

Voice of the Village

Projekt acronym: VoV

Application ID: HUSRB/1002/222/033

A hely szelleme – Kapcsolattartás az elszármazottakkal

Duh zavičaja – Kontakt sa dijasporom

LB: KFTE

PP1: ZaKVM

Research 1.: Migration and re-migration process

Authors: Irén Gábrity Molnár dr., Sándor Illés dr.

This document has been produced with the financial assistance of the European Union. The content of the document is the sole responsibility of the Academic Society for the Development of the Micro-regions and of the Institute for Hungarian Culture in Vojvodina and can under no circumstances be regarded as reflecting the position of the European Union and/or the Managing Authority.

**Projektat sufinansira
Evropska unija**

*Gyermekkorom, mindig téged kereslek,
ha járom a poros-boros Szabadkát.
Mióta labdám elgurult itt,
nem ér az élet egy fabatkát.*

Szerzők:

Dr. Gábrity Molnár Irén és Dr. Illés Sándor

A Kutatás a Vajdaságban és az Alföldön a migráció és remigráció folyamatának kérdéskörével foglalkozik. A kutatás új eleme, hogy térben két ország két jelentős térségét egy kutatási egységként (Alföld és Vajdaság) vizsgálja. Ennek megfelelően nem aktuálpolitikai motívumokkal kívánja a folyamatot magyarázni, hanem a mélyebb társadalmi és gazdasági okokat keresi. A kutatás az elvándorlást nem tekinti teljességgel negatív jelenségnek, azt egy folyamat részének tekinti, amelyet, ha jól ismerünk, akkor részben alakítható, befolyásolható.

A kutatás során három módszertant alkalmazunk:

- A témához kapcsolódó szakirodalmak, kistérségi és makró elemzések feldolgozása.
- Az Alföld és a Vajdaság elmúlt két évtizednyi migrációs és remigrációs folyamatainak, társadalom statisztikai adatok feldolgozásán alapuló vizsgálata.
- A migránsok és remigránsok társadalmának a bemutatása.

Szabadka – Budapest, 2012

**A migrációs és remigrációs folyamatok
1990 és 2010 között az Alföldön és a Vajdaságban**

Bevezető

A Szerbiából elvándoroltak kapcsolatos hivatalos statisztika pontatlan, már azért is, mert a szerbiai lakosság-összeírások idején az otthon nem tartózkodókat is összeírták. Sokszor a hozzátartozók nyilatkozataiban nem mindig szerepelt a külföldön tartózkodók státusa, különösen az illegálisan, vagy szezonálisan munkát vállalók esetében, vagy a határmenti települések ingázói kapcsán. A velük kapcsolatos adatgyűjtés hézagos, ezért szociológiai kutatásokra¹ támaszkodva tudunk életvitelükről, migrációs szándékaikról. Ugyanúgy a tranzitmigránsok esetében is elégtelenek azok az információink, amelyek a Szerbiából indulók sorsát követik valamely EU-s államba, vagy éppen Kanadába, Magyarországon át. Azt interjúk során többször felfedtük, hogy a Magyarországra irányuló emigráció gyakran nem jelenti az ottmaradás szándékát huzamosabb ideig. A magyarországi statisztika szerint 1992-93-ban volt legtömegesebb a kis-Jugoszláviából érkezők száma, miután csökkent a bevándorlás és ma inkább átutazó országgént jelentkeznek.²

A visszatéréseket ösztönző folyamatokról kevés információnk és szakszerű elemzésünk van. Ez a jelenség család- és egyéni sorsfüggő. Azt azonban joggal feltételezzük, hogy a Szerbiában zajló politikai és gazdasági instabilitás, valamint az EU-hoz való csatlakozás üteme ezeket a döntéseket is nagyban befolyásolják. A külföldi munkával megspórolt tőkét a szerb állampolgárok addig nem hozzák haza, míg nem látnak biztonságos beruházási esélyeket.

A fél évszázada tartó, szinte folyamatos emigrációs hullámok jelenségét Szerbiában számos empirikus felméréssel, terepmunkák elemzésével próbálják a szakemberek feltárni. A reprezentatív minta kiválasztásakor természetesen a meglévő (főleg a célszrászrbeli) statisztikai adatokra is lehet támaszkodni. A tanulmány első részében a meglévő szakirodalom feldolgozását ismertetem, az IPA projektum (2011) néhány eredményét kapcsolom be, azután a határmenti kapcsolatokkal, majd a Szerbiából elvándorlók jellegzetes csoportjaival foglalkozom (munkavállalók, vállalkozók, karrierépítők, tanulók, magas

¹ A szerző a jelen tanulmányban felhasználja azokat a tapasztalatokat, amelyeket néhány migrációprojektekben végzett, és kérdőíves vagy mélyinterjúk lekérdezés eredményeképpen elemezhetett a Magyarországrutató Tudományos Társaság (Szabadka) projektkoordinátoraként. Lásd (1) *A vajdasági magyarok migrációjának hatása társadalmi szerkezetükre* (az Ilyés Közalapítvány és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által támogatott kutatás, 2000-2001); (2) *A jugoszlávok / vajdasági magyarok migrációjának okai és következményei a társadalmi-politikai krízis okán* (az MTA Arany János Közalapítványának támogatásával, 2002); (3) *Integrating (Trans)national Migrants in Transition States (IMIG) Research Project in the Framework of the Co-operation Programme SCOPES*; Submitted to the Swiss National Science Foundation (SNSF) by Prof. Dr. Doris Wastl-Walter (Department of Geography, University of Bern), Prof. Dr. Károly Kocsis (Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary), Dr. Mónika M. Váradi (Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs, Hungary), Prof. Dr. Saša Kicošev (Department of Geography, Tourism & Hotel Management, University of Novi Sad, Serbia), Prof. Dr. Irén Gábrity Molnár (Scientific Association for Hungarology Research, Subotica, Serbia). Bern (2010—2013)

² Lásd Népmozgalmi adatok KSH. Illés Sándor tanulmányában részletesen feldolgozza a magyarországi be- és kivándorlási statisztikai trendeket.

szakképzettek). A dolgozat második részében a migrálókkaal készült rendelkezésünkre álló mélyinterjúk másodelemzése következik, néhány karakterisztikus kérdés szempontjából: elvándorlás okai, identitásváltás, az alkalmazkodás szubjektív megítélése.

I. fejezet

1. A témához kapcsolódó szakirodalom, térségi elemzések feldolgozása

A migráció folyamatainak a szerb társadalom, a jugoszláv népközösség fennállása, illetve széthullása óta mintegy fél évszázada részese. A jugoszlávok tömeges külföldi munkavállalása több évtizeden át szociális, gazdasági, erkölcsi, politikai és kulturális okokkal magyarázható (Gábrity Molnár 2006). A délszlávok esetében először is gazdasági migrációról beszélünk (1965-től az 1980-as évek végéig). A politika indíttatású, „rezsimmel dacoló” migráció is jelen volt ugyan a kezdetektől fogva, mégis az 1990-es évek háborús válsághelyzetében ölt nagy méreteket. Több migrációs hullámot különböztethetünk meg, amelyben nincsenek élesen elhatárolható modellek, de jellegzetes vándorlási típusok igen:

1. az 1920-as években a legszegényebb rétegek emigrációs hulláma,
2. a II. világháború után az 1945-öt követő szocialista Jugoszlávia politikai emigránsai,
3. Az „új diaszpórának” nevezett 1960-as évek gazdasági emigránsai, akik ma is a migráns hálózatok alapját képviselik,
4. A 70-es évek tömeges vendégmunkásai, amely már lánc-migrációban működött (oda- és visszavándorlások), fokozatosan beletorkollva a nyugat-európai államokban bevezetett restriktív bevándorlási politikába
5. A 90-es évek háborús migránsai a Balkánról megindították a migránsok szerteágazó formáit (kényszerszermigráció, privát kereskedelem, tőkeáramlással párosuló munkavállalás)
6. 2000-től az új évszázad vállalkozói, tanulói, karrierépítő és családegyesítő migránsai (magas szakképzettek és a szakképzetlenek emigrációja, szezonális vándorlások, cirkulálók)

A jugoszláv közvélemény és szakirodalom, a tömeges külföldre vándorlásra a titói korszakban figyelt fel (60-as évek második fele). A 70-es években az akkori jugoszláv szocialista államapparátus által *„ideiglenesen külföldön munkát vállalóknak”* (*temporary labour migrants*) Grečić 2001)³ nevezett emigránsok száma folyamatosan növekedett. Az egyetlen szocialista ország volt, amely engedélyezte polgárainak a nyugat-európai munkavállalást. Így a lakosság életszínvonalának viszonylag jelentős része származott a Nyugaton megkeresett magasabb jövedelemből. A lakossági megtakarítások nagy hányada is a vendégmunkások hazautalt fizetéséből került a bankszámlákra (ezt Slobodan Milošević befagyasztotta és a háború finanszírozására elkobozta). A múlt század kilencvenes éveiben

³ Az JSZSZK területén a szervezetlen és spontán kivándorlás megengedett, de váratlan volt. A párt dokumentumokban később a munkaerő más országoknak való „átengedéséről” beszéltek, melyet az indokol, hogy elhárítsák a túlnépesedés és a munkaerő-felesleg kedvezőtlen következményeit, az agrárlakosság túlnépesedését, a felszínre kerülő regionális különbségeket (Gábrity Molnár 2006). Gredelj jelentős „kiviteli cikként” jellemzi őket 1,2 milliárd DM átlagos évi devizatranszferrel (Gredelj 2006). Tóth Pál Magyarország esetében a rendszerváltást megelőző időszakban a „korábban letagadott” és „szemérmesen elhallgatott” jelenségeként definiálja a népességmozgás ezen formáját, amelyet a bolsevik típusú hatalmi-politikai rendszer összeomlása „kelt életre” (Tóth 2001).

az elvándorlás még inkább felerősödött – ekkor már jelentős mértékben a háború hatására. A külföldi munkavállalás néhány motívuma: 1. A földrajzi, politikai nyitottság adta lehetőség; 2. Munkanélküliség, létfenntartási gondok; 3. „Agyelszívás” a képzett szakemberek otthon nem találnak tehetségüknek megfelelő munkát, nélkülözik az anyagi megbecsülést; 4. Beszűkült szociális és kulturális lehetőségek; 5. Hosszú távú kilátástalanság érzése.

A volt jugoszláv régiók (Montenegró, Koszovó, Szerbia, Vajdaság stb.) összlakosságának 1,9–3,9%-át tették ki 1971 és 1991 között az emigránsok. Regionális összehasonlításban, a Vajdaságban csökkent csak 1991-ig a kivándorlók száma (47 522 fő), míg a többi régióban folyamatosan növekedett (Laki–Gabrity Molnar – Kovač Žnideršič 1997). Ennek oka a régió fejlettségével, regionális identitással, önrendelkezéssel egyaránt magyarázható. A titói korszakban a faluról városba özőnlő munkanélküliektől való szabadulás csatornája volt az ideiglenesen külföldön vállalt munkalehetőség, vagyis a szociális feszültségeket enyhítő tényező.

A vajdasági lakossági mozgás folyamatosan kutatási célpont a tartomány demográfusai és migrációs szakemberei jóvoltából.⁴ (Đurđev 1994). A Titói Jugoszlávia idejében, több hullámban indult el az emigráció külföldre. A Szerbiát elhagyó emigránsok, kevés kivételtől eltekintve, főleg az európai országokat választották. A korábbi évtizedekben 92%-uk Németországba, Ausztriába és Franciaországba vándorolt ki, s mindössze 7,2%-uk Európán kívüli országba. Ami az európai befogadó országokat illeti, első helyen Németország áll (a hazájukat elhagyók közül Szerbiából 49,3%, Boszniából és Hercegovinából 70%, Horvátországból 70,1%, Szlovéniából 62,2% százalék ide távozott)⁵ (Scara 1972). A második helyet – hagyományosan – Ausztria foglalja el, majd Franciaország, Svédország és Svájc következik; a távolabbi földrészek országai közül Ausztrália, az Amerikai Egyesült Államok és Kanada vezet. A tömeges külföldre költözés kapcsán a hetvenes években születtek meg az első jelentős demográfiai elemzések,⁶ majd előtérbe került a belgrádi Társadalomtudományi Intézet kutatócsoportjainak a munkája (Centar za demografska istraživanja 1978).⁷ Szerintük az 1971-ben Szerbiából távozott (Scara 1972)⁸ vendégmunkások 86,3%-a volt munka- és keresőképes, a többi eltartott, gyermek, tanuló, egyetemi hallgató, háziasszony, munkaképtelen.

A jugoszláv lakosok gazdasági migrációja többrendbeli kárt okozott a társadalomnak és a gazdaságnak. A munkaerő-elvándorlás negatív következményeit taglalva először is megállapítható, hogy a kivándorlás nagy aránya feltétlenül károsan befolyásolta az ország természetes demográfiai és gazdasági fejlődését. Egy 1971-es adat szerint Szerbia aktív

⁴ Đurđev, Branislav S. 1994. Peopling of the Vojvodina province after the second world war. In *The first regional geography conference 'Geographical researches in the Carpathian-Danube space'*. Temesvár, Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Chimie–Biologie–Geografie–Departamentul de Geografie, 139-148

⁵ Scara, Ljubica 1972. Ekonomska emigracija stanovništva kao negativan fenomen društvenog i privrednog razvoja Srbije. *Sociologija*, XIV. évf. 1972. 1. sz. 14.

⁶ Bukurov, Branislav 1977. Etnička struktura radnika koji su na privremenom radu u inostranstvu. In *Zbornik radova / Srpska akademija nauka i umetnosti, Geografski institut „Jovan Cvijić”*. Beograd, 1977, Naučno delo, /Zbornik radova, 29./, 135–156.

⁷ *Demografska kretanja i karakteristike stanovništva Jugoslavije prema nacionalnoj pripadnosti*. Beograd, 1978, Centar za demografska istraživanja – Instituta društvenih nauka, 445.

⁸ Scara 1972, 21.

lakosa közül minden tizenkilencedik lakóhelyet változtatott, illetve minden száz foglalkoztatott közül nyolc; ez azt mutatja, hogy a munkaerő mozgása (fluktuációja) igen nagy, de nem biztos, hogy jó irányú. Az emigrációs területek nem a legfejletlenebb országrészek voltak. A statisztikai elemzések azt is mutatják, hogy nem a legsűrűbben lakott és legnehezebb életkörülményeket nyújtó területekről vándoroltak el. Kivándorlásra ösztönzött a munkanélküliség, a szociális-anyagi helyzettel való elégedetlenség, de nem mindig ez a volt a döntő. Ezt alátámasztja, hogy Szerbia területén eleinte a legnagyobb mértékű kivándorlás Vajdaságból volt, noha ez a terület a köztársaság legfejlettebb része. Vajdaságon belül a külföldre távozást illetően a legintenzívebb régió a viszonylag fejletlen Dél-Bánát, valamint Észak-Bácska, amely viszont gazdasági és kulturális szempontból is a legfejlettebb. „Szűkebb Szerbia községeinek felében – ott, ahol a fejletlen területekről szóló köztársasági törvény szerint anyagi támogatást és ösztönzést kapnak – a lakóhelyüket elhagyók aránya 32%-kal kisebb, mint a fejlettebb régiókban. Az olyan kimondottan fejletlen községekből, mint például Sjenica, Bujanovac, Razanj vagy Bela Palanka, a kivándorlás nem éri el az 1%-ot”.⁹

A titói években lezajlott belső migrációs folyamatok etnikai vonatkozásait Ruža Petrović kutatta (Petrović 1990)¹⁰ megállapítva hogy az államalkotó népek mozgása intenzívebb volt, mint a nemzeti kisebbségeké, sőt jellegzetes nemzetiségi migrációs szerkezeti modellt állított fel. Petrović szerint¹¹ az etnikai migráció a hatvanas években jelent meg és három jellegzetes területi modellt mutatott:

1. *Az etnikumok koncentrált területei* (köztársaságok, ahol a legnagyobb számban élt egy nemzet (például a szlovénok Szlovéniában, a magyarok Vajdaságban);

2. *Autochton területek* (földrajzi térség, ahol egy történelmileg őshonos lakosság több nemzedék óta él: szerbek és horvátok őslakosként is élnek Boszniában, de a muzulmánok is őslakosok Szerbia vagy Macedónia egyes területein);

3. *Migrációs területek* (ahol a lakosság nagy része jövevény, betelepült: például a Vajdaságba betelepített szerbek, bosnyákok, montenegróiak). A magyarok, románok és a bolgárok ismertek a Vajdaságon belüli migrációjukról, de legtöbben saját nyelvterületeiken maradtak (a magyarok koncentrációja Észak-Bácskában és a Tisza-mentén). Az egyetlen (majdnem) egynemzetű köztársaság a valamikori Jugoszláviában Szlovénia volt. Háromtömbös nemzetiségi szerkezete volt és van Bosznia-Hercegovinának (muzulmánok, szerbek és horvátok), míg a többi köztársaságra kéttömbös struktúra volt jellemző (Horvátországban: horvátok és szerbek, Közép-Szerbiában: szerbek és albánok, Macedóniában: macedónok és albánok, Crna Gorában: Crna Gora-iak és muzulmánok). *Szerbián belül létezik egy jellegzetes soktömbös terület Vajdaság, ahol legtöbb a szerb és a magyar.* Koszovóról ma már elmondhatjuk, hogy egynemzetű: összetételének 90%-a albán. Az egyes népek és nemzetek belső vándormozgalmáról az 1981. évi adatokból megtudható, hogy a Crna Gora-iak és a szerbek költözködtek legnagyobb számban, valamint a magukat jugoszlávnak vallók, a nemzetiségek közül a cigányok, szlovákok és a bolgárok, majd az albánok és a magyarok.

⁹ Scara 1972, 27.

¹⁰ Petrović, Ruža 1990. Etnički aspekt migracija u Jugoslaviji. *Sociologija*, 3. sz. 225–233.

¹¹ Petrović 1990, 225–233.

A befogadó országban élő hazai és külföldről érkező munkavállalók közötti természetes különbségek – kulturális, ideológiai, értékbeli és történelmi-generációs eltérések – szembeötlők.¹² A hazai és „jövevény” munkások közötti kommunikációs nehézségeknek nemcsak nyelvi oka van (ez viszonylag könnyen áthidalható); nagyobb gondot okoznak az életfelfogásbeli különbségek, a más értékrendszer. A vendégmunkások többsége külföldön való tartózkodását ideiglenesnek tekintette egészen a balkáni háború kitöréséig. Azóta ez az „ideiglenes állapot” több évtizedekig tartó külföldi tartózkodást és szezonális hazautazást jelent.

1991-ben, 1971-hez viszonyítva 51,1%-kal több jugoszláv állampolgár keresett külföldön személyes és egzisztenciális érvényesülést (Gábrity Molnár 2006). Gredelj az emigránsok „virtuális generációinak” nevezi az emigránsok gyermekeit, akik esettől függően a szülőkkel együtt emigráltak, illetve már külföldön születtek. 250 000-re becsli számukat. A délszláv háború következményeképpen a becslések szerint 2,5 millió (további becslések szerint pedig négy millió)¹³ szerb, illetve szerb származású ember él Szerbián kívül (Gredelj 2006). Kényszerhelyzetben, túlélési megoldást keresve a jugoszlávok határ menti vállalkozásalapításba kezdenek, tőkebefektetőkkel válnak, a politikai mellett, gazdasági okokkal is magyarázható külföldi tartózkodásuk. Szerbia a '90-es évektől külön *minisztérium létrehozásával* látszólag nagy hangsúly fektetett a diaszpórára: „*együtt erősebbek vagyunk*”, „*Szerbia a Csendes-óceánig*”, *beruházások idevonzása, politikai indíttatású külhoniak választói névjegyzékének „gyártása”* (Gredelj 2006). Grečić szótárában megjelenik a „*diaspora migration*” fogalma, sőt egyéb különböző migráns csoportok is: politikai menekültek, vendégmunkások, kiköltözők, száműzöttek, etnikai és faji csoportok, tengerentúli közösségek... (Shuval 2000. Idézi: Grečić 2001).

A kilencvenes évek második felében a szerbiai áttelepülők oda irányultak, ahol befogadták őket: Kanadába,¹⁴ (Dragan Vlatković 2000) Új-Zélandra vagy épp Dél-Amerikába. A legutóbbi 2002. évi lakosság összeírás adataiban a migráció kiváltotta etnikai szerkezetváltásra is felfigyelhetünk.¹⁵ A vajdasági szakemberek¹⁶ a sokat elemzett depopularizáció jelenségét (Đurđev, 2006)¹⁷ az emigráció negatív hatásával együtt kezdték taglalni. Lásd Radislav Bugarin a referatuma a térség lakosságának demográfiai jövőjéről,

¹² Tanić, Živan 1972. Ekonomske emigracije: klasno odredjenje i svest. *Sociologija*, 3 sz. 441–461.

¹³ Strategija za upravljanje migracijama 2009. *Službeni Glasnik RS*, 59. sz.

¹⁴ Vlatković, Dragan 2000. Konkurs za budućnost, *Danas* 2000. június 3–4. sz.(977–978. sz.). Torontóból küldött riportjában olvasható, hogy a kanadai Imigrációs Iroda közleménye szerint az utóbbi tíz évben 2 millió idegen érkezett az országba. Az Ontario és Toronto provinciába 300 000 szerb települt (10%-uk menekült státusban). A nagybecskereki születésű Angela Mihaljčić várja őket, szervezi meg első napjaikat. Szerinte szerbiaiak 90%-a egyetemet végzett fiatal; egyedül települ át, vagy kisgyermekes családdal. Legtöbbnek a kötelező orvosi vizsgálat után letétbe kell helyezni 5000 dollárt, amit meg is tesznek. Ezek szerint Kanada állam már 1 millió dollárnyi összeghez jutott depozitként. A riport szerint a jugoszlávok (köztük jelentős számú vajdasági magyar is) türelmesek, habár lelki válságok mennek át, várnak és nem hajlandók a hazatérésről beszélni.

¹⁵ *Etnički mozaik Srbije prema podacima popisa stanovništva 2002*. Beograd, 2004, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Lásd a konferenciakötetet:Đurđev, Branislav S. szerk. 2005. Stanje i perspektive stanovništva Vojvodine i susednih regiona. *Zbornik Matice Srpske za društvene nauke*, 121. sz. A szimpóziumon nem csak Vajdaság lakosságmozgását, hanem a szomszédos régiókat is görcső alá vették.

vagy Ivo Marinić írását.¹⁸ Vesna Lukić és Dragana Matijević községenként a menekültek letelepedésének dinamikáját elemezte, aminek a konklúziója az volt, hogy a régió lakosságszerkezete (nemzeti, iskolavégzettségi) a migrációs jelenségek miatt jelentősen megváltozott.¹⁹

Az elvándorlás és kitelepülés Vajdaságból főleg *kényszerhelyzetek* eredménye. A háborús összetűzések miatt főleg a szomszédos országokba (Magyarország, Horvátország) emigrált a lakosság jelentős számban (Marinić–Bugarin 2006).

Tanulságos adatokat mutat (Szerbia Statisztikai Hivatal adatai 2003) a tartomány lakosságának és azon belül a magyar lakosság számának alakulása is.²⁰ A belső vándorlásokhoz képest a tartomány területét elhagyó, többnyire külföldre irányuló migráció súlyosabb veszteségeket okozott az itteni magyarságnak, mint az asszimiláció. A munkavállalási célúnak gondolt első nagy kiáramlás 1965–1970 között történt: 16 627 magyar, a tartományból származó *vendégmunkások* 27,5%-a vállalt munkát Nyugaton (Bukurov 1977).²¹ Legtöbb magyar a szabadkai, újvidéki, topolyai, zombori és adai községekből kelt útra, legnagyobb arányban a bánsági és bácskai nyelvterületekről. Mérsékelt becslések szerint az utóbbi tíz évben kb. 40-50 000 magyar vándorolt ki Vajdaságból, de van, aki ennél többre becsüli a külföldön élők számát. A Szerbiából távozó magyar emigránsok kezdetben, célországként, kevés kivételtől eltekintve, európai országot választottak: Németország, Ausztria, Svédország és Franciaország, s kisebb számban indultak Európán kívüli országba, például Kanadába. Érdemes megemlíteni, hogy az utóbbi két évtizedben, amikor az európai országokat ellepték a menekültek és vendégmunkások, emigránsaink nemigen válogatnak, oda mennek, ahol befogadják őket: Kanadába, Új-Zélandra vagy éppen Ausztráliába (Gábrity Molnár 2006).²²

2. A Vajdaság befogadó/kibocsátó szerepe

A Szerbiába érkező menekülthullámok hatása a migrációs szaldóra jelentős volt. 1990 és 1993 között, majd 1995-ben több mint 270 ezer *menekült* telepedett le a tartományban, ami az összes szerbiai menekült 40%-a, Vajdaság lakosságának pedig 13%-a. A menekültek 92%-a

¹⁸ Uo. 59–67.

¹⁹ Uo. 103–110.

²⁰ Vajdaság lakosainak száma 1948 és 1981 között folyamatosan növekedett. Azóta azonban nem történtek jelentős változások a népesség számát illetően. A vajdasági magyarok lélekszáma azonban 1961 óta folyamatosan csökken: 1961-ben 442 561 magyar élt Vajdaságban, számuk 2002-ben pedig már csak 290 207 főt tett ki. Vajdaságon belül Bácska a legnépesebb tájegység, itt él a legtöbb magyar is. Vajdaság kistérségeinek népességében jelentős eltérések vannak. A két népszámlálás közötti 10 év alatt Észak-Bácska, Közép-Bánát, Dél-Bánát és Észak-Bánát lakosainak száma csökkent, míg Nyugat-Bácska, Dél-Bácska és Szerémség lakosainak száma nőtt. Oka az alacsony natalitás és az elvándorlás (emiatt kb. 7% csökkenés). E körzeten belül Ada és Zenta községekben a lakosság fogyása, ahol jelentős a magyarok lélekszáma (kb. 10%-kal kevesebb, mint 1991-ben). A legveszélyeztetettebb község a közép-bánáti Magyarcsernye (a lakosok száma 11%-kal csökkent). A lakosság számának legnagyobb növekedése a betelepítések miatt, a szerémségi körzetben történt (15,8%-kal nőtt a népesség). Ahol a legnagyobb mértékben nőtt a lakosok száma: Stara Pazova község (21,11%-kal). Forrás: *Statistički bilten* 2002. Beograd.

²¹ Bukurov 1977, 135–156.

²² Lásd Gábrity Molnár Irén 2006. Szerbia és Vajdaság demográfiai mutatói – migrációk. In Gábrity Molnár Irén – Ricz András szerk. *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság, 57–71.

szerb nemzetiségű volt, akik a délszláv háborúk során több hullámban érkeztek, Horvátországból, majd Boszniából. Elsősorban Bácska délnyugati részén és a Szerémségben telepedtek le, valamint a nagyobb városokban. A menekültek száma Újvidéken 25 000, Rumán 6-8000, Zomborban, Pancsován, Inđia-ban, Szabadkán 6000 fő. Főképp a Dél-bácskai körzet (Novi Sad, Sremski Karlovci, Beočin) lakossága jellemezhető migrációs, hiszen oda érkezett legtöbb menekült a háborús térségekből. Maga tartományi főváros fejlődést ígérő jövője vonzotta őket, majd a Belgrád közeli szerémségi körzet (Inđija, Ruma, Stara Pazova, Šid): a lakosság 16,3% Horvátországból és 10,9% pedig Boszniából jött.²³ (Marinić – Bugarin 2006)

Az 1990-es évek elején Szerbiából mintegy 200 000 fiatal szakember távozott. A kivándorlás Vajdaságban volt a legnagyobb arányú, noha ez az ország gazdaságilag viszonylag fejlett része. A fiatalokat tömegesen a katonai kötelezettség és a háborús veszély elől, valamint gazdasági okok miatt távoztak. A vajdasági lakosságszám gyenge növekedésének vagy stagnálásának okát Goran Penev a kedvezőtlen migrációs szaldóban látja.²⁴ Vajdaság emberi erőforrását a lakosság migrációja jelentősen befolyásolja (Marinić – Bugarin 2006). 2002-ben az őshonos lakosság a régió populációjának 53,1%-át teszi ki, míg 45,9%-a a betelepülő. A tartományba a betelepülők 8,5%-a Szerbiából érkezett, 17,9%-a pedig az egykori JSZSZK tagköztársaságaiból: Horvátországból, valamint Bosznia és Hercegovinából (Popis 2002). Vajdaság a '90-es évektől „a néhány százezer menekült fő desztinációjává” vált. A „'40-es évek kolonizációját is felülmúló” mértetei miatt 2002-ben a lakosság 9,2%-át a menekültek teszik ki (Đurđev 1995. Idézi: Penev 2006).

A Vajdaság demográfiai és népességmozgása ellentmondásos: a régióra jellemző az elnéptelenedés, a lakosság gyorsuló elöregedése, a mortalitás növekedése, illetve a natalitás csökkenése (a természetes szaporulat -4,7‰), ugyanakkor a jelentős imigrációs folyamatok, a menekültek betelepődése a lakosság abszolút növekedését eredményezték. A betelepülő lakosság natalitásra gyakorolt esetleges hatása elenyésző, annak ellenére, hogy a migránsok általánosságban a reprodukzív lakosság köréből kerülnek ki (a politikai migráció esetében főleg fiatal férfiak) (Golubović – Marković Krstić 2006). Etnikai összetételben a régió minden nemzetisége lakosságcsökkenést jegyez, két nemzetiség kivételével: a szerb és a roma. A Vajdaság etnodemográfiai képének alakításában nagy szerepet játszanak a tömegesen betelepülő szerbek és az emigráló őshonos magyarok. Mind több az etnikailag egyre homogénebb kistérség a tartományban (Golubović – Marković Krstić 2006, Rauški 2001).

A 2002-es népszámlálás módszertani változások miatt nem számol be teljes körűen a kivándorlókról. A hivatalos statisztikáktól a valós népességmozgás jóval nagyobb méreteket öltött. Erre a befogadó országok adatbázisai szolgálnak legjobb példával.²⁵ A 2002-es népszámlálás adatai szerint a Vajdaságból mintegy 70 000 ember távozott, ami mintegy 50%-kal növelte meg a kivándorlók számát a két népszámlálás közötti időszakban (Popis 2002). A

²³ Marinić, Ivo –Bugarin, Radislav 2006. Neke karakteristike razvoja stanovništva Vojvodine. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 121. sz. (Đurđev, Branislav S. szerk.) 65.

²⁴ Lásd Penev, Goran 2006. Vojvođanske migracije tokom 1990-tih godina: više doseljenih manje odseljenih. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 121.sz. (urednik tematskog broja: dr. Branislav S. Đurđev), 82.

²⁵ A szerb statisztika 4,2 ezer Magyarországra távozó emigránsról számol be 1992-t követően, míg Magyarországi forrásokra támaszkodva 1994-2001 között 9,2 ezer szerb és montenegrói állampolgárt említ Vukmirović–Prokić. (Vukmirović–Prokić 2005. Idézi: Penev 2006).

Vajdaságot elhagyók nemzeti összetétele: szerbek 15 258, magyarok 3 004, horvátok 683, montenegróiak 568 romák 538 (Popis 2002). Letelepedésükben az anyaország, határmenti térségnek játszanak nagy szerepet.

3. A szerb–magyar határrégió kapcsolatai

Vajdaság és Dél-alföld régió kapcsolata a földrajzi közelségnek és a történelmi hagyományoknak köszönhetően szoros. Az első világháború utáni határ meghúzásával Bács-Bodrog vármegye szinte egésze az északi felső Bácska kivételével az akkori Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz került hasonlóan Torontálhoz, míg Csongrád és Csanád vármegyék déli részei lettek elcsatolva Magyarországtól. A két régiót a történelmi összetartozáson és a földrajzi közelségen valamint az infrastrukturális hálózatokon (folyami- és vasút) kívül összekötik az itt élő emberek együttműködési hagyományai, a rokoni/baráti kapcsolatok, a közös kultúra.

A második világháború utáni elhidegült politikai időszak után a 60-as években kezdtek kialakulni a magyar-szerb intézményesített kapcsolatok. A térségben a településközi és lakossági kezdeményezéseket elsősorban a gazdasági egymásrautaltság és a közös múltból való töltekezés táplálta. A kilencvenes években a két ország kapcsolata a délszláv válság, meg Magyarország NATO-ba lépésével megváltozott. Az ENSZ embargó miatt az addigi intézményesített kapcsolatok java része megszakadt, de a közvetlen, a nem formális emberi kapcsolatok (különösen az országhatár mentén) megmaradtak. Ebben az időszakban Szerbiából emigrálók hulláma érkezett Magyarország területére, ugyanis a hiperinfláció okozta bizonytalanság miatt tömegesen indultak el a munkanélküliek, a fiatal szakemberek a munkavállalás vagy a továbbtanulás okán. A szerbiai családok legtöbbje külföldre menekítette a takarékpénzét, vagy a beruházásra szánt tőkéjét is. Új piaci viszonyok kiépítésével, számos vajdasági vállalkozó alapított céget Magyarországon. Ezeknek a telephelye elsősorban a Dél-alföldi régió területén volt, majd Kecskemét irányába vezetett Budapestig. A letelepülők beilleszkedése az új környezetbe számos nehézséget okozott, amiről újabb kutatások tanúskodnak. Azok, akik kapcsolataikat nem szakították meg véglegesen a szülőfölddel, főleg az országhatár mentén ingáznak és alakítanak ki együttműködési csatornákat. Ők a kettős állampolgárság igazi haszonélvezői.

A szerb–magyar határrégióban a társadalmi kapcsolatok különböző hatótényezői egymással bonyolult kölcsönhatás-rendszerben állnak. Mélyebb elemzések esetén figyelembe kell vennünk a földrajzi adottságokat, a politikai valamint a társadalmi jellemzőket is, de ezt ezúttal kihagyjuk és csak néhány demográfiai és munkaerő-piaci adatot mutatunk be. A demográfiai folyamatok az elmúlt évtizedek folyamán kedvezőtlenül alakultak a térségben. A határ mindkét oldalán az előregedés, a gyenge gyermekvállalás és a munkanélküliség emelkedése figyelhető meg. Ugyanakkor a két térségben nagy egyenlőtlenségek alakultak ki a mobilitási, elhelyezkedési lehetőségek és a munkanélküliségi mutatók tekintetében.

1. térkép: Az országhatár menti lakónépség számaránya (2009)

Forrás: INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation – IPA (2011)

A határrégió két szakaszát eltérő időben (mintegy 10 éves különbséggel) érték a tranzíciós változások. A gazdasági térszerkezet átrendeződése ezért eltérő a két ország esetében, ugyanakkor mindkét régió gazdasági potenciáljában csökkent a mezőgazdasági foglalkoztatottság, leépült az ipari termelés, növekszik a szolgáltatási szektor. A magyarországi térségben növekedtek a külföldi beruházások, míg a szerbiai oldalon ennek a nagysága elégtelen. Az aktuális munkaerőpiaci adatok mindkét országban a munkaerő komoly szerkezeti változásait jelzik, valamint a szakképzetlen, nem eléggé mobil munkaerő kínálat eredményeként a munkanélküliség növekedését. A megfelelő szaktudás, rátermettség, innovatív készség hiányában nehezen képzelhető el bármilyen térségfejlődés. A határrégió gazdasági térszerkezetének átalakulása 2001-2009 között megmutatja, hogy a szerb oldalon (2001-ben) még viszonylag fejlett ipari szektor látható, sőt a tercier szektor foglalkoztatottsági részaránya is, a magyarországi kistérségi összehasonlításokban, fejlettebbnek mutatkozik. Az agrárszektorban foglalkoztatottak száma szintén Szerbiában magasabb (tulajdonképpen a megkésett tranzíciós folyamatoknak köszönhetően). Újabban a kistérségi/községi adatok a szegedi tercier szektor és például a mórachalmi ipari beruházások növekedését jelzik.

2. térkép: A szerb-magyar határtérség foglalkozási szerkezete

Forrás: INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation – IPA (2011)

Az utóbbi évtizedekben a régió gazdasági térszerkezetére jellemző változásokat összefoglalva az IPA projektanyagban (2011) a regionalisták megállapítják.²⁶

Szerbiában a foglalkoztatottak száma 10%-al (átlagos) csökkenést. Negatív változásokat mutatott Észak-Bácska, Észak-Bánát, Nyugat-Bácska foglalkoztatottsága. Csökkent a mezőgazdaság, erdészet, vízgazdálkodás (45–55% csökkenés), a feldolgozóipar (24–43% csökkenés) foglalkoztatottjainak a száma. Az építőipar Nyugat-Bácskában sikeres szerkezetváltást élt meg, ugyanis 35%-os növekedést mutat (Szabadka 87%, Magyarakanizsa, Zenta, Apatin, Hódság). A vendéglátóipar (49–59%), közlekedés (20–35%) és a pénzügyi szolgáltatások (54–62%) területén a gazdasági tevékenységek visszaestek. Néhány községben a magántulajdonú vállalkozói szektor éppen ezekben az ágazatokban hozott foglalkoztatottság növekedést (vendéglátóiparban Topolyán, Szabadkán, Kúlán, vagy a közlekedés, szállítmányozás területe Szabadkán, Kishegyesen, Adán, Magyarakanizsán).

Szabadka város és környéke a szerkezetváltás során is megőrizte foglalkoztatottainak számát, sőt növelte (4%). Ugyanez nem mondható el Zomborról, sem Nagyikindáról (26–27%-os a foglalkoztatás csökkenés). A gazdasági térszerkezet alakulását követően a foglalkoztatottság növekedett a következő szektorokban: kis-és nagykereskedelem (7–134%), ingatlanpiaci közvetítés (144–476%), államigazgatás (20%), egészségügy (6–7%), oktatás (13–25%), egyéb szolgáltatások (55–72%). A magánszektor (vállalkozók, önálló tevékenységet folytatók és alkalmazottaik) számbeli növekedése Szerbiában evidens (Szerbia

²⁶Lásd INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation – IPA (2011) kutatás eredményeit. Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) honlapját:

http://www.innoaxis.hu/files/innoaxis/agazati/magyar/IPA_INNOAXIS_HUMAN_OPERATIV_PROGRAM.pdf

szinten 41%, Vajdaságban 35%, míg a határ régió községeiben kevesebb, 16–29%-os növekedést mutat).

Magyarországon 2001–2009 között a foglalkoztatottság növekedett (országos szinten 58%). A déli határ régióban a megyei szintű foglalkoztatottság nem éri el ezt a szintet (23–29% a növekedés). Dél-Alföldön növekedett az agrárfoglalkoztatottság (16%). Jelentősebben az iparban (51–84%), de főleg az építőiparban foglalkoztatottak száma növekszik (508–560%-os növekedés, jóval az országos átlag fölött!). A kereskedelem, vendéglátóipar és pénzügyi szolgáltatás átlagos visszaesést mutat, az ingatlanügyek stagnálnak. A megyei szint jóval az országos alatt alakul (a pénzügyi szolgáltatás Magyarországon 46%-os növekedést, megyei szinten 29–44%-os csökkenést mutat). A közlekedés, szállítmányozás (51–62%), közigazgatás, társadalombiztosítás (58–82%) növekszik, de szintén az országos átlag alatt. Az oktatásban foglalkoztatottak száma Csongrád megyében növekszik 46%-kal (országos szinten 7%).

A fejlődő gazdasági ágazatok a régióban: ipar (HU), építőipar, kereskedelem (SRB), közlekedés és szállítmányozás (HU), ingatlanügyek, közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás, oktatás (SRB), és némiképp a humán tevékenységek, egészségügy és szociális védelem (SRB).

A reálgazdasági folyamatok és a felsőoktatás közötti kommunikáció hiány diplomás munkanélküliek megjelenését eredményezi. Szerbiában magasabb a diplomás munkanélküliek részaránya (10,8%), mint Magyarországon (5,3%).²⁷

A határ menti munkaerő mozgásnak továbbra is nagy a jövője, mégpedig a következő lehetőségekkel: kereskedelem, szállítmányozás (vasút- és a tiszai hajózás újraindítása), építkezések, speciális logisztikai központok, közös kis- és középvállalkozások indítása, oktatási és kulturális kapcsolathálózat kiépítése. A határon átívelő régiók munkaerő-mozgása egyeztetett térségfejlesztést igényelnek. A potenciális magyar befektetők egyre nagyobb érdeklődést mutatnak a szerb privatizációs és zöldmezős befektetési lehetőségek iránt. Több száz magyar érdekltségű vegyes-vállalat került megalapításra, főként a Vajdaságban és Belgrádban, elsősorban a bankszféra, kereskedelem és a szolgáltatások területén.

A miloševići rendszer bukása után Szerbiában lassan halad előre a demokratizálódás és a gazdasági stabilizálódás. Az emigrációs hullám mégis csökkent és ezzel párhuzamosan, (különösen Magyarország EU tagsága óta) észleljük a határon átívelő kapcsolatok szükségességét. A főbb eszközök és keretek a határ menti együttműködéshez gyakori vitatéma egyes gazdasági intézmények, önkormányzatok és minisztériumi partnerszervezetek között. A tömeges emigrációt immár felváltják a regionális kapcsolatokat építő, határokon átnyúló érdekkapcsolatok, amihez nagyon fontosak a közös tervezés és programok (régiókapcsolatok Dél-alföld és Vajdaság között vagy a határ menti kapcsolatok helyi szándékok szinkronjaként), a forráskoordináció és jövedelemhatékonyság. Így jönnek létre a szigetszerű fejlesztések, a térségi optimalizálás, a közös programok szinergikus hatása. Mindebben fontos szerepük van a korábban spontánul együttműködő szervezeteknek, amelyek ma már Euró-régiós formációk vagy területi együttműködési

²⁷ Szerbiában is és Magyarországon is az országos szint alatt van a felsőfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek részaránya, a Szegedi Kistérség kivételével (10,8%).

csoportosulások lettek.²⁸ Fontos úgy kezelnünk az utóbbi évtizedek intenzív migrációs folyamatait, hogy abból pozitív előnyöket kovácsoljon mindkét ország. Ennek igen jelentős útja a közös regionális fejlesztési elemek kidolgozása. Vegyük figyelembe, hogy 1991–1999 között Magyarországon a külföldi érdekeltségű kisvállalkozások száma megnégyszereződött.²⁹ A 90-es évek végére Magyarországon a külföldi tőke sajátos térszerkezete mutatta, hogy a Központi körzet a külföldi szervezetek 59%-t, a jegyzett tőke 65%-t vonzotta; a régiók közül Nyugat-Dunántúlon van a befektetések 11%, a jegyzett tőke 10%-a; következett a Dél-alföldi régió az üzleti társaságok 8 és a jegyzett tőke 5%-ával.

Magyarországon a külföldi vállalkozássűrűség (külföldi vállalkozások aránya a regisztrált vállalkozásokhoz viszonyítva 1999-ben) 2,6%. Akkor Csongrád megye az országos átlagot is felülmúlta: 2,9%. A jugoszláv cégek 70%-át a határmenti régióban alapították (ebből 44%-ot Csongrád megyében). A jugoszláv vállalkozások térbeli mozgása kettős mozgást mutatott: egyik a települési hierarchia mentén való terjedés, a másik a határ mentén a határátkelőkből terjedt szét a határ és a megye területeire.

A szerbiai, többségében magyar nemzetiségű vállalkozók arculata főleg a következő vállalkozási típusokat mutatta: (1.) gyakorlott kis- és középvállalkozások külföldi bedolgozó alvállalkozókkal, befektethető tőkével; (2.) számos fiktív vállalkozás (kellett a munkavállalási engedélyhez vagy lakás/házvásárláshoz, tartózkodási engedélyhez); (3.) családi vállalkozások a határ menti falvakban (kisüzemi, néhány tíz főt foglalkoztató cégek).

A szerb-magyar határtérség kapcsolatában ma felfedhetjük, hogy a vertikális (a központ és a periférikus határtérség) együttműködés még hiányos, ugyanis gyakran kimarad a kormányok hatékonyabb koordinációja. Ezt pótolandó a határrégióban kistérségi vagy lokális területi együttműködési (fejlesztésstratégiai) tervezés kell. Szükséges a kistérség önszerveződésének és kezdeményezőkézségének a fejlesztése, vagyis főleg a magyar-magyar határmenti önkormányzati együttműködések, a lokális közösségek egységes fellépése.

4. Magyarországra érkezők

A cél-országok közé a '90-es évek változásait követően Magyarország is bekerült.³⁰ A magyar állampolgárság jugoszlávok általi megszerzésének első, jelentősebb fázisát Tóth Pál 1989 és

²⁸ A magyar–szerb határvidékről lásd bővebben Pál Ágnes 2003. *Dél-alföldi határvidékek. A magyar–szerb–román határ menti települések társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata*. Pécs, PTE Természettudományi Kar Földrajzi Intézete – SZTE JGYTF Kar Földrajz Tanszék, 233.

²⁹ Szónokyné Ancsin Gabriella 2001. Külföldi működő tőke gazdaságformáló szerepe a Dél-Alföldön. In Dormány Gábor – Kovács Ferenc – Péti Márton – Rakonczai János szerk. *A földrajz eredményei az új évezred küszöbén. Magyar Földrajzi Konferencia, 2001. október 25-27.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem TTK Természeti Földrajz Tanszék, 3.

³⁰ Az áramlás iránya a '80-as évek végéig a nyugat- és közép-európai országok voltak: NSZK, Ausztria és Franciaország. 92%-uk Európa, míg 7,2%-uk Európán kívül, a tengerentúlra távozott (Gábrity Molnár 2006, 2008a). Németország a legattraktívabb ország a jugoszláv migránsok, munkások, menekültek, azilok és politikai emigránsok számára. Pavlica 1990-ben 600.000 jugoszlávról számol be, amely a hazai emigránsok 25%-a, az 1991-es Népszámlálás adatai szerint. Németország után Ausztria (22,5%), Svájc (14,1%), Franciaország (7,7%), Svédország (3,5%), USA (6,3%), Kanada (2,2%), Ausztrália (1,9%) területén éltek a jugoszláv emigránsok. 1990-et követően Németország tömeges menekültáradatot jegyez: 1994-ig 316 243 főt, majd 1995-1999 között pedig újabb 156 645 menedéjjoggal rendelkező személyt (Pavlica 2005). Megjegyzés: Öt év alatt

1994 között említi. Mintegy 1500-an lettek magyar állampolgárok (Tóth Pál 2001). Ugyanitt Magyarországot a „*menekülők országának*” nevezi, 1991 második felétől. A jugoszlávokat az állampolgárság megszerzésében az egyik legkevésbé érdekelt népekként említi Tóth Pál, hiszen az 1958-2000-res időszakban mindössze 9 000 volt jugoszláv állampolgár vált a fentiekben vázolt okokból magyar állampolgárrá (Tóth Pál 2001). Magyarország (a menekültek/bevándorlók szubjektív megítélésével) a politikai menekülteket „*viszonylag megértően fogadja*”, a gazdaságiakat „*ellenszenvvel*”. „*A szomszédos országokból érkező magyarokat „szívesebben látják”* (Gábrity Molnár 2008b). A kitelepülő magyarok Nagy tanulmányában *nehézkiesen találják fel magukat, idegennek érzik magukat és az új mentalitást, hiányoznak a kapcsolatok, visszavágyakoznak...* Másik jelentős csoportjuk „*utazó állampolgárok*”, a „*két-és több lábon állás*” „*nagymesterei*”, gyermekeiket iskoláztatják Magyarországon, nekik lakást vásárolnak, „*második biztonságos otthont teremtenek*” külföldön (Nagy 2006).

Magyarországot és Lengyelországot Grečić a '90-es években megszigorított uniós bevándorlási politika következtében a tranzit migránsok országának (*transit migrants*) nevezi (Grečić 2001). Nagy „*ugródeszkaként*” jellemzik ezeket az országokat (Nagy 2006). A célországba való nehéz bejutás azonban sok esetben ottmaradásra kényszerítette az áttelepülőket (Grečić 2001). Az interjúelemzések után beszámolhatunk arról, hogy a jugoszlávok nemigen akarták végleg elhagyni a szülőföldjüket, inkább a délszláv háború végét szerették volna kivárni külföldön. A Genfi Egyezménynek értelmében „*menedékesek*” lettek, de nem rendelkeztek jogilag garantált menekült státusszal (Tóth Pál 2001).

A szerbiai magyarok állampolgársági kérelme az anyaországban, ezekben az időkben vált aktuálissá. 1993-ban a hiperinfláció évében sok jugoszláv magyar kért letelepedést vagy állampolgárságot (Gábrity Molnár 2001). Ebben szerepet játszott az az új társadalom-gazdasági légkör, az a biztonság, amelyet Magyarország az ezredfordulón biztosítani tudott, a szerb társadalom pedig nem (háború, mozgósítás, szankciók, az ország gettósodása, bombázás, elszegényedés, munkanélküliség, gazdasági hanyatlás, befektetések hiánya, anyagi és erkölcsi megbecsülés hiánya, a bizonytalan kisebbségi lét, korrupt politikai és társadalmi légkör). A tipikus emigránsok így jellemezhetők: fiatal szakemberek idegennyelvtudással, kezdőtőkével, vállalkozó üzletemberek, anyaországban tanuló/képzésekben résztvevő fiatalok, külföldi munkavállaló³¹, hazai „technológiai feleslegek”, szezonmunkások, határmenti ingázók – feketézők (csencselők, terepesek) (Gábrity Molnár 2008b). Ebben a helyzetben, az ezredforduló új migrációs hulláma - a határmenti migráció hatásait figyelembe véve a határon átnyúló érdekkapcsolatok felélénkítésével, közös regionális fejlesztési elemek kidolgozásával, a határokon átívelő munkaerő-fluktuáció problémájának közös megoldásával válhat a kép ország közös térségfejlesztési lehetőségévé (Gábrity Molnár 2008b).

1988 és 1999 között Magyarországra 155 105 menekülő érkezett (Tóth Pál 2001). Az említett időszakban a menekülők 54, 7%-a volt jugoszláv állampolgár. 1991-ben volt a legtömegesebb a menekültáradat: 48 485, ami később a frontvonal eltolódásával csökkent,

megközelítőleg annyi jugoszláv menekült érkezett Németországba, amennyi menekült 1988 és 1999 között összesen Magyarországra érkezett: Európából, a világból.

³¹ Grečić a következő angol megnevezéseket említi: seasonal and frontier workers, cross-border commuters, labour tourists, petty traders (Grečić 2001).

miután 1998-1999-től ismét politikai indíttatású migráció vette kezdetét (Koszovói problémák miatt). A menekültek cca. 30%-a magyar nemzetiségű volt. Grečić Magyarországot jelentős etnikai migráció helyszínéként említi (Grečić 2001). Tömegesen érkeztek továbbá a muzulmánok és horvátok is, akik „távozását” megakadályozni nem igen igyekezett Jugoszlávia (Tóth Pál 2001). A vizsgált 12 év alatt Magyarországon 3 982 jugoszláv befektetés valósult meg, az összes külföldi cégalapítás 16%-a. 70%-uk a Dél-alföld régióban, míg mindössze 20%-uk Budapesten (1993-ban éri el a csúcspontot, mintegy ezer vállalkozással) (Szónoky Miklósné Ancsin 2001). Gábrity Molnár hazai vállalkozóink jelentős mennyiségű anyaországba, elsősorban Csongrád megyében befektetett pénztőkéjét emeli ki. A vállalkozások térbeli terjedését illetően pedig két irányt határoz meg: a települési hierarchia mentén az ország-központ felé, illetve a határ mentén a határátkelők vonzáskörzetében (Gábrity Molnár 2008b). Tóth Pál a '90-es években végzett kutatásaiban kiemeli, hogy az 1993-94-ben Magyarországra érkezők legnépesebb táborra épp az értelmiségi elit volt, majd a tanulók és a középiskolát végzett munkások (Tóth Pál 1997, Idézi: Gábrity Molnár 2001). Az 1991 és 1993 közti időszakot Nagy az értelmiségiek távozásának időszakaként, a Kft.-alakítás, tőkekimenekítés időszakaként jellemzi (Nagy 2006).

A szakemberek szerint a szerb lakosság akkor kezd gondolkodni az emigrációról, amikor tarthatatlannak érzi a társadalmi stabilitást (Mežnarić 2003). Mihailović szerint a délszláv háborút követő idősakra is jellemző a lakosság nagy részére a gerontokrácia, önmegsemmisítő közösségi szellem, biológiai fennmaradási harc szindrómája (Mihailović 2004).

A bevándorlókról szóló magyarországi statisztika feldolgozásával, az ország befogadó készségéről Illés Sándor írt tanulmányában, külön tekintettel az idősök bevándorlására, családoszevonás körülményeire, majd a vállalkozási és munkavállalási lehetőségekre.

A jövőben érdemes lesz újabb migrációs kutatásokat végezni a néhány év óta érvényes határon túli magyarok állampolgársági jogosultsága kapcsán. Ugyanis, e megváltozott körülmény nem indított be újabb tömeges elvándorlást Magyarország felé, ugyanakkor a határon túli térségek közül éppen a Vajdaságból kértek viszonylag a vártnál is többen kettős állampolgárságot. Beigazolódhat az a feltevés, hogy a Szerbiából emigrálók elvándorlási motívumait elsősorban az országban uralkodó rossz gazdasági helyzet és az életszínvonal visszaesése, valamint a munkavállalási esélytelenségek határozzák meg és csak másodsorban a külföldre vonzó erők. A ma is fiatalok tervezik a külföldi kapcsolatok és karrierépítés lehetőségeit, de legtöbbször a hiányzó alaptőke miatt inkább képesítik magukat, vagy ingáznak és a cirkuláló munkavállaló szerepét vállalják. E tanulmány következő fejezetében külön foglalkozunk a Magyarországon tanulókkal.

5. A határrégiókat összekötő intézménykapcsolatok jelentősége

A délszláv háború után a Szerbia és Magyarország ország között újraindult az intézményi kapcsolatok fejlődése. Számos korábbi közösségi, vállalkozási kapcsolatot újíttak fel, mint például, a vajdasági városok partner/testvér települési rendezvényei a magyarországi településekkel. Szinte nincs olyan nagyobb település, amelynek nincs magyarországi testvértelepülése (főleg a Dél-alföldi régióban). A vajdasági települések számára ez az európai kapcsolatokat jelenti, amelyek főleg a kultúra, a sport, a turizmus területén fejlődtek tovább. Néhány éve az intézményesített gazdasági kapcsolatok, elsősorban a

megyei és a körzeti kamarák együttműködésével, a vegyes kamarák létrehozásával indultak be. A Vajdaság Tartomány és Dél-alföld régiókapcsolatában megnyilvánuló jelenségek között érdemes követni: a határon átívelő lakosságmozgást, az intézményes nemzetközi együttműködési programokat, a civil és vállalkozói kezdeményezések sikereit.

A szerb-magyar határregióban elégtelen a határon átívelő intézményesen szervezett hálózati kapcsolattartás. A koordinált tevékenységre irányuló intézménykapcsolatok szükségessége ugyan látható, de kivitelezhetősége homályban van; a stratégiai megfontolások gyakran keverednek a személyes, rövidtávú konkrét tervekkel, feladatokkal. Megjelennek ugyan a lokális térségek igényei, de az önkormányzatok kezdeményezései elégtelenek, különösen, amikor a fővárosból érkező rábólintások/engedélyek késnek.

A jelenlegi szakképzési igényekre tekintettel, a régióban támogatandó a határokon átívelő, kutatói és felsőoktatási intézmények hálózatos tevékenysége, akár közös projektumok, konferenciák és kiadványok révén. Ehhez fontos, hogy a vajdasági tudós elit megfogalmazza a saját *tudásalapú regionális fejlesztési* elképzeléseit, meghatározza a megvalósításhoz szükséges legfontosabb teendőket, prioritásokat, körvonalazza a realizáláshoz szükséges *forrásstruktúrát* (szerbiai, magyarországi és uniós csatornák). Szükséges egy átlátható oktatásügyi és kutatási regionális helyzetkép, átjárható szervezettségi szint kialakítása, valamint a térség (a határ mindkét oldalán) egyetemi káderállományának (tanszékek és hallgatói önkormányzatok) a hatékony ösztönzése.

Át kell gondolni a gazdasági (vállalkozói, kereskedelmi, szállítási), pénzügyi, de a kulturális és az oktatási *intézmények régióban működő hálózatát*, kikerülve ezzel az átfedéseket, párhuzamos tevékenységek létesítését. A magyar-szerb határ menti *intézményfejlesztés* terén hathatós *nemzetközi kapcsolatok fejlesztése* is létrejöhet, amihez szükség van kistérségi kutatói stratégiákra, a közösen meghatározott prioritást élvező témákban (közlekedési infrastruktúrafejlesztés, környezetvédelem, turizmus, tehetséggondozás, káderutánpótlás, élelmiszer technológia stb.) Ehhez közös pályázati forrásokat is biztosítanak egy közösen működtetett projekt-menedzseri iroda segítségével, biztosítva az intézményhálózatok folyamatos kommunikációját. *A vállalkozói és a szakemberi mobilitás és cirkuláció mellett fontos lenne a regionális gazdasági és szakmai információcseré.* Így kidolgozhatók az *összehangolt beruházási, gazdálkodási és kutatási projektek.*

Mivel a térség jelenlegi – társadalmi integrációt segítő – szolgáltatási struktúrája nem elégséges a komplex problémák (egészségi ellátás, szegénység, társadalmi kirekesztés) feloldására, ezért mindkét államnak, érdemes újragondolnia azokat a beavatkozási területeket, amellyel javíthatnak az itt élők helyzetén. A társadalmi felzárkóztatás és a foglalkoztatottság növelése mindkét állam érdeke, melynek érdekében támogatni kell a helyi szociális és egészségügyi szolgáltatások kibővítését, modernizációját, a munkaerőpiacok összehangolását, valamint az érintett intézmények infrastrukturális fejlesztését.

6. Vajdasági magyar fiatalok Szerbia és Magyarország migrációs folyamataiban

A vajdasági magyarok Magyarországra történő bevándorlása, a nemzetközi migrációs folyamatokban sajátos helyet mutat, mert a bevándorló *nem egy idegen országba, hanem többnyire a saját hazájuknak tekintett anyaországba „vándorol ki”* (Gödri 2004). Ez azért is jelentős, mert az emigráns nem szembesül jelentős nyelvi és kulturális akadályokkal. A

külhoni bevándorló, aki már megtapasztalta szülőhazájában a kisebbségi létet, kilép abból a státusból és csatlakozik egy olyan társadalomhoz, amely nyelvi és kulturális szempontból, etnikai identitásában és történelmi gyökereiben azonos vele. Ők az ún. *etnikai emigránsok*, akik esetében *a kisebbségi lét elutasítása és az ebből fakadó bizonytalan jövőkép jelenti a legfőbb motivációt* (Gödri 2004). Az ő esetükben a *nyelvtudás, konvertálható szimbolikus tőke* (Kiss 2004), amit érvényesítenek a befogadó országban és ez által előnyt élvezhetnek más etnikumú emigránsokkal szemben, akik viszont ambivalensek a „*Hazatérni vagy maradni?*” kérdéssel kapcsolatban, hiszen ők kisebbségbe szorultak a befogadó országban (Extra – Yagmur 2004).

Az utóbbi 20 évben, befogadó országgént, Magyarország szerepe a vajdasági tanuló fiatalok oktatásában is megnyilvánult. 1988 és 1994 között (Tóth Pál 1997) az összes Magyarországon tanuló külföldi 10,3%-a jugoszláviai magyar volt. Gábrity Molnár kutatásaiban az 1999/2000-res tanévről tesz említést, amikor is Magyarországon 395 általános iskolás, 676 középiskolás és 600 egyetemista tanult (Gábrity Molnár 2001). Az egyetemisták migrációs motivációit T. Mirnics 2001-ben a következőképpen összegezte: elsődleges ok az anyanyelvű tanulási lehetőség (Nagy 2006), a jobb színvonal, és az otthoni rossz életkörülmények. A vajdasági fiatalok zömét foglalkoztatja ma is az emigráció gondolata. Legtöbbjüket a kedvezőbb anyagi körülmények, a szakmai lehetőségek vonzzák. Elképzelt cél-országok sorrendjében Magyarország az első helyen van, majd Nyugat-Európa országai, végül Ausztrália, Kanada (T. Mirnics 2001). Magyarország sok esetben a tranzit migránsok célországa (*transit migrants*) (Grečić 2001), illetve „*ugródeszkaként*” (Nađ 2006) jelenik meg.

Mihailović tanulmányában minden második szerbiai fiatal menne, Európába, „és a fejlett világba, önállóan, Szerbia nélkül”! A többiek esetleg Szerbiával Európába, vagy inkább Szerbiával egy időgépbe, vissza az „ünnepelet múltba”. Megállapítható, hogy immár két évtizede a fiatalság arra vár, hogy „*diplomázzon és emigráljon*” (Mihailović 2004).

Az emigrációból származó veszteségek között *emberi, anyagi, illetve demográfiai jellegűek* említhetők. Következménye pedig a „*régió erőtlensége, fejlődési lehetőségeinek hiánya*” jelenik meg (Gábrity Molnár 2008b). A szakemberhiány számos további probléma forrása: lassuló gazdasági fejlődés, munkatermelékenység csökkenés, innováció hiánya, technológiai elmaradás, versenyképesség fokozatos vesztese, stb. Mihailović a fejletlen és tranzíciós országok kifejezetten erős jelenségeként számol be a „*brain drain*” jelenségről, amelyet a Balkánon már „*brain flight-nek*” neveznek (Mihailović 2004). A '90-es évektől Jugoszláviát mintegy 30 000 magasan képzett szakember hagyta el (Grečić 2001). Gredelj a „*tudományos és kutatói gárda újratermelésének*”, „*az intellektuális tőke szétszóródásának*” (Gredelj 2006), Gábrity Molnár a „*profilok pótolhatatlanságának*” problémáját hozza fel (Gábrity Molnár 2008b).

Gredelj tanulmányaiban a szakemberek, a szerb intellektuális tőke „virtuális visszatérésének”, „interaktív virtuális hálózatépítésének” lehetőségeivel foglalkozik. Különböző csoportjaikat különbözteti meg: „*reális visszatérők*”, „*half-breed*”, „*szezonos emigránsok*”, „*költöző madarak*”. Tudásuk, tapasztalati és kapcsolati tőkéjük mozgósítására hívja fel a figyelmet (Gredelj 2006). Ehhez kapcsolódóan Korhecz az „*élhetetlen Szülőföld-képzetet*” szeretné eloszlatni az emigránsokban, akik előtt egykori otthonukban új lehetőségek nyílnak meg (Korhecz 2009). Grečić 2001-ben a rendszer reformátorait látja a

potenciális visszatérőkben, illetve mint a „professzionális munka depolitizálásának megtestesítőit”, vendégtanárokat, tudományos-kutatómunkát irányító, segítő szereplőket. Két lehetőséget lát a jugoszláv emigránsok által képviselt „szakmai, anyagi potenciál” kihasználására: a visszatérés (return option), illetve az intellektuális hálózati diaszpóra megoldás (diaspora option, diaspora network) (Grečić 2001).

Az ezredforduló után Európaszerte egyre inkább növekszik a tanulási célú migráció. Ennek lényege, hogy a kivándorló nem hoz végleges döntést, hanem csak egy ideiglenes időszakra költözik el szülőhazájából azzal a szándékkal, hogy tanulmányai befejeztével visszatér oda. Ezzel a mobilitással a szellemi tőke növelhető, *nyereség érhető el* (L. Rédei 2008b) a befogadó országban, ugyanakkor fontos szerepet játszik az egyén tudásának bővítésében is. A földrajzi mobilitás szélesíti a látókört, stimulálja az intellektuális képességeket és bővíti az általános tudásszintet (Brooks – Waters 2011), mivel a tudásalapú országokban nem csupán a magasabb szakképzettséget követelik meg a munkaerőtől, hanem azt is, hogy a munkaerőpiaci követelményekhez idomítva folyamatosan bővítsék a tudásukat. Ezek a tényezők arra motiválják a fiatalokat, hogy elérjék a hatékonyabb oktatási intézményeket. A kibocsátó ország számára azok a diákok, akik külföldi tanulmányaik befejeztével hazatérnek, igen jelentős nemzetközi kommunikációs tőkét képviselnek (Gürüz 2008). A tanulmányaikat külföldön végzők jól ismerik az adott ország munkaerő-piaci sajátosságait, a lehetőségeket, a kihívásokat, az ottani szokásokat (Hajduk 2008).

A délvidéki magyar közösség migrációs veszteségének kárpótlásához nélkülözhetetlen a visszatérés a szülőföldre. Az anyaországban tanuló, diplomát szerző fiatalok tapasztalatára, kapcsolati tőkéjére (transznacionális hálózati kapcsolataikra) nagy szükség van Vajdaságban. A szerb-magyar határrégió szerepe akkor definiálódik újra, ha a *társadalmi, kulturális és gazdasági egyének és csoportok közötti kapcsolatok* revitalizálódnak (Langer 2001). A háborús múlt a szerb-magyar határt védőfalként jelenítette meg, ahol a fiatalok egy nehéz problémákkal küszködő országot hagytak maguk mögött, egy perspektivikusabb és nyugodtabb életkörülményeket és jobb tanulási feltételeket biztosító ország miatt. Magyarország attraktívvá vált a fiatalok számára (Tóth Pál 2001, Gábrity Molnár 2001, Fábri 2008, Fercsik 2008, L. Rédei 2009).

A felsőoktatás területén Szeged szerepe válik egyre szembetűnőbbé (Pál 2003). A határrégióban a Szegedi Tudományegyetem jelenti a legnagyobb „elszívó erőt”. Az utóbbi években (2007–2010) mintegy 300 hallgató nyert felvételt. 2010-ben 927 tanuló felvételizett, és 293 tanuló nyert felvételt a Szegedi Tudományegyetem karaira (Educatio Kht. 2011). A felvettek tudományterületi rangsorában első helyen a bölcsész szakok (21,5%), természettudományi szakok (16,4%), informatika (8,2%), orvos-és egészségtudomány (20,1%) és társadalomtudományok (13,3%) állnak. A tanulók tudatosan válogatnak a Szerbiában (magyarul) *rendelkezésre nem álló képzési lehetőségek* közül. A potenciális migrációs veszteség nagy, ugyanis a határ dinamikus tanulási célú mozgást, és későbbi emigrációs csatornát jelent. 2010-ben magyar felsőoktatási intézményekben 1 385 szerbiai állampolgárságú hallgató tanul. A nappali tagozatos hallgatók száma 1 009. Alapképzésen 905, mesterképzésen 84, osztatlan képzésen 97, szakirányú képzésen 29, doktori képzésen 40 hallgató tanul, míg 230 hallgató egyéb képzési formában vesz részt (felsőfokú szakképzés, főiskolai képzés). A külföldi állampolgárságú hallgatók 7,6%-át teszik ki a szerbiai származású magyar hallgatók, főleg a Délvidék, Tisza mente, többségében magyar lakta községeiből. A

szülőföldön, az Újvidéki Egyetemen (állami karokon és főiskolákon) összesen 3 152 hallgató tanult. Tehát a mintegy 4 500-4 700 fős teljes magyar hallgatói kontingens 30-35%-a tanul Magyarországon (Nemzeti Erőforrás Minisztérium, APV Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, Vojvodina–Srbija 2011).

A vajdasági magyarok majdnem fele-fele arányban tanulnak itthon és Magyarországon (az elsőéves hallgatók statisztikái):³² 30% Magyarországon (Szeged, Budapest, Pécs, Debrecen), 50 % szerbiai állami karokon, részben magyar nyelven (Szabadka-Újvidék) és 20% Szabadka környéki magánkarokon, kétes akkreditációval rendelkező képzési programokon.

7. Összefoglaló a szerbiai migrációs folyamatokról

A dél-európai térségben már egy évszázada negatív a migrációs szaldó. A szerbiai migrációs jelenségek formái:

1. Belső migráció, amely három jellegzetes területi modellt alakított ki az országban: az etnikumok koncentrált területeit, az autochton területeket és a migrációs területeket ahol a lakosság nagy része jövevény, menekült vagy betelepült.
2. Külső migráció, amely az utóbbi században magába foglalja a 920-as évek szegényeinek emigrációs hullámát, aztán a világháború utáni politikai emigránsok következtek. A titói érában megjelentek a '60-as évek gazdasági migránsai, a vendégmunkások. A 90-es háborús évek migrációs egzóduszt okoztak, majd 2000-től az új vállalkozói, tanulói, karrierépítő migránsok követnek.
3. Az országok közötti (a szerb-magyar határsávban mind intenzívebbé váló) lakosság cirkuláció új jelenség a térségben. Az egyirányú áttelepüléseket mind nagyobb számban felváltják a két vagy több irányba mutató nemzetközi migrálások. A határon átívelő mobilitást kiváltó munkakeresés, szakembervándorlás, karrierépítés nagy tömegek gyakori utazását, életmódváltozását eredményezi.

Az utóbbi évtizedek során a szerb-magyar határsávban kialakultak a következő jellegzetes migrációs típusok:

A. Státus szerint:

1. Letelepült bevándorlók (hosszú távú/végleges migráció; legtöbben kettős állampolgárok)
2. Az áttelepült cirkulálók (gyakori hazajárás, kétlaki munkavégzés)
3. Ingázó szezonális migránsok, átmeneti munkát vállalók (3 hónaptól egy évig)
4. Tanulók, egyetemisták
5. A menekültek/menedékkérők

B. Migráció célja szerint

1. Gazdasági migráció, munkát keresők
2. Kreatív típusok: vállalkozás, ingatlanközvetítés, kereskedelem (viszonylag hosszú távú, de sok esetben visszatérési migráció)

³²Összehasonlító elemzések: Központi Statisztikai Hivatal (Budapest), Köztársasági Statisztikai Hivatal (Belgrád), 2011.

3. Szakmai tudást és karriert építők (agyelszívás, brain gain vagy szakember circulation)
4. A családegyesítők (házasodás, idősök eltartása)
5. Állampolgárságot igénylők
6. Rekreatíót keresők, turisták

A migráció során a lakosság nagy része új életvitelszerű mobilitáshoz idomul. Gyakori utazások, élethely-változások, ingatlankezelés és munkahelyváltás jellemzi életüket. Megjelennek a beilleszkedési zavarok az új környezetbe. A nemzetközi szakirodalom egy fajta transznacionális gyakorlatok azonosításával foglalkozik (változó életmód és identitások keveredésének a kutatása). A hosszú távon migrálók esetében kialakul egy fajta identitásváltás: „hol van az otthon és hol az itthon?”; megjelenik a regionális, nyelvi és etnikai identifikálódás válsága és váltása is.

Amire egy határmenti régió a tömeges migráció közepette építeni tud, az az új kommunikációs csatornák, vállalkozói-, munkatársi-, magánemberi kapcsolatok kiépülésének a hasznosítása. A kiépülő migráns életstratégiák új lehetőségeket nyújtanak a kreatív rétegeknek, munka és vállalkozási hajlamukat emelve.

II. fejezet

Interjútapasztalatok³³

1. Transznacionális kapcsolatok, migrációesetek a szerb-magyar határtérségbe

A migrációkutatások egyik sarkalatos kérdése, hogy a vándorlók az évek során gyakorolt utazásaik során mennyiben alkalmazkodnak új környezetükhöz; vajon veszítenek-e a szülőföldkötődésből, illetve nemzeti vagy térségtudatukból? Ugyanakkor mennyire veszik át a transznacionális kapcsolatokból eredő új azonosságtudatukat, hiszen sokszor több távol eső régió életvitelszerű szokásait ismerik meg, sőt több nyelvet használnak, kapcsolati hálót építenek ki.

Az empirikus kutatás³⁴ során, 2009-2010-ben a munkatársak mélyinterjúkat³⁵ készítettek a Szerbiából Magyarországra áttelepültekkel, a gyakran ingázókkal. A migránsok életvitele mellett, a vajdasági magyarok anyaországgal való kapcsolatának szociológiai és

³³ A szerző a jelen tanulmány mellékletében felhasználja azokat az interjúszövegeket, amelyeket elemezhetett a Magyarországi Tudományos Társaság (Szabadka) projektkoordinátoraként. *Lásd Integrating (trans)national migrants in transition states (IMIG) research project in the framework of the co-operation programmed SCOPES; Submitted to the Swiss National Science Foundation (SNSF) by Prof. Dr. Doris Wastl-Walter (Department of Geography, University of Bern), Prof. Dr. Károly Kocsis (Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Hungary), Dr. Mónika M. Váradi (Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs, Hungary), Prof. Dr. Saša Kicošev (Department of Geography, Tourism & Hotel Management, University of Novi Sad, Serbia), Prof. Dr. Irén Gábrity Molnár (Scientific Association for Hungarology Research, Subotica, Serbia). Bern (2010—2013)*

³⁴ A kutatásban és a terepmunkában a Magyarországi Tudományos Társaság megbízásából 80 interjú készült. Az interjúalanyok 4 kategóriába sorolhatók: Magyarországra áttelepült szerb állampolgárok, utazók (tanulók), határon átívelő intézményes kapcsolatokat ismerő vezetők és észak Vajdaságban letelepedő szerb menekültek.

³⁵ A jelenlegi projektanyag tartalmazza a mélyinterjúk másodlagos szövegkivonatát: 10 Magyarországon tartózkodó emigráns, 16 anyaországban tanuló, azután 15 határon átívelő kapcsolatokkal rendelkező intézményvezető nyilatkozatát; végül pedig 10 a térségben letelepült (többségükben szerb) menekült interjút.

gazdasági arculatát is igyekeztek megvizsgálni. A célcsoport a szerb-magyar határ menti térség migránsai voltak. Elsősorban figyelemre méltók a vándorlók identitástudatukkal kapcsolatos nyilatkozatai, ugyanis erős regionális tudatról tanúskodnak: valamennyien vajdasági magyaroknak, vagy vajdasági szerbeknek vallották magukat.

Az empirikus kutatást megelőzően hipotéziseket fogalmaztunk meg, amelyek az elemzés után igazolódtak:

1. A vajdasági magyarok anyagi helyzetmegélése, sőt a térségben megvalósított társadalmi és gazdasági aktivitása is befolyásolja az identitástudatuk kialakulását. Történelmi tevékenységükben és sorsuk építésében az itt élő magyarok Vajdasághoz kötődnek legerősebben; munkájuk, mozgásterük a kistérségekhez kapcsolódik.
2. A Tito korszakban sokat utazó lakosság többsége rugalmas az elvándorlási lehetőségekhez, mégis régiójához ragaszkodó, jövőjét főleg a tartomány (Vajdaság) életképességéhez köti. A külföldre vándorlás szándéka a magasabb életszínvonal és a kereseti lehetőségek függvénye, ami a fiatalabb, szakképzett korosztály vágya.
3. A tájtudat többsikú, kiindul a településből (születéshely), és addig terjed, ameddig a személy életvitelszerűen mozog (dolgozik, utazik, jövőképét alkotja), és kulturális életét éli (anyanyelvhasználat, oktatás), vagyis, ez főleg Vajdaság területe. Az identitás tudat kultúrnemzeti azonosulást mutat, amelyben fontos a térség anyagi és immateriális értékeinek a használata is. Az önbesoroláskor döntő az élet- és mozgástér dimenziója, a nemzeti kultúrjavak igénybevételének szintje, de az emocionális emlékek is.³⁶

2. A nemzeti és tértudat elemzése

A megkérdezettek többsége kiforrott és szélesedő régiótudatról tanúskodik. Ebbe tartozik a jellegzetes vajdasági nyelvjáráshoz ragaszkodás is. Egyikük megjegyzi: *„a középzárt é, az meg is maradt, azt nem is akarom kitörölni, hadd tudjanak megkülönböztetni tőlük...”* Vajdaságot nem csak szülőföldjüként, hanem elsődleges otthonuként élik meg, miközben az országhatárt adminisztratív és politikai akadályként kezelik a nemzetközi kapcsolataik építése közben. Kornél, a magyarkanizsai jogász szerint: *„...mi úgymond teljesen nemzetköziek vagyunk. Itt is vannak barátaink, ott is vannak barátaink... tehát mi már próbáljuk eltörölni a határt teljesen... Már csak fizikailag létezik.”* Egy másik válaszadó, H. L., a határ politikai formalitásként kezeli: *„Még az itteniek sem akarják megérteni, hogy nem a Magyarország mostani határait kell nézni. Ez a pár év diktatúra, kommunizmus, ennyire megrontotta az emberek egészséges gondolkodását, önérzetét, öntudatát.”*

A régióvonzás legtöbb esetben az otthon ápolását jelenti, miközben a munkalehetőségek beleszólnak abba, hogy mennyire kötődnek továbbra is szülőhelyükhöz. Katalin, egy 38 éves fogorvosnő esete: *„Én azért mentem Magyarországra, és azért is Szegedre, mert közel van Kanizsához. (...) Csak ő miattuk ingáztam! A szüleim, a testvérem miatt, volt miért hazajönni, volt hova hazajönni. (...) Szükségem van arra, hogy hetente,*

³⁶ A témában készült bővebb tanulmány: Gábrity Molnár Irén 2007. Tájidentitásunk a materiális és immateriális tényezők ölelésében. In Gábrity Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa szerk. *Regionális erőnlét. A humánerőforrás befolyása Vajdaságban*. Szabadka, MTT.

*kéthetente azért csak lássam őket, beszélgessek velük... (...) Ez nekem fontos. És ezt messziről nem lehet...” Megjegyzem, hogy városok szintjén Szeged és Budapest a leggyakoribb célpont a vajdasági magyarok számára. Kivételek a vállalkozók, akinek több magyarországi településhez fűződtek üzleti kapcsolatai a '90-es évek eleje óta. A nemzeti identitás szempontból Vajdaságban a magyarok ki vannak téve a szláv asszimilálódásnak, Magyarország pedig egy új magyar identitás olvasztótégelye. A *vegyülés* és *öntudat-örzés* paradox módon párhuzamosan zajlik. A vándorlók esetében az alkalmazkodás létkérdés, ami jellegzetes nemzetiségi „rugalmasságot”, keveredési hajlandóságot követel meg tőlük, ezért nyitottak és hajlandóak közösséget vállalni másokkal. Erre, mint a legtermészetesebb dologra mutatott rá az egyik interjúalany, P. A. Vajdaságban élő muzeológus és helytörténeti kutató: „...letűnt egy rendszer, amikor deklaráltan testvériség-egységet hirdettek, és az emberek megpróbáltak ennek eleget tenni... Ez a megpróbálás ez sok esetben sikerült is, tehát ténylegesen nem is csak egymás mellett, hanem egymással éltek az emberek, ugye, itt... (...) ...jó néhány vegyes házasság is kötött, tehát nyilvánvaló, hogy ezeket a dolgokat különben se lehet letagadni, és nem is kell, és ez az élethez tartozik, nem pedig egy nemzetiségi politikához, tehát ezt nem úgy kell venni, hogy az egyik nemzet a másik rovására gyarmatosít, vagy ilyen... Tehát ez a mindennapi biológiai élethez tartozik, és azt hiszem, senkinek nem kellene, hogy beleszólása legyen...” „Hát az, ami komolyan megbontotta a kapcsolatokat, az a délszláv háború egyértelműen... Azóta, a kisebbségek részéről is, a többségi nemzet részéről is megtörtént a nemzeti homogenizáció, ugye ez az akció-reakció elvén, meg némi külső támogatások hatására, és ez mind a két oldalon érezhető...”*

A többségbe való *vegyülés*, a látottak-hallottak alapján, többnyire a fiatalabb emigránsok sajátossága. Megkülönböztethető azonban az, hogy egyesek a kiindulási területhez kötődnek jobban, mások azon élethelyzetekhez, amelyek meghatározzák az új eltervezett életvitelüket (élénkebb társasági élet, a baráti körnek a céllországban történő kialakítása, ott kötött házasság...). A lényeg az, hogy kinek hol alakul ki a „bázisa”, mert általában ott tud mélyebben integrálódni egy társadalmi közösségbe. H. L. példája szembeötlő: „Mivel az én gyerekeim már gyakorlatilag Magyarországon nőttek föl (...)pont a gyerekek miatt nem jövünk haza, ők jól illeszkedtek/illeszkednek.” Ami pedig őt magát illeti, ennyit mond: „Azért a legtöbb barátom vajdasági magyar. (...) Én nem véletlenül jöttem vissza. Én úgy látom, hogy nekem Magyarkanizsa az otthonom. Ez a falu az, ahol tudok élni. Jól van, most elvagyunk mi Szegeden is, de nem nagyon tudnám elképzelni, hogy máshol éljek. Úgy is gondoltam, amikor elmentem, hogy nyugdíjasként visszajövök.” A vajdasági magyar imigránsok identitástudatát tulajdonképpen „abszorbeálja Magyarország”. A nyelv nem akadály, a kommunikációkorlátok minimálisak, de a „vajdaságiságot”, mint hátrahagyott kultúra-térseget az anyaország nem tudja semlegesíteni. Ez, ha másban nem is, egyéni kötődésekben, korábbi baráti szálak ápolásában, esetleg honvágyban nyilvánul meg.

Több interjúalany személyes tapasztalata a kényszermigráció: „Én nem úgy mentem, hogy el akartam menni.... Úgy mentem el, hogy a TV-ből hallottam, hogy lezárták mögöttem a határt. Tehát, én úgy mentem el itthonról, hogy másnap jövök haza... És lett belőle ez...” – emlékszik vissza az egyik válaszadó. Húsz év leforgása alatt a nacionalizmus arculata sokat változott. A tömeges migráció és a határok fokozatos nyitottsága (vízumkényszer megszüntetése) következtében, főleg a fiatalok körében immár terjed a transznacionalizmus. Az egyik interjúalany erről így beszél: „Lehet, hogy régebben volt... tehát drasztikus

[nacionalizmus] *mentalitásbeli különbség... Ezek úgy látszik, hogy el... hogy lassanként elmosódnak, ahogy bedarálnak bennünket ebbe az évszázadba, az új életvitelbe, tehát itt... itt most már nem annyira országhoz [nemzethez] kötődik a viselkedési forma, hanem inkább egyfajta kultúrtérséghez, és... és itt a határok kezdenek elmosódni...*" Az ilyen és hasonló vélemények a jövőben áthidalhatják az esetleges széthúzásokat és megalapozott vagy megalapozatlan, nemzetek közötti antipátiát, egy messzebbre mutató együttműködés, a közép-kelet-európai identitás felé.

3. Az egyén és a társadalom közti transznacionális kapcsolatok intézményesülése

Noha gyakorlati értelemben nemzetközi migrációról van szó, egy vajdasági magyar emigráns vagy ingázó számára, etnikumánál és anyanyelvénél fogva mégsem a klasszikus értelemben vett „idegenbe” való távozást jelenti. Másrészt a kivándorlás, illetve ingázás okaiként azok a tényezők szerepelnek, amelyek általában a szerb állampolgárok esetében (munkavállalás, szakmai perspektíva, munkalehetőség, vállalkozás, egyéb illegális gazdasági tevékenységek). A fiatalok esetében a személyes okok velejét leggyakrabban a szakképzés, a szakmai előrehaladás és a karrierépítés vágya jelenti, amely a szülőföldön esetenként nem váltható valóra, Magyarország viszont esélyekkel kecsegtet a későbbi munkavállalás terén is.

A '90-es évek elején az ún. spekulatív migránsok voltak többségben, akik előzetes munkaajánlat nélkül érkeztek az új országba, és egzisztenciájukat ott helyben, úgymond a nulláról indulva kezdték felépíteni. Róbert így emlékszik vissza: „...*a feleségemmel együtt indultunk el Győrbe, a kisfiunkat itt hagytuk a nagymamánál, hogy szétnézzünk, és megnézzük, hogy tényleg maradjunk ott, vagy ne maradjunk. (...) ...nem volt egyszerű dolog az biztos. Mikor az ember... hát mindenét hátrahagyja. Családi házban laktunk, ezenkívül [ittthon, Vajdaságban] ... hát és akkor egy kis szobába húztuk meg magunkat az ismerősöknél.. (...) ...segítettek az ismerősök is, hogy munkát kerestek nekem. És hát jelentkeztem arra a, azokra a hirdetésekre, amik ott az újságba is megjelentek, és hát nem könnyen, de azért, nem olyan könnyen, mint ahogy számítottam rá, de fölvettek egy helyen...*”

Interjúalanyaink legtöbbje visszatérő migráns, tehát még a célországban való letelepedés esetén is gyakran visszatér hazájába (nem csak rokonlátogatás ürügyén, hanem újabb kereseti lehetőség kikutatása miatt). Legtöbbnek nincs is állandó munkája, hanem határozott időre szóló szerződése, rugalmas munkaidőben. Az országhatárt mentén élők kihasználják a meglévő kapcsolati hálókat is. Judit, egy gyári munkás, egy közvetítő ügyintézőnek köszönhetően tudott elhelyezkedni a biatorbágyi üzemben. Az interjú során arról is mesélt, hogy a szükséges hivatali eljárásokat már a határon való első átutazása előtt lebonyolították: „...*az első tartózkodási engedélyt itt kaptam a Magyar Konzulátuson. Ez már ilyen bevett szokás volt ennél a közvetítőnél, ő utasított, összeszedte számomra a dokumentumokat, meg hát egy részét nekem is össze kellett szedni és akkor mentem a Konzulátusra és megkaptam a tartózkodási engedélyt. (...) ...ahhoz kellett a munkavállalási engedély, amit az ottani minisztérium ad ki, és nekem a közvetítő elintézte, hozta Magyarországról, annak idején kétezer dinárba került. Azon kívül volt még egy regisztrációs díj ott Beccsén. Tehát anélkül semmiféleképpen nem juthattam a dologhoz, le kellett tenni egy tesztet és ahhoz kellett kifizetni nyolcszáz dinárt, azon kívül orvosi vizsgára is el kellett mennünk...*”

Az ingázók gyakorlatilag mindkét helyen, Szerbiában és Magyarországon is élnek, vagyis a pénzüket az egyik országban keresik és a másikban költik el. Számukra fontos szempont a fizetésük nominálértéke is, az árfolyamról nem is beszélve. Judit például fizetése egy részét hazahozza: „*Havonta egyszer szoktam átutazni, olyan tizedike környékén, azért mert akkor kapunk fizetést és akkor hozom, hogy a gyerekeimnek legyen miből megélnie.*” Ritkán de másnál előfordul ennek a fordítottja is: „*Sajnos én abba a hibába estem, hogy a szerbiai fizetésemet Magyarországon költöm. Azok, akik fordítva csinálják, tehát Kanizsáról járnak Szegedre dolgozni, és az ottani fizetést költik itt, azok sokkal jobban járnak. Nekem egyelőre ez a megoldás arra jó, hogy nem vagyok munkanélküli, van munkám, de anyagilag nem nagyon segített rajtam. Ebből a tanári fizetésből, amit fizetek itt rezsit, meg lakbért, utazgatok... nem jut semmi sem haza... már ott tartunk, hogy kikapcsolják a villanyunkat, gázunkat. Nagy problémáim vannak.*”

Vegyük szemügyre a magántőke vándorlást is. A kilencvenes évek hiperinflációs időszakában a devizatakarékok kimentése az országból tömeges jelenség volt. Ez érvényes a kezdőtőkével rendelkező kisvállalkozókra: „*...nem üres kézzel mentünk át. Volt egy szisztematikus vagyonátmenekítés. Még ha nem is volt az illető gazdag, akkor is volt tartaléka. Úgy jellemezték, hogy a romániai magyar átment egy zacskóval, a vajdasági magyar meg egy komoly bankszámlával. De ez sem annak a romániai magyarnak róható föl, hanem az akkori rendszernek. Itt meg pont a jó rendszernek köszönhetően, volt egy pár ezer márká a zsebében...*” Mindinkább kifejezésre jutott a szerbiaiak vállalkozói hajlama: „*...annyit láttam, hogy Szegeden minden jugó boltot nyit, gondoltam, megpróbáljuk mi is. Tehát csak a minta kellett.*” Mindezt, ki-ki váltakozó sikerrel vitte végig: „*...privát boltot vezettünk, fél évig, de belebuktunk. A magyar munkaügyi központ start hitelét vettük igénybe, de bele is buktunk, mert nem volt elég pénzem, nem volt árum, nem volt választék...*” – folytatja elbeszélését ugyanaz a megkérdezett, hozzátéve, hogy azért volt, aki megtalálta ebben a számítását. „*A komám nagy vállalkozó Szegeden, sőt most már annyi pénze van, hogy már nem is dolgozik... Neki volt Szegeden a legszebb, legnagyobb fürdőszoba szalonja. Nekem nem sikerült ezt megtanulnom.*” Megint mások országszerte kezdtek el üzleti hálózatot építeni. Róbert meséli: „*...egy időbe úgy volt, hogy két helyen tartottam fönnt a céget mer' hát olyan céget nyitottam, ami hát nincs annyira városhoz vagy egyébhez kötve. Tehát gyakorlatilag az egész országba, öö mi villamos ipari termékeket szállítottunk és az, hát úgy gondoltam annak idején, hogy öö hát ugyanezt tudom majd Szegedről is csinálni, úgyhogy nem lesz olyan borzasztó nagy megrázkódtatás az, hogy ha átköltözünk Szegedre. És hát egy időbe azt tudom mondani, hogy nagyon sokat ingáztam Szeged és Győr között...*”

V.V. részletes áttekintést adott a határ egyik és másik oldalán zajló üzleti életről, az elmúlt két évtizedben: „*...egy kereskedelmi cégnek a tulajdonosa vagyok és külkereskedelemmel foglalkozunk... elég sok külföldi partnerünk van főleg Magyarországon. (...) A... [üzleti] tervek... tehát a kilencvenes évek elején kezdődtek, akkor, mikor nálunk még embargó volt, és a kereskedelem az főleg Magyarországgal folytatódott, ott voltak ismerőseim, barátaim, rokonaim... (...) ...észrevehető volt, hogy... tehát a privát üzleti élet Magyarországon is a kilencvenes évek elején eléggé gyerekcipőben járt, és... ez... ez ugye az utóbbi húsz évben nagyon szépen fölfejlődött.*” Alanyunk cége egy kiterjedt hálózat szegmense: „*...üzleti kapcsolatban vagyunk Kecelen a Pintér-művekkel... akkor... Budapesten a Cipker Kft-vel... Akkor Hódmezővásárhelyen a... Hódmező Zrt-vel... Akkor Kecskeméten...*

szintén egy céggel kapcsolatban vagyunk, az InvestTrade Kft-vel...” Elmondása szerint óvatosnak kell lenni, ha az ember nem akarja „megégetni a kezét”: „Magyarországon is, az üzleti életben, és Szerbiában is, elég sok a komolytalanság...”

Az kisvállalkozások között nem ritkán akadunk olyanokra, amelyek tevékenysége mindkét országban zajlik: az egyik a beszerzés, a másik az értékesítés helyszíne. Zsuzsa árubeszerzés céljából ingázik, ennek megkönnyítésére alapított egy közvetítő céget: *„A vállalkozást, mint butikot, azt már most húsz éve tartjuk itt Zentán és ezt a külkereskedelmi vállalatot pedig egy éve nyitottuk pont azért, hogy az üzleteinket el tudjuk látni áruval.”*

Összességében a kereskedelmi vállalkozások dominálnak: Róbert, aki villamosmérnök, villamos ipari termékeket forgalmazó céget indított, míg Viktor, aki mezőgazdasági főiskolát fejezett, mezőgazdasági termékekkel, állati takarmánnyal, műtrágyával való kereskedésbe vágott bele.

4. Tanulói migráció esetei

A legtöbb esetben az oktatás minősége, illetve tannyelve a döntő ok a magyarországi továbbképzéshez. B.E. esete: *„Szerbiában egyrészt nem találtam olyan minőségű oktatást, amit Magyarországon megkaptam, ráadásul nem az anyanyelvemen. Tehát amiket itt néztem Szabadkán vagy környékén magyarul a Műszaki Főiskola kerülhetett volna szóba, de ettől a szegedi egyetem azért magasabb színvonalú oktatást biztosít.”* A délszláv háború időszakában a döntésekre a behívótól való félelem és a szerbiai kilátástalan társadalom körülményei is rásegítettek: *„A háború során nem volt meg a folyamatos iskolázási lehetőség, illetve nem szerettem volna katonának bevonulni.”* Mára már az elbocsátó ország viszonyai stabilizálódtak, így a fiatalok távozása nem kényszerű, hanem egyéni megfontolásuk eredménye, melyben Magyarországot mint EU-t, mint a „Nyugat kapuját” látják, és némelyek tanulmányaik befejeztével továbbállni terveznek, így Németország vagy Ausztria mint esetleges úti cél erre tipikus példa. A jövőképük valóra váltásához az anyaország inkább csak „híd”. Általánosságban viszont elmondható, hogy többségük a magyarországi munkaerőpiac porondján lép színre: *„...az egyetem befejezése után ott ragadtam a jelenlegi munkahelyemen.”* – vallja egyikük. Sokszor magából az ottani képzésből automatikusan adódik az ottani munkalehetőség is. *„Az egyetemi éveim alatt illetve az egyetemen lehetőség van arra, hogy tanulmányok mellett különböző cégeknél gyakorlati tudást is szerezhessünk, ezt nevezik kooperatív képzésnek és az utolsó évben én is megpályáztam egy ilyen helyet. Be is kerültem, és akkor egy éven keresztül egy akkor frissen, Szegeden települt cégnél voltam gyakornok és miután megszereztem a diplomámat ez a cég úgy döntött, hogy meg szeretne tartani teljes állásúként is, tehát maradtam náluk és munkába álltam. Ez egy német cég és kezdetben Németországban kezdtem náluk dolgozni, kint voltam három hónapig, ez olyan próbaidő volt illetve betanítás illetve megismerkedtünk a kinti kollégákkal, és ezután kezdtem a szegedi munkát.”* Szándék és próbálkozás a hazatérésre is van néhányuk részéről, ezen igyekezet sikere azonban igen változó. Ezt példázza Katalin esete, aki a bombázáskor előállt zűrzavarban nem tudta Újvidéken folytatni a megkezdett tanulmányait, így Szegeden kezdte meg, majd fejezte is be az egyetemet. *„Sok idő elmúlt, mire sikerült honosítani a diplomát. A gyerekek 7 hónaposak voltak, amikor Szabadkára mentem el, hogy megcsináljam a kötelező egyéves gyakorlatot. Semmi biztató nem volt sem Szabadkán, sem Kanizsán, sehol sem, hogy majd lesz valaha szükség*

fogorvosra. Mivel itt nem kaptam munkát, így visszamentem Szegedre, és ott kezdtem dolgozni. (...) Magyarországon volt jogom dolgozni, mint fogorvos, ezért én ott elkezdtem dolgozni, de egyébként haza szerettem volna jönni...”

A Magyarországon tanulók döntő többsége az ottani munkaerőt fogja gyarapítani. A képzés esetében a döntő az anyanyelv és a szakmai minőség, praktikus az Európai Unió diploma. Sok vajdaságban aggodalmat ébreszt a folyamatos eltávozások tendenciája és az a tény, hogy a jelenlegi gazdasági helyzet a közeljövőt illetően sem kecsegtet sok jóval: *„...ha így folytatódik, akkor itt a gyerekeknek sem lesz perspektívájuk, és erre nagyon vigyázni kell az itt- megtartás miatt. (...) ... jó, hogy a gyerekek el is távoznak, de jó lenne, hogyha sokan itt is maradnának. Hát a végén nem lesz, aki elkapcsolja a villanyt...”*

5. Migránstípusok a szerb-magyar határtérségben

A vándorlók között külön kategóriát képeznek az *értelmiségiek*, akik kész szakemberként vándorolnak ki. Két alapvető esetet lehet definiálni: az egyikben maga a szakma űzése fontos, vagyis az itthoni gyér elhelyezkedési lehetőségek folytán a szakmában maradás vágya az, ami a külföldön való munkavállalásra, vagy pedig ingázásra készíti az illetőt; a másik esetben a professzióhoz való ragaszkodás másodlagos, fontosabb a kereset (főleg a háborús időszakban, kényszerből távozottaknál volt megfigyelhető, hogy noha szerettek volna, nem tudtak a saját szakterületükön tevékenykedni). Az első verziót példázza V. L. gépészmérnök, aki *„nem fejezve menekült, hanem ment a szakmája után, ment a bizonyítási vágy után.”* Tipikus szerződéses migráns, aki nem a bizonytalanba, hanem a számára megfelelő munkahelyre távozik, közben rendszeresen hazautazik. Sajátos eset A., akit muzeológusi munkakörén kívül eső helytörténeti kutatások végett jutott el Pestre. Később az Országos Zsidó Egyetem Doktori Iskolájának is a hallgatója lett. Az interjúalanyok közül ő az egyetlen, akinek az ingázásához nem kapcsolódnak gazdasági okok, sokkal inkább kulturálisak, hiszen nála az önképzés sem úgy jelenik meg, mint egy később a megélhetést biztosító képesítés megszerzése: *„...a Doktori Iskolával (...) tapasztaltam, tehát hogy sok hozzám hasonló korú, sőt, idősebb beírta, tehát... És nem okvetlenül azért, mert ettől remél egyfajta előrehaladást, hanem „csak”.* Noha nem volt soha az anyaországi munkavállalás vagy az átköltözés problémáinak sűrűjében, kívülről kelt, kíváltképp pedig történészként sajátos rálátása van a helyzetre: *„[A vajdaságot] bizonytalanul jellemezném, tehát nincsenek fix pontok mint mondjuk régebben voltak, de ez az amit az új társadalom képtelen a polgárainak lehetővé tenni, illetve biztosítani, az, amit mondjuk mi, az idősebbek már megszoktunk annak idején, hogy volt mindig egy fix pont, ami felé lehetett orientálódni, most ez nincs, ez megszűnt. Teljes bizonytalanság van, akár a munkahelyek tekintetében, akár... akár minden más egyéb, tehát a fizetés terén is... társadalmi ranglétra, megbecsülés...”* A magyarországi boldogulást is problematikusnak látja, amely szintén politikumfüggő. Az érvényesülés ott sem mindig a teljesítmény és a képességek függvénye, hanem sok esetben egyes pártszimpátiák is döntőek lehetnek ilyen szempontból, ez pedig bizonytalanságot teremt. *„Mi ezt itt már megszoktuk, mi nem is csodálkozunk ezen, hacsak nem azért, mert a parlamentáris demokrácia az újabb időkben Magyarországon azért régebben kezdődött. Míg mi Milosevity alatt nyögtünk, addig ott azért sok minden történt, és aztán azt kell tapasztalni, hogy sok mindenben még mögöttünk vannak ilyen tekintetben, vagy azon a szinten, és mi azt váránk,*

hogy átmegyünk Magyarországra és ott egész más világot találunk. (...) ...ha valaki útra kel azzal a szándékkal, hogy valahol egy új egzisztenciát megteremtessen magának, nyilvánvalóan alaposan körül kell néznie nemcsak... pláne most, amikor végül is semmi nem kényszerít bennünket erre.”

A legellentmondásosabb eset azoké, akik a *kényszerszermigránsok*, hiszen legtöbbször a szakmában maradás háttérbe szorul. Többségük képesítésüket jóval alulmúló munkakört kénytelenek betölteni. Egy villamos mérnök meséli: *„...gyakorlatilag én a szakmában helyezkedtem el olyan szempontból, hogy hát előtte mint tervező is voltam, meg hát ő komolyabb funkciókon, itt inkább ilyen, hogy mondjam ő kisebb, alacsonyabb funkció kellett, hogy kezdjem a dolgokat. Mint üzletkötő ő kaptam munkát az egyik cégnél, amely különböző villamos termékeket forgalmazott.”* Az esetek zömében a ranglétra újrarájátsza, a többszörös újrabilizálásra nincs esély.

K. kanizsai jogász ad hoc munkakeresésbe kezdett. A két ország között volt egyezmény, hogy a diplomát elfogadják, elismerik, viszont a szakvizsgát újra kellett volna lerakni. „Üres zsebbel” nem vállalta, így nem tudott ügyvédként dolgozni. Magánvállalkozóknál helyezkedett el, eközben mellékes jogászkodást is űzött: *„A jogi tevékenység az mindig ott volt, ami az enyém volt, de mint nem szakvizsgázott ügyvéd, úgy éreztem, hogy ez nem lehet hosszú távú. Ameddig ez a háborús helyzet forrongott, és jöttek sokan céget alapítani, mert ott remélték a jövőt, megélhetést, de ez egyszer lecsengett, elkezdett apadni a jelentkezők száma, ezért jött váltás, mást is dolgoztam.”* – a következő állomás egy brókercég volt, majd a Metro áruház, a KTC vállalat kereskedelmi igazgatói posztja, majd az autóipar. Aztán egy csavar: *„Pár évvel ezelőtt már volt ez a szerbiai invitálás. (...) ...jött a döntés, hogy bevállaltam az ingázást. Átjöttem barátom igazgatása alatt a Magyar-kanizsai Egészségház jogász munkakörébe. Magyarországon öt helyen dolgoztam, Szerbiában kettőn. Elégedett vagyok, 2-ig dolgozom, végre a saját munkámban.”* Sokrétú tapasztalatainak köszönhetően bennfentesként beszél egy odaérkező diplomás vajdasági munkaerőpiaci lehetőségeiről, különös tekintettel a '90-es évek viszonyaira: *„annak idején a vajdasági magyarok úgy mentek át, hogy vagy vállalkozást alapítottak (90%), vagy valamilyen szerbiai érdekeltségű cégben alkalmazták őket, ahol a nyelvtudás volt a meghatározó. Kifejezetten magyar cégeknél, esetleg nagyon specifikus szakmával lehetett csak elhelyezkedni. Például egy adorjáni ismerősöm, Ivica, olajmérnök, ő a MOL-nál helyezkedett el, ő konkurencia volt nekik, mondta is, hogy rossz szemmel néztek rá... Akár én is a Metro áruházban, ott helyezkedtem el, sok szerb járt oda, és a munkaidőm felét szerbül beszéltem.”* A matematika-informatika-szakos tanár szociális mobilitása párját ritkító, mert többször, többféle munkát végzett, közigazgatási-önkormányzati megbízatást, politikai és civil aktivitást, de fizikai munkát is: *„Én béreslegénytől miniszterig, már minden voltam. Mikor kidobtak az állásomból, akkor a Kovács Simon haveromnál kötöttem a zsákot aratáskor, ...aztán az apjánál béres legény voltam, hegyeztük a mákot, permeteztük a hagymát, hánytuk a ganét, gyűjtöttük a szénát. Sőt még kovácsoltam is... Aztán a „KÖCE Kormányban” miniszter voltam a helyi kormányban (2004-2008), Média, ifjúság, informatika, civilek, egyházak tartoztak hozzám. Mindezt összegezve legszívesebben középiskolai tanár lennék, mert tanárember vagyok...”* Nem volt jobb visszajövelekor sem. *„Szerbiában a dolgozók ki vannak szolgáltatva a munkáltatóknak. Ahogy mink „pedósok” [pedagógusok] nem tudunk kiharcolni magasabb fizetést a kormánnyal szemben, alacsonyabb szinten az egyszerű munkásnak még nehezebb*

(legyen az pincérnő, varrónő, szakács, szobafestő, stb.), mert kiderül, hogy vagy nincs bejelentve, vagy nem lesz kifizetve. (...) Ezt csinálták magyaroknál is, most meg itt látom Magyaroknál is. Ez nem nemzetfüggő.” Ez arra enged következtetni, hogy inkább beszélhetünk a szerb-magyar határ menti régióra, mintsem az országra jellemző munkavállalási és megélhetési viszonyokról.

A migráló *kétkezi, gyári munkások* életkörülményei mutatkoznak a legnehezebbnek. Sokan képesítés hiányában annak reményében vállalnak Magyarországon valamilyen manuális munkát, hogy így elkerüljék az itthoni állástalanság problémáját, és esetleg valamiképp jobban lesznek fizetve. A mobilitási hajlandóságukat jelentősen csökkentik a kiköltözés vagy ingázás előrelátható költségei. *„...a gyár, ahol dolgozom, munkásszállókon helyezi el a munkásait. Máskülönben át se lehetett volna menni, mert nincs akkora fizetésünk, hogy albérletet tudnánk fizetni belőle. Főleg én nem, akinek gyerekei vannak és az itthoni háztartásra is költenem kell nem kevés pénzt.”* A munkásszálló körülményei első hallásra az ipari forradalom urbanizációs zsúfoltságára emlékeztetnek: *„Ez egy... tulajdonképpen egy egyszerű családi ház egy három és fél szobás családi ház, és hát elég zsúfoltan, abba a három és fél szobás családi házba húsz embernek van kialakítva lakóhely. Hatan alszanak egy szobába, háromban, a fél szobába meg ketten.”* Migrációs motivációjuk általában egyszerűen az egzisztencia biztosításában rejlik: *„...nekem jobb volna, ha Szerbiában tudnék munkát kapni, megélhetéshez jutni. Mindig azt szoktam mondani, hogy a jelenlegi nem túl nagy fizetésemnek csak a kétharmadát kereshetném Szerbiában, már otthon is maradnék.”* – vallja egyikük.

A feketegazdaság a szerb-magyar határrégióban általában jövedelem-kiegészítésként virágzik, főleg a kereskedelemben. Egyfelől Magyarországról Vajdaságba hoznak át olyan árut, ami itt nem, vagy pedig csak ott kapható. Másrészt, olyan termékek változó irányú cseréje is folyik, amelyeket piaci áringadozása hol itt, hol ott lesz olcsóbb. Tipikusabb példa erre az üzemanyag. A jövedéki adók változásainak köszönhetően a velük terhelt termékek csempészése is potenciális haszoncsinálás eszköze lehet. Az interjúalany tapasztalata ezen a téren: *„Volt, sverc-turist. Hordtunk olyan dolgokat át, mint alkohol, kávé, rumpuncs. Átvittem egy üveg alkoholt, eladtam 500 Ft-ért, aztán ott bevásároltam és jöttem haza. Onnan (HU) meg hoztuk a sajtot, túrót, Pick szalámit, lángolt kolbászt, amit szintén nem lett volna szabad hozni. Aztán hordtuk a benzint. Hol onnan ide, hol innen oda... A '80-as években Magyarországon tankoltunk, mert ott volt olcsóbb, most pedig itt tankolunk, mert most meg itt az olcsóbb (de ez az emberek szabad joga, hogy eldönthetik, hol szeretnének tankolni, nem?).”* Áruáramlás természetesen Magyarország felé is van, köszönhetően sok termék itteni alacsonyabb árának. Ennek a kereskedésnek jelentős gócpontja a szabadkai piac (alapvető előnye, hogy közel van a határhoz), ahol becslések szerint évente százmilliónyi euró értékű áru is gazdát cserél amiből kevesen adóznak. *„...a fiam minden osztálytársa tudja, hogy mi az a patika (sportcipő), mert a fiam hozza nekik Szabadkáról a Nike patikát, mert 1/5-ébe kerül. Szegeden 100, itt meg 20 Euró... hát nagy különbség... valami török hamisítás, ugyanúgy néz ki, mint az eredeti...”*

A Vajdaságból áttelepülők, illetve ingázók között nagyobb számban képzett szakemberek vannak, emellett újabban komoly méreteket ölt az egyetemista korosztály távozása. Mindez értékes emberi tőkét jelent, amit a befogadó társadalom készen, vagy már félkészén kap. A munkaerő az erőforrásokban gazdag vagy fejlett technológiával rendelkező

régiókat veszi célba, amikor azonban ezek „túlcordulnak”, túlnépesednek, a migrációk irányt változtatnak, mivel egy ilyen térségben a bevándorlási hullámmal telítődnek a potenciális munkahelyek és egyre kevesebb a szabadon maradó lehetőség. Katalin, a szegedi magánrendelő fogorvosa nyilatkozik: *„A rendelő, ahol dolgozom, szeretem azokat a munkatársaimat, akikkel ott együtt dolgozom. Egyrészt szép rendelő, jó gépek és jó eszközök állnak rendelkezésre, és ott szép munkákat lehet készíteni. Az jót tesz az ember lelkének, amikor egy szép munkát kiad a kezéből, és a páciens is elégedetten távozik. Ezt itt is meg lehet csinálni, csak ahhoz, hogy itt én (Magyarkanizsai egészségház) kb. hasonló munkát tudjak végezni, én ahhoz már nagyon sok mindent idehordtam. Lehet itt is minőségi munkát végezni, csak vannak nagy hiányosságok az eszköztárban.”.*

6. A fogadó társadalom jellemzése és a migránsok önszerveződése

Az áttelepülők beilleszkedését főleg az új környezet, a célország szférája határozza meg, elsősorban az emberi kapcsolatok, tolerancia, rokonszenv/ellenszenv. Interjúalanyaink véleménye Magyarország befogadó készségét illetően igencsak megoszlott. Többen a jó tapasztalataikat tárták elénk: *„[A magyar társadalmat]...csakis befogadónak mondhatom, szóval semmi elutasítót nem tapasztaltam. (...) ...mindenütt vannak nyitott emberek és ugyanúgy segítenek ott neked, mint ahogy az itteni barátaid itt is, hogyha rászorulsz, tehát nem kell megijedni, barátokat mindenütt lehet szerezni. (...) Általában azt mondják, hogy a magyarországiak nem szeretik a külföldi magyarokat. Ezt én nem tapasztaltam feltétlenül. Hogy ez azért van, mert rossz emberismerő vagyok, esetleg pont olyan társaságba keveredtem, azt nem tudom. Én tulajdonképpen úgy érzem, hogy jelenlegi munkahelyemen maximálisan befogadnak...”* Mások óvatosabb választ adnak, az érem mindkét oldaláról említést tesznek és értelmetlennek tartanak bármilyen sztereotípiás véleményezést: *„Hát én úgy gondolom, hogy nem kell általánosítani, mert ezt emberek válogatja, tehát volt olyan voltak ugye konfliktusaim magyar emberekkel, de ugyan úgy voltak akik ugyan úgy befogadtak, mintha itt születtem volna.”* Egyesek szerint az esetleges ellenséges viszonyulás mögött konkrét okok vannak: *„...azt gondolták, hogy a munkanélküliségben nehogy elvegyék az ő kenyérüket. De hát ez azért csak.. hogy mondjam, ilyen, egy pár ilyen nem fölvilágosult embernek a véleménye, ahogy én ezt látom.”* A negatív tapasztalatokkal rendelkezők száma se kevés: *„... inkább elutasító a magyar társadalom, sajnos. (...) ...amikor egy magyar azt mondja, hogy nem szereti a vajdasági magyarokat, azt nem értem meg.”* A hosszabb ideje Magyarországon élők vagy hozzá valamilyen módon régebb óta kötődők véleménye a kollegialitásról: *„Nekem volt több munkahelyem, nem volt olyan nagyon sok, de azért azt megtanultam, hogy egy munkahelyen többen dolgozunk, és nem kell egyik munkatársnak a másiktól pletykálni, és énnekem ez Magyarországon nagyon furcsa volt, hogy egymás háta mögött kell fúrni... Magyarországon kicsit önzőbbek, „csak én rosszul ne járjak”, „csak nekem jobb legyen”, valahogy ez a mottó. Talán nálunk az emberek összetartóbbak. A régi szép időket emlegetik. (...) Összehasonlítva az itteni kollektíva a jobb. Jellemző odaát az anyagiasság, én központúság.”* Egyesek a nyugati társadalmak jellegzetesen elidegenedett kapcsolatait festik elénk: *„...hogy közelebb engedje magát hozzád, az nem jellemző. A fölszínes viszonyokat szeretik. Nem jön el kávéra hozzánk, hogy ne kelljen visszahívni... Meg a panel-szindróma... azt sem tudják kik a szomszédok, a nevüket sem tudják. Lehet, hogy jó*

kapcsolatokat lehetne kialakítani, de mindenki be van gubózva, ellenzővel jár, csak a saját érdekeit nézik, egyáltalán nem figyelnek másra.” Az elkeseredettek véleménye: „Megsértenek bennünket kisebbségi magyar sorsunkban, nemcsak a szerb állam, de a magyar állam és bürokrácia részéről is. (...) Szerintem nem befogadók. Annyian leszerbezték bennünket. Hivatalból is meg privátul is. (...) Ezek azok a trianoni pofonok.”

Az áttelepülés és ingázás kulcskérdését jelenti az új kommunikációs csatornák kiépülése. Az interjúk a formálódó interakciós rendszer két jelentős elemére tértek ki részletesebben: a magánemberi, személyes kapcsolatokra, illetve a hivatalos szervekkel való viszonyra (hiszen a velük való érintkezés betelepülőként vagy ingázóként megkerülhetetlen). Az előbbiek alapvető jelentőségűek a két ország kapcsolatrendszerének fejlődésében, hiszen *„a határon túli magyarsággal mindig személyes vonalakon épültek ki a kapcsolatok, és... ez nem elsősorban politikától függ...”. Ezeket a kapcsolatokat az integrálódás folyamatát könnyítik: „Az egyetemen is illetve később a munkahelyen is elég sok barátra tettem szert, és nyilván a munkahelyi kollégákkal napi kapcsolatban állok, velük találkozom a legtöbbet mostanában.,,*

„Sikerült Magyarországon is barátokat szerezni. Van köztük minden féle. Van, aki érdek nélkül segít, van aki bizonyos motivációk miatt. (...) ...a jellem szerintem nem helyfüggő.” Egyik interjúalanyunk egy barátjánál váltotta be a márkáját forintra mindig, 30%-kal kedvezőbben, mint a bankokban. Elmeséli, hogy a panelben két szomszédal, egy erdélyi családdal, meg egy magyarországi családdal nagyon szépen összejöttek. Judit a munkásszállón szerzett barátairól beszél: *„Vannak magyarországiak is, vajdaságiak is, sőt erdélyiek is vannak. Egyik legjobb barátnőm erdélyi cigányasszony.”* Megfigyelhetőek olyan jellegzetes életszférák, ahol ezek a kapcsolatok kialakulnak: néha az összezártságból, egymásrautaltságból, alkalomadtán kölcsönös rokonszenvből erednek. *„Ott ahol mi lakunk, teljesen kívül álló, szinte falusi rész, ahol a szomszédokban benne van a segítőkészség (a szomszéd házára vigyázok, szerszámot odaadom, átmegyek segíteni, stb.). Az élet több területéről talán pár barátot sikerült szerezni: munkán talán egy-kettő, zenével szintén...”* Érdeemes megemlíteni, hogy a vajdasági magyarok felzárkózása a magyarországi kulturális- és közélethez, értékes lakossági kapcsolatépítési bázist hoz létre: *„Se nyelvi, se kulturális, se irodalmi, se tévéműsori, se folyóirati... tehát ilyen különbségek nem jelentkeztek. Sok mindent ugyanúgy tudok, ahogy ők tudnak, sőt... Tehát már versenyzünk, hogy ki tud a kisujjából elővenni valamit, hogy a Vágó István mit kérdezett, meg mikor kérdezett, meg ki rohamozta meg A kőszívű ember fiaiban a várat, meg melyik Baradlay, meg ki volt az Eugen, meg ki volt a Jenő, meg satöbbi...”*

Az interjúalanyok véleménye szerint Magyarországon a hivatali viszonyrendszer erősen elbürokratizálódott. *„Részletesek, precízek... (...) ...nem azt mondom, hogy nem dolgoznak, csak nagyon lassú ott az ügyintézés... (...) ...nagyon elburjánzott a bürokratikus rendszer és amennyiben az ember bármilyen papírt el szeretne magának intézni, vagy bármilyen engedélyt kapni, rengeteg sorbaállással, utánakérdezéssel, ügyintézéssel jár, akár többször is vissza kell menni (. Míg itthon én úgy érzem, hogy azért könnyebb elintézni a papír ügyeket, mint Magyarországon). (...) Mindig rengeteg ember volt, nagy várakozás, lassan dolgoztak, elkomplikált bürokrácia. Az elején, még kevesebb menekült volt, nem volt nagy probléma.”* Egyik alanyunk elmondása szerint úgy érezte magát ügyintézéskor, mintha fogságba esett volna egy Kafka-regényben. *„A bürokrácia mindenütt ilyen, de Németországban, ahol én árkot ástam, ha én bementem az irodába, akkor a Frau Bayer azt mondta: Herr Hegedűs,*

bitte schön. Tehát amire jogod van, arra jogod van, az utolsó árokásó cigánynak is, amire meg nincs jogod, azt meg senki sem kapja meg, mert nem bírod lefizetni, mikor ő kap 2,000 Euró fizetést, Te meg nyújtasz neki 100 Eurót. Hát nem fogja az állását kockáztatni a Te hülyeséged miatt, korrupció miatt. Magyarországon, annak idején 100 márkáért meg lehetett venni bárkit a szegedi hivatalban.” Összességében megállapítható, hogy igen kevés a pozitív tapasztalat e téren, és a döntő többség számára a hivatalos ügyintézés főleg időbeli hátráltatást, alkalmanként valóságos labirintust jelent.

Az anyaországgal való kapcsolatnak fontos mozzanata az állampolgárság megszerzése. Az odaköltözők értelemszerűen már a kezdetekkor igényelték és rendelkeznek vele, az ingázóknál viszont nem jellemző. „...ez elsősorban érzelmi kérdés, másodsorban biztonság. Mondjuk, ha kivetítjük az egész határon túli magyarságra... tehát az, hogy a határon túl most már egy magyart esetleg vernek, az most már nem egy ország belügye, hogyha ő kettős állampolgár, hiszen joga van akkor akár az anyaországhoz jogorvoslatért fordulni, ha úgy érzi, hogy itt etnikai alapon fenyegetve érzi magát. Ilyen szempontból azért jó, hogy van egy anyaország, ami biztonságot ad, és szerintem a kettős állampolgárság az erről szól. (...) ...ez egy jó kezdeményezés és lehet belőle hasznunk, bár ebben nem vagyok biztos, minden esetre jól esik, hogy erre egyáltalán gondoltak az anyaországban, hogy a határon túli magyarokat ilyen módon elismerik, befogadják az ő közösségükbe.” Ami Magyarországon nem volt mindig egyértelmű: „... ez... egy olyan természetes folyamat, amin... csak csodálkozni lehet, hogy hogy lehet ezt egyáltalán megkérdőjelezni... (...) Mondjuk az én generációm, vagy a tőlem idősebbek azok már megszokták, hogy... hogy mi vajdasági magyarok vagyunk, és nem vagyunk magyarul tudó szerbek, tehát mint sokszor... ez... ez egyfajta ilyen előítéletesség volt Magyarországon, illetve teljes tájékozatlanság, hogy mi... mi valójában kik vagyunk és hogy mi egyáltalán létezők. (...) a kilencvenes években... hát a háború átkaként jobban kezdtek tájékozódni rólunk, jobban idefigyeltek, jobban megtanultak velünk kapcsolatban mindent... (...) Régen az anyaország felé nem is viszonyultunk úgy, mint anyaországhoz. Sokszor nem is úgy viselkedett velünk, inkább mostohaanyaként... ez ugye egy olcsó poén, illetve egy olcsó szóvicc, de ténylegesen így is volt, tekintet nélkül, hogy melyik párt volt hatalmon... (...)Tehát deklaráltan az anyaország aktuális hatalma kijelenthet bármit, hogyha nem annak szellemében cselekszik, nem annak szellemében viszonyul irántunk.” Megállapítható, hogy a kettős állampolgárság lehetősége sokkal inkább a nemzeti tudat megerősítése a vajdasági magyarokban, semmint valamiféle „haszonélvezeti csomag”, amelyből inváziószerűen minden külföldi profitálni szeretne. „... a kettős állampolgárság előtt is nagyon sok mindent lehetővé tettek számunkra... (...) Tehát nem lehet azt mondani, hogy hú, most minden megváltozik ezzel... tehát nem kell attól félni, hogy mi majd most fogjuk a cókémunkat és mindannyian átköltözünk máról holnapra.”

A vajdasági magyarok anyaországi önszerveződése. A fiatal éveikben áttelepülteknek vagy ingázóknak a baráti kapcsolataik jelentős része korábban alakult ki: „A Szegeden töltött éveim alatt szereztem az igazi barátaim nagy részét. A vajdaságiak közül azokkal tartom a kapcsolatot akikkel szegedre költöztünk. (...) ...sokat a kollégiumban ismertem meg. Én egy olyan kollégiumban laktam, ahol elsősorban határon túli magyarok voltak...” Az idősebb korokban (a háborús évek alatt, munka céljából) migrálók között inkább kollektív identitástudatról beszélhetünk, illetve az összetartozás érzéséről: „Vannak ilyen ismerőseink [más szerbiai áttelepültek], elég sok. Hát, nagyon sokszor, összegyűltünk egy társaságban, és

azt vettük észre, hogy vajdaságiak vagyunk csak. Voltak időszakok, amikor hetente, amikor egy épületben laktunk, szinte naponta, segítettünk egymásnak mindenben, gyerekekre vigyáztunk. Mivel ma mindenki csak rohan, nincs ideje, megkoptak ezek az összejövetelek, de havi egy alkalommal mindenképp találkozunk az ismerőseinkkel, családokkal.” Mindemellett etnikai szegregációnak nincs nyoma, mint esetleg más, nem magyar nemzetiségű betelepülőknél, akiknél a közös nyelv és kultúra sajátos kohéziós erőt képez. Jelen vannak az áttelepült vajdasági közösségen belüli specifikus intra-etnikus jellemzők (nyelvhasználat, jellegzetes értékrend, a munkamorál, alkalmazkodóképesség): *„[A kiegészítő, plusz munka vállalása] Vajdaságban mindig nagyon is jellemző volt, nemcsak most, hogy kicsit szegényebbek az emberek, hogy rá vannak kényszerülve plusz munkára... Találékonyabbak a vajdaságiak.”* – az egyik válaszadó határozott álláspontját idézve. Ezt támasztja alá egy másik nyilatkozat: *„Ha ránézel, rögtön tudod, hogy becsületes gyerek, kispiai magyar paraszt szülők gyereke, egész évben dolgozott. Szegeden három ember helyett dolgozott, nem volt hétvégeje...”*

Éppen a magánemberi csoportosulások, személyes kapcsolattartás lanyhulása miatt kapott sajátos jelentőséget a politikai önszerveződés színtere, amelynek egyik jelentős gócpontja Szegeden a VMDK – Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége.³⁷ H. L. az alapító tag és szervező szemszögéből mesél a kezdetekről, illetve a szervezet későbbi tevékenységéről. *„... megtörtént az, hogy megyünk mi kanizsaiak hárman a Kárász utcán, a mostani Mc Donald's sarkán összefutunk másik három kanizsaival, megállunk beszélgetni, aztán jön szembe húsz zentai, akkor azok is megálltak. És akkor azon gondolkodtam, hogy micsoda dolog ez, hogy mi itt az utcán kell, hogy megbeszéljünk ilyen létfontosságú dolgokat: hogy élsz, miből élsz, meddig tart a háború, mit lehet itt intézni, mikor mehetünk haza... alapvető egzisztenciális problémáink voltak, meg lelki...”* A konkrét ötletet a Bánáti Svábok Egyesülete adta, akik elűzésük után közel fél évszázaddal minden félévben találkoznak, egy szombat délután megtartanak egy közgyűlést, aztán este egy bált. *„...mondom, ha a bánáti svábok 48 év után ezt csinálják, mért ne csinálhatnánk mi, vajdasági magyarok is. És akkor jött ez az ötlet, hogy csináljunk magunknak egy egyesületet... (...) ...megalakítottuk a VMDK Szegedi tagozatát. Rendszeresen szerveztünk keddenként, esténként összejöveteleket. (...) ...rendszeresen tartottunk tematikus előadásokat meghívott előadókkal: menekültügyi hivatal igazgatója, városházi képviselőket, ÁNTSZ, vámosokat, munkaügyi központból kompetens embereket, akik a vajdasági magyar menekültek, áttelepültek, diákok kérdéseire, konkrét problémákra választ tudnak adni (papírügyek, mit lehet áthozni, milyen igazolások kellenek, milyen munkákat lehet kapni, stb.). Ez ment is az elejében, aki kicsit akart, kapott munkát, szerencséje volt, vagy vállalkozott, pénze volt, sikerült is beilleszkednie.”* Az alapításkor 155 tag volt (a családfő tagosodott be általában, szimbolikus tagsági díj volt, 100 Ft), és akkor keddenként tartottak összejöveteleket. Első alkalommal, 1992. december 6-án, amikor sikerült termet szerezniük, rögtön Mikulás-ünnepséget szerveztek a gyerekeik számára, mert ez már a második Mikulás lett volna, amikor a gyerekek nem kaptak mikulásajándékot: *„A mi gyerekeink nem tartoztak sehova se... és megszerveztük a csomagosztást.”* Azóta is minden évben megszervezik. 1993-ban már BÁLT is szerveztek.

³⁷ „A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége a polgárok önkéntes társulásán alapuló politikai szervezet, amely a kisebbségi jogok alkotmányban és törvényekben meghatározott rendszerével összhangban feltárja, kifejezi és képviseli a vajdasági magyarok kollektív érdekeit.” – a VMDK alapszabályából.

Nagyon kicsi pénzből, az MDF akkori Római körúti székházában (ingyen kapták el), saját maguk főztek, úgy hordták össze a hozzávalókat (friss kenyeret). Aki nem tudta befizetni, azok pedig ledolgozták (pincér, mosogatólány), és ők is ott lehettek. Ez egy működő, aktív egyesület volt, 300-400 emberrel, heti összejövetelekkel, bálokkal, szerb-horvát nyelvoktatással, nyári kirándulásokkal (Tisza hajózás, bográcsolás, közös focizás, kosarazás, és egyéb közösségi programok). A szervezet ott segített tagjainak, ahol tudott. Az ÁNTSZ bevezette az *„AIDS-vizsgát, hogy a határon túli magyar áttelepülő Magyarországra be ne hozzon valami félelmetes betegséget, és fejenként 10,000 Ft volt a vizsgálat, amikor nekem 10,000 Ft volt a bruttó fizetésem”* – meséli az interjúalany. *„Én akkor elmentem és tárgyaltam az ÁNTSZ Csongrád megyei kirendeltségével, és kaptam egy olyan lehetőséget, hogy én a saját aláírásommal, pecsétemmel a rászorulókat fölmentsem a fizetés alól. A vizsgálatot, persze elvégezték. (...) Lényeg, hogy megkaptuk ezt a kivételezési lehetőséget, és így sok embernek (mieinknek) pénzt spóroltunk meg.”*

A migrációról való döntést sok esetben befolyásolják a személyes információs csatornák, akár munkaközvetítés, akár csak tanácsadás formájában. Ez általánosan megfigyelhető az egyetemisták körében, de előfordul néhány vállalkozó és magán-vagy állami szektorban dolgozó esetében is: *„...megismertem egy lányt, akin keresztül ki tudtam jönni Magyarországra, aki segített ebben az egészben.”* Néha a pályatársak jelentették az első összekötő kapcsot: *„...az egész üzleti dolognak az egyik alaptényezője volt egy magyarországi rokonom, aki szintén üzletember, és az ővele való együttműködés.”* A számos vajdasági áttelepülőnek és ingázónak köszönhetően egy egyre bővülő információs bázis alakult ki, amely további elvándorlásokat generál. Emellett léteznek ennek a kollektív, intra-etnikus tudásnak jellegzetes ágensei, amelyekhez sokszor az első munka –vagy lakóhelyek megszerzése kötődik: *„Vettem egy Déli Aprót, elkezdtem a hirdetéseket nézegetni, elkezdtem nekik írogatni, ki vagyok, mi vagyok, kézzel, tollal...”* Ugyanez az interjúalany Szegeden négy évig élt a tízedik emeleten egy panelban, amely szintén sajátos állomás a migránsok lakáskörülményeinek alakulásában.

A szülőföld perspektívájára nézve alapvető jelentőséggel bír, milyen kapcsolatot tartanak fenn vele az áttelepültek vagy ingázók, másrészt ez egy olyan szempont, ami a vajdasági magyarok igen homogén pszichológiai tipizálását teszi lehetővé. Az általam elemzett interjúkban ugyanis egyetlen (hozzátennem: már 15 éves kora óta Magyarországon élő) alany állította, hogy semmit sem sajnált maga mögött hagyni, ami Szerbiához, illetve Vajdasághoz kötötte, a túlnyomó többség azonban igen erős lokálpatriotizmusról tett tanúbizonyságot. *„A szüleim, a testvérem miatt, volt miért hazajönni, volt hova hazajönni. (...) ...a milosevityi szerb politikai rezsimen kívül én mindent sajnáltam itt hagyni. A várost is, az embereket is, a Tiszát is... (...) Kanizsa egyébként is egy olyan kisvároska, ahol minden megvan: erdő, park, töltés, szórakozó helyek, nagyvárosi, kisvárosi jelleg, csönd, láрма, minden, ami kell, közel a barátok, rokonok, egy kis közösségben, tehát mint egy családban, úgy lehetett itt élni, együtt. És nekem mindezt el kellett hagynom... (...) Most én ide járok vissza dolgozni, tehát ez egy olyan érzelmi kapocs, hogy csak jó lehetett nekem itt, ha ma ide visszajárok dolgozni. (...) Kialakult egy vajdasági eszperantó nyelv, vajdasági nyelvet beszélünk, félmondat magyarul, félmondat szerbül. Nem is érdekelt egyáltalán az emberek nemzetisége, az volt a lényeg, hogy jól kijöttünk... (...) Zenta hiányozna elsősorban. Tehát ha emigrálnánk, akkor Zentát is magammal vinném, valamilyen formában, de én úgy hiszem, ez*

elsősorban a zentaiaknak egy.... egy nagy teher a vállukon, hogy soha nem tudják kitépni a gyökereiket. Egy-egy településnek vannak ilyen jellegzetességei, ilyen kötődések, amelyek nem nagyon engedik az embert, ezért nem ürült ki, hála Istennek, Zenta eddig, és reméljük, hogy így is marad.” Elmondható, hogy a korábbi kapcsolatok a szülőfölddel igen erős gyökerűek – elsősorban a családi, baráti, rokon szálak –, amely az „itt-megmaradás” szempontjából kiemelt fontosságú.

7. Határon átívelő transznacionális életformák, életviteli modellek, életstratégia

Az interjúkban megfigyelhetőek voltak olyan transznacionális életstratégiák, amelyet a nemzetköziesedés szüksége hozott magával. Ilyen esetekben a migráns mind az elbocsátó, mind pedig a befogadó országot bázisaként kezeli bizonyos értelemben, kialakul egy kételtű életforma. *„Nálam egy folyamatos kapcsolattartás van, én félig itt élek.”* – vallja az egyik alany. Ennek a jelenségnek több tényezője van, illetve jelenléte több életszférában is megfigyelhető. Egyik a család. A Vajdaságban maradt hozzátartozók – többnyire a felmenő generációk – olyan szálakat jelentenek, amelyen a legtöbb migráns időről időre visszakanyarodik a szülőföldre. Ennek gyakoriságáról azonban, mivel az a megfigyelt körében igen változónak bizonyult, nem vonható le általánosító következtetés, esetleg egy tipizálás lehetséges heti, kétheti, havi, illetve ritkábban, főleg ünnepekkor hazajárókra, a megoszlási arány pedig igen vegyes lehet a vizsgált mintától függően.

Szintén releváns faktor a megosztott család (Magyarországon élő család és dolgozni hazajáró férj/feleség, vagy fordítva), amely a háztartási határon átívelő életvitel eredményez a mindennapokban. *„Mivel az én gyerekeim már gyakorlatilag Magyarországon nőttek föl (fia 7 évesen, lánya 4 hónaposan került oda), én azt szeretném, ha ők Magyarországon, Szegeden maradnának meg”,* meséli H. L., aki heti 2-3 alkalommal kel át a határon, ingázva magyarkanizsai munkahelye és Szegeden élő családjá között. Kornél a potenciális visszatelepülés lehetőségeit mérlegelte: *„...munkában már itt vagyok, de nem vagyok egyedül, család nem jönne, feleségem ott dolgozik, meg van elégedve a munkahelyével, nagyobbik lányom Pesten él, kicsi Szegeden született, jól érzi magát ott, tehát nincs esély.”* Judit a Biatorbágyon keresett fizetését hozza haza havonta a Vajdaságban élő családjának: *„Sajnálom itt hagyni a lakásomat, az édesanyámat, az öcsémet, a barátaimat, a gyerekeimet. Tehát nekem jobb volna, ha Szerbiában tudnék munkát kapni, megélhetéshez jutni.”* A hazajöveleket gyakran jellemzi alkalmiság min például, vallási ünnepek, évfordulók, családi események apropóján tett látogatások.

Az itthoni és az új környezetbeli közéletben való jártasság szintén a transznacionális életforma és érdeklődés ismérve. Különösen a gyakorta hazajáró migránsok esetében jellemző, hogy a vajdasági politikai, gazdasági, kulturális és közügyek folyásában is naprakészek. A média hírközlő szerepe ebben az esetben elsősorban a sajtón (Magyar Szó, Családi kör), másodsorban az újvidéki televízión keresztül valósul meg. Néhány kifejezetten írói vénával bíró áttelepült vagy ingázó cikkei, meglátásai is nem ritkán olvashatók a Magyar Szóban, mint a vajdasági magyarság legjellegzetesebb médiumában. Erre hozható fel példaként H. L. és a magyar nyelv állapotával, fejlődésével kapcsolatos írásai: *„A nyelvről ellen küzdök, harcolok.”* Emellett civil aktivitást is folytat, politikai szerepvállalása különösen jelentős volt a '90-es években, a magyar kultúra és megmaradás részben magyarországi,

részben vajdasági szószólója. A mellékállásban zenész Kornél együttesével gyakran fellép Magyarországon és Szerbiában egyaránt, a művészet mentén számos kapcsolatra tett szert, ismeretségi köre itt is, ott is szerteágazó, és Lászlóhoz hasonlóan valódi személyes kulturális hidat képez a két ország között. A hozzájuk hasonló értelmiségiek, politikai, kulturális és közszereplők átfogó képet adhatnak a külhoni közösség számára az anyaországról és fordítva, ami pedig szintén lényeges, kiépítik köztük az iniciális érintkezési vonalakat.

A határokon átívelő életvitel fent említett megjelenési formái kétségtelenül bejáródottabbá teszi az országok közötti kommunikációs csatornákat, közelebb hozva őket egymáshoz, amely a szélesebb régió- és európaiság-tudat kialakulása szempontjából is meghatározó.

8. „Térségvesztett nemzet” – formálódó transznacionális kisebbségek és transznacionális politika

A kultúra városi dinamikája című írásában a deterritorializáció terminusának esetünkben is releváns jelentéstartalma jelenik meg, amely szerint „a migráció hatására az emberek elszakadnak attól területtől, amelyhez eredetileg kötődtek és új területeket találnak maguknak. Ezekhez azonban már kötődnek annyira, és innen is továbbállhatnak. A végeredmény az lesz, hogy kultúrájuk egyáltalán, semmilyen területhez sem kötődik majd.” Az egy adott térséghez kötő gyökerek effajta elsorvadására (vagy sorvadásnak indulására) főleg a fiatalabb – tehát koruknál fogva is mobilisabb, illetve a 21. századi, modern életvezetési trendekhez, stratégiákhoz és értékrendhez igazodó, legtöbb esetben magasan képzett szakemberek esetében lettem figyelmes, akiket az egyetem, esetleg a középiskola megkezdésekor történt, Magyarországra való áttelepülés vagy ingázás rugalmasabbá tett migrációs szempontból. Erre néhány esetben a diákcseré, vagy egy korábbi, rövidebb-hosszabb külföldi munkavállalás is rásegít, amellyel a további potenciális célországok spektruma bővül. „...*hogya lehetőséget látok máshol, esetleg abban, hogy könnyebben vagy jobban élhessek, akkor nincs kizárva az, hogy továbbutazzak. (...) ... munkába álltam. Ez egy német cég és kezdetben Németországban kezdtem náluk dolgozni, kint voltam három hónapig, ez olyan próbaidő volt illetve betanítás illetve megismerkedtünk a kinti kollégákkal, és ezután kezdtem a szegedi munkát. (...) Mennék, csak nem tudom hová mennék, Nyugat-Európa tetszik, mert ott voltam részben voltam szintén kint két szemesztert, illetve a betanításon is, és tetszik az, ahogy az emberek élnek. Tehát tetszenek az életkörülmények, tetszik a városok is jól néznek ki, tetszik a nyugati élet.*” A kulcskérdés az, létezik-e – egy szintén ingázó ismerősöm asszociatív szókreációját idézve – a „palesztin-szindróma”, azaz él-e tovább és hogyan a talaját vesztett kultúra. „... a deterritorializáció a nemzettől való elszakadásról is szól: emlékezet nélküli kultúrák megjelenéséről...” – írja Barbero. Ebben sokunk valószínűleg kisebb-nagyobb mértékű nemzeti homogenizációt is sejt, és ez a sejtés összetett viták és sokváltozós megközelítési rendszerek kiindulópontja lehetne, amelyeknek központi kérdése: túlélheti-e az identitás a térségvesztést? Intragenerációsan valószínűleg, intergenerációsan azonban már kérdéses, de konkrét empirikus kiindulási alap nélkül ez a kérdés aligha boncolgatható itt tovább, másrészt e tanulmány keretei is szűknek bizonyulnának ehhez. A térségvesztésnek csupán potenciális eshetőségét, a rá való látns hajlamot figyelhettem meg a fentebb idézett interjúalanyánál, ezért a jelenség tárgyalásánál

is óvatosságra kötelezem magam. A szűk empirikus kiindulási anyag alapján arra jutottam, hogy az új, területtől független kulturális identitásforma nem feltétlenül jelent nemzet-elhagyást, „...a nemzet metaforáinak krízise egyáltalán nem jelent nemzetellenességet, hanem csak egy másik kulturális élet irányába mutat.” A térségvesztés érzelmi és szimbolikus motívumai elsősorban az urbanizálódó, flexibilisebbé váló életvitelben és az univerzalizálódó nyelvhasználatban – idegen nyelvek ismerete, az anyanyelvben növekvő germanizáció, tájszólások elhagyása – nyilvánul meg. A fizikai, valós motívumok, mint az állampolgárság vagy kettős állampolgárság, már sokrétűbbek. Egy vajdaságban maradó magyarnak ez főleg emocionális kapcsot jelent, az identitást viszont legtöbbjük esetében teljességében nem tükrözi (ide is - oda is tartozás), egy áttelepülőnek a valós migráció kellékét, és – ha az elvándorló felégeti maga mögött addigi életét – az identitás egységes, új definícióját is.

„Napjainkban az összemosódás folyamatát éljük: megszűnnek a területi határok, a centralizáció, a struktúrák újraszerveződnek. Ezért bármilyen kutatás, ha meg szeretne határozni valamit, vagy határokat akar húzni, azt a kockázatot vállalja magára, hogy a legfontosabb és legújabb elemeket zárja ki a jelenleg is zajló társadalmi folyamatokból. Ezért nem szabad definiálnunk a jelenségeket, hanem meg kell őket értenünk.” Megértésükhöz emberi sorsokba kell néznünk, amelyeknek egyre sarkalatosabb eleme a nemzetiség, az identitás és az önmeghatározás.

9. Összegzés:

1. A határokon átívelő életvitelszerű lakossági migrációk kétségtelenül hozzájárulnak az országok közötti kommunikációs csatornák kiszélesítéséhez, közelebb hozva az embereket, családokat, intézményeket és szervezeteket. A migrációs formák meghatározók a szélesebb régió- és európaiság-tudat kialakulása szempontjából is.
2. A Vajdaságból áttelepülők, illetve ingázók között nagyobb számban jelennek meg a képzett szakemberek, a nyelveket (magyar, szerb, angol vagy német) beszélők és a fiatalok (30-40 évesek). Az elvándorlási motívum legfőképp a gazdasági érdek, munkalehetőség vagy továbbtanulás, illetve a nagyobb kereset esélye.
3. Vajdaság térsége a szerb, magyar (nemzetiségi) és vajdasági (regionális) tudat talaja, míg Dél-Magyarország az áttelepülők esetében a vajdasági és magyar (anyaországi) identitás olvasztótégelye. A vegyülés és öntudat-őrzés paradox módon párhuzamosan zajlik. A vajdasági multikulturalizmushoz szokott lakosság jellegzetes nemzetiségi „rugalmasságot”, befogadó készséget, keveredési hajlandóságot épített ki. A Magyarországra költözők gyakran nem tapasztalják ugyanezt a „rugalmasságot”.
4. Valamennyi vajdasági migráns visszatérő, ugyanis még a célországban való letelepedés esetén is gyakran jár haza, a szülőföldön hagyott ingatlant legtöbbször nem adták el. Legtöbbször szerződéses ingázók, akit ár várt egy munkahely, mielőtt elkezdte volna az átutazásokat, tehát, úgymond, nem a bizonytalanba távozott.
5. A migrációs lakossági hálózatok sajátos és gyakorlatias logikával működnek. Pl. Magyarországon dolgozni, Szerbiában költöni.

Szelektív irodalom a témához: (Irodalomjegyzék)

- Arday Lajos 1990a. *Jugoszlávia a „permanens reform” országa*. Budapest.
- Arday Lajos 1990b. *Magyarok a szomszédos államokban – külpolitikánk változása*. Budapest.
- Arday Lajos 1992. *Changes in Ethnic Composition of Three Major Towns in the Bácska /Voivodina/*. Kézirat. Washington, 1992.
- Arday Lajos 1996. *Magyarok a szerb-jugoszláv Vajdaságban 1944–1989*. Budapest.
- Áron Kincses – Zoltán Takács 2011. Characteristics of Serbian-Hungarian international Migrations before Schengen. *Geographical Bulletin. Statisztikai szemle*, Különszám, 15. sz. 96–108.
- Brooks, Rachel – Waters, Johanna 2011. *Student Mobilities, Migration and the Internationalization of Higher Education*, New York, Palgrave Macmillan.
- Breznik, Dušan 1971. Migracija stanovništva Jugoslavije. Predgovor. Beograd, Instituta društvenih nauka – Centar za demografska istraživanja.
- Breznik, Dušan – Todorović, Gordana– Lalović, Mihajlo 1975. Metodi demografske analize migracija, Beograd, Instituta društvenih nauka – Centar za demografska istraživanja, 110.
- Breznik, Dušan 1991. *Stanovništvo Jugoslavije*, Beograd.
- Bubalo, Milka – Plavša, Jovan 2000. Izbeglice iz Bosne i Hercegovine u Vojvodini. *Glasnik Geografskog društva Republike Srpske*, 5. sz. 115-123.
- Centar za demografska istraživanja – Institut društvenih nauka 1971. *Migracije stanovništva Jugoslavije*, Beograd.
- Centar za demografska istraživanja – Institut društvenih nauka 1990. *Pogledi na migracije stanovništva Jugoslavije*, Beograd.
- Cseresnyés Ferenc 1996. Migrációs potenciálok és trendek Európában. *Regio*, VII. évf. 1996. 4. sz. 19–46.
- Csorba Béla 1994. A lábadozástól az elsorvadásig. *Regio*. V. évf. 1.sz. 96–118.
- Denich, Bette 1993. Unmaking Multi-Ethnicity in Yugoslavia: Metamorphosis Observed. *The Anthropology of East Europe Review*, XI. évf. 1–2. sz. 48–60.
- Dippold Péter 1987. *Határainkon túl élő magyarságra vonatkozó válogatott bibliográfia*. Budapest.
- Wastl-Walter, Doris – Cvetanović, Milan, – Erőss Ágnes –Filep Béla –Gábrity Eszter –Gábrity-Molnár Irén – Kicošev, Saša – Kocsis Károly –Nagy Imre–Rác Katalin –Takács Zoltán– Tátrai Patrik –M. Váradi Mónika 2011. Transnationale Migration und grenzüberschreitende Mobilität als Einflussgrößen der Regionalentwicklung im ungarisch-serbischen Grenzraum. [Transnational Migration and Cross-border Mobility as Indicators of Regional Development in the Hungarian-Serbian Border Region.]In Janschitz, Suzanne – Lieb, Gerhard Karl szerk. *Nachhaltigkeit –Regionalentwicklung– Tourismus.Grazer Schriften der Geographie und Raumforschung*, Jg 46 (2011)Graz, Institut für Geographie und Raumforschung – Universität Garz, 247-262. www.uni-graz.at/geowww

- Európai Népesedési Értekezlet (Genf, 1993. március 23–26). *Demográfia*, XXXVI. évf. 1993. 1. sz. 9–50.
- Etnički mozaik Srbije – prema podacima popisa stanovništva 2002.* 2004. Beograd, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Srbije i Crne Gore.
- Extra, Guus – Yagmur, Kutlay 2004. European perspectives on immigrant minority languages at home and at school. In Luchtenberg, Sigrid: *Migration, Education and Change*, Taylor – Francis e-Library.
- Einwachter János 1993. Menekültek a táborban. In Sik Endre – Tóth Judit szerk. 1993. *Jönnék? Mennek? Maradnak?* Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete (A Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve), 139–148.
- Fábrí István 2008. Kik tanulnak tovább? In Fábrí György szerk. 2008. *Felvételi*. Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Kht., 91–100.
- Fercsik Rita 2008. Szülőföldről a hazába – és vissza? In Szarka László. – Kötél Emőke. szerk. 2008. *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején*. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 124–138.
- Gábrity Molnár Irén 2001. A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei. In Gábrity Molnár Irén. – Mirnics Zsuzsa. szerk. 2001. *Fészekhagyó vajdaságiak. Tanulmányok, kutatások, statisztikák*. Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság, 115–161.
- Gábrity Molnár Irén 2003a. Az értelmiségpótlás körülményei. In Gábrity Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa szerk. 2003 *Kisebbségi létjelenségek. Szórvány- és szociolingvisztikai kutatások*. Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság, 287–329.
- Gábrity Molnár Irén 2003b. Anyanyelvű felsőoktatás feltételei a Vajdaságban. In *A vajdasági magyar felsőoktatási konferencia publikációs anyaga*. 2003. Szabadka, Magyar Nemzeti Tanács.
- Gábrity Molnár Irén 2005. Magyar vagy multietnikus egyetem alapításának indoklása Vajdaságban. In Kontra Miklós szerk. 2005. *Sült galamb? Magyar egyetemi tankönyvpolitika*. Somorja–Dunaszerdahely, Lilium Aurum Könyvkiadó – Forum Kisebbségkutató Intézet, 211–228.
- Gábrity Molnár Irén 2006a. Migrációs folyamatok. In Gábrity Molnár Irén – Ricz András. szerk. 2006. *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság, 69–72.
- Gábrity Molnár Irén 2006b. A vajdasági magyar felsőoktatás szerveződése. In Juhász Erika szerk. 2006. *Régió és oktatás. A „Regionális egyetem” kutatás zárókonferenciájának tanulmánykötete*. Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 105–113.
- Gábrity Molnár Irén 2007. Vajdasági magyar fiatal diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei. In Mandel Kinga –Csata Zsombor szerk. 2007. *Karrierutak vagy parkoló pályák? Friss diplomások karrierje, migrációja, felnőttoktatási igényei a Kárpát-medencében*. Kutatási zárójelentés. Apáczai Közalapítvány, 132–172.
- http://www.apalap.hu/letoltes/kutatas/karrierutak_vagy_zarojelentes.pdf
- Gábrity Molnár Irén 2008a. Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban. *Közép-Európai közlemények*, I. évf. 2008. 2. sz. 74–85.

- Gábrity Molnár Irén 2008b. A szerbiai emigráció fél évszázada. *Határtalan határok. Jubileumi Nemzetközi Földrajzi Konferencia, 2008. október 26–27.* Dobogókő.
<http://gabritymolnariren.com/emigracio.pdf>
- Gábrity Molnár Irén 2008c. *Oktatásunk láttelepe. Oktatásszociológiai olvasmány.* Újvidék – Szabadka, Fórum Könyvkiadó – Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar.
- Grečić, Vladimir 1993. Mass migration from eastern Europe: a Challenge to the West? In King, Russell szerk. 1993. *The new Geography of European Migrations*, London, Belhaven, 135–151.
- Grečić, Vladimir 2001. Migracije sa prostora SR Jugoslavije od početka 90-tih godina XX veka. *Ekonomski anali.* XLIV. évf. 2001. 153–154. sz. 57–84.
- Gredelj, Stjepan 2006. Virtuелni povratak „četrte” i „pete” generacije migranata. *Filozofija i društvo*, 29. sz. 77–88.
- Gödri Irén 2010. Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolathálók jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban. *Központi Statisztikai Hivatal Népeségstudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések.* Budapest, 89 (2), 179–185., 204.
- Golubović, Petar – Marković-Krstić, Suzana 2006. Kretanje stanovništva Vojvodine tokom XX i početkom XXI veka. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 121 sz. 39–48.
- Gürüz, Kemal 2008. *Higher Education and International Student Mobility in the Global Knowledge Economy.* Albany, State University of New York Press.
- Đorđević, Biljana 2009. Evropska politika upravljanja migracionim tokovima i Srbija kao njen deo. *Bezbednost zapadnog Balkana*, 12. sz. 78–91.
- Gyurok János 1994. Jugoszláviai menekültek Magyarországon. *Regio*, V. évf. 1994. 4. sz. 50–66.
- Đurđev, Branislav S. 1996. Problem izbeglišta u Jugoslaviji In *Zbornik Matice srpske za društvenenauke*, 100. sz. 305–320.
- Đurđev, Branislav S. – Rančić, Miroljub., 1995: Rast stanovništva. In Rašević, Mirjana szerk. *Razvitak stanovništva Srbije (1950-1991)*, Beograd, Institut društvenih nauka – Centar za demografska istraživanja, 29–44.
- Hablicsek László–Tóth Pál Péter 1996. A nemzetközi vándorlás hatása a magyarországi népesség számának alakulására 1994–2010 között. In Sik Endre – Tóth Judit szerk. 1996. *Táborlakók, diaszpórák, politikák.* Budapest, MTA PTI Nemzetközi Migráció Kutatócsoport – Sík Kiadó. 161–179. (A kutatást támogatta az Emberi Erőforrások Távlati Fejlesztési Bizottsága, OKTK 924/94 és az OTKA T-017929 program).
- Hajduk Annamária 2008. *Esély vagy veszély? Bevándorlás Magyarországra.* Budapest, Demos Magyarország Alapítvány.
- Hadas Miklós 1994. Határmentiség és modernizáció. *Regio*, V. évf. 1994. 2. sz. 31–45. *International Migration Review* folyóirat, 28. szám, 1994.
- Inántsý-Pap Elemér 1991. Identitásproblémák a magyar diaszpórában. *Regio*, II. évf. 1991. 4. sz. 166–173.
- Kocsis Károly 1993. *Az etnikai konfliktusok történeti-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén. Jugoszlávia: egy felrobbant etnikai mozaik esete.* Budapest, Teleki László Alapítvány.

- Kovács Róbert 1992. Az „idegenek” Magyarországon –Települések és menekültek. In Sik Endre szerk. *Útkeresők. Az MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoportjának évkönyve*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 49–65.
- Keller Magdolna 2008. Lokális kötődés és tanulmányi célú migráció. A Magyarország északkeleti határai mentén működő felsőoktatási intézmények határon túli hallgatóinak jövőtervei. *Educatio*, XVII. évf. 2008. 3. sz. 449–452.
- Kincses Áron – Takács Zoltán 2010. Szerb állampolgárok Magyarországon [Serbian Citizens in Hungary] *Területi Statisztika*, XIII. évf. (50.) 2. sz. 182–197.
- Kincses Áron – Takács Zoltán 2010. Schengent megelőző szerb népességmozgás és a szomszédos Magyarország szerepe [Migration of Serb Population before Schengen and the Role of Neighboring Hungary] *DETUROPE. The Central European Journal of Regional Development and Tourism*, II. évf. 1. sz. 66–82.
- Kiss Tamás 2004. Az erdélyi migráció. Előadás az *Áldás, népesség? – Sorskérdés a Kárpát-medencében* című nemzetközi tudományos konferencián. Nagyvárad – Félix-fürdő, 2004. október 1–2. <http://szpma.hu/node/94>
- Korhecz Tamás, ifj. 2009. *Otthonteremtőben a szülőföldön. Jogi és politikai esszék*. Újvidék, Forum Könyvkiadó.
- Komatina, Slavica 1997. Odliv stručnjaka iz Jugoslavije. *Stanovništvo*, XXXV. évf. 1997. 1–2. sz. 25–46.
- Laki László – Gabrity Molnar Irén – Kovač-Žnideršič Ružica 1997. *Sociologija za ekonomiste*. Subotica, Ekonomski fakultet Subotica, 243–255.
- Langer, Josef 2001. A határ új jelentése Közép-Európában. In Éger György – Langer Josef szerk. *Határ, régió, etnikumok Közép-Európában*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Intézet –Osiris Kiadó, 74–92.
- L. Rédei Mária 1991. Küldő ország – fogadó ország. Változások a kelet-közép-európai vándorlási folyamatokban. *Regio*, II. évf. 1991. 4. sz. 72–90.
- L. Rédei Mária 1993. A nemzetközi népességmozgás negyven éve Magyarországon. In Tamás Pál – Inotai András szerk. *Új Exodus. A nemzetközi munkaerőáramlás új irányai*. Budapest, MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja – MTA Világgazdasági Kutató Intézete, 184–200.
- L. Rédei Mária 2006. A tanulási célú migráció a világban és itthon. *Demográfia*, XLIX. évf. 2006. 2–3. sz. 232–250.
- L. Rédei Mária 2006. Külföldön tanulni. *Magyar Tudomány*, CLXVII. évf. 2006. 6. sz. 746–757.
- L. Rédei Mária 2008. Magyar diákok a külföldi tanulásról. *Közép-Európai Közlemények*, I. évf. 2008. 2. sz.
- L. Rédei Mária 2009. *A tanulmányi célú mozgás*. Budapest, Reg-Info Kft.
- Luchtenberg, Sigrid 2004. (New Forms of) Migration, Challenges for Education. In Luchtenberg, Sigrid szerk. 2004. *Migration, Education and Change*, Taylor – Francis e-Library, 40–63.
- Marinić, Ivo – Bugarin, Radislav 2006. Migracione karakteristike stanovništva Vojvodine. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 121. sz. 59–67.
- Mežnarič, Silva 2003. Migracijske aktuelnosti: stanje, problemi, perspektive paradigmni istraživanja. *Migracijske i etničke teme*, XIX. évf. 2003. 4. sz. 323–341.

- Mihailović, Srećko 2004. Oduzimanje budućnosti – Omladina Srbije u vodama tranzicije. In Mihailović, Srećko szerk. 2004.*Mladi zagubljeni u tranziciji*. Beograd, Centar za proučavanje alternativa, 17–37.
- Migracije stanovništva Jugoslavije*. 1971. Beograd, Centar za demografska istraživanja – Instituta društvenih nauka. (Sentić, Milica: Obim i tempo migracionih kretanja stanovništva Jugoslavije, 20–48. Ginić, Ivanka: Struktura stanovništva po rodnom kraju i migracije pomerilu odstojanja. Pravci migracionih struja i migracioni bilansi pojedinih područja, 49–150. Lalović, Miroslav: Migracije stanovništva po polu. Migracije stanovništva po starosti, 152–188. Rašević, Miroslav: Migracije školovanog stanovništva, 188–206. Ginić, Ivanka: Migracije stanovništva po narodnosti, 206–236. Breznik, Dušan: Neki aspekti analize strukture doseljenog stanovništva po ekonomskim karakteristikama, 236–250. Rančić, Miroljub: Migracije i naselja, 250–296. Breznik, Dušan: Faktori migracionih kretanja. Neke posledice migracionih kretanja i razmišljanja o predlozima za njihovo rešenje, 297–340.
- Miles, R. – Carter, F.W. – French, R.A. – Salt, J. – Fernhout, R. 1994. A migráció és az új Európa. In *Kisebbségkutatás*, III. évf. 1994. 1. sz. 12–13.
- Nagy Imre 2006. Nekoliko obeležja migracije vojvođanske elite. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 121. sz. 445–456.
- Pál Ágnes 2003. *Dél-alföldi határvidékek. A magyar-szerb-román határ menti települések társadalom- és gazdaságföldrajzi vizsgálata*. Pécs, PTE TKFI – SZTE JGYTF, Bornus Nyomda.
- Pál Ágnes – Takács Zoltán 2011. A Vajdaság társadalom-gazdasági helyzetének változásai és regionális sajátosságai napjainkban. [Regional Characteristics of Vojvodina and Changes in the Region's Socio-economic Conditions] *Közép-Európai Közlemények*, IV. évf. 2011. 3–4. (14–15) sz. 156–165.
- Papp Árpád 1998. A vajdasági mi-tudat? In Gábrity Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa szerk. *Vajdasági útkereső. Kutatások, tanulmányok, jelentések*. Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság, 109–130.
- Pavlica, Branko 2005: Migracije iz Jugoslavije u Nemačku – migranti, emigranti, izbeglice, azilanti. *Međunarodni problemi*, LVII. évf. 2005. 1–2. sz. 121–158.
- Penev, Goran 2006. Vojvođanske migracije tokom 1990-ih godina: više doseljenih, manje odseljenih. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 121 sz. 77–84.
- Penev, Goran– Bobić, Mirjana – Đurđev, Branislav.S. – Radivojević, B. 2007. Struktura stanovništva. In Đurđev Branislav S. szerk. *Stanovništvo i domaćinstva Autonomne Pokrajine Vojvodine početkom XXI. veka*. Novi Sad, Pokrajinski sekretarijat za demografiju, porodicu i društvenu brigu o deci, 103–180.
- Penev, Goran– Sekulić, Ljiljana – Cicović, Dragoljupka 1996. Projekcije stanovništva Savezne Republike Jugoslavije(1991-2021). [Population Projections of the Federal Republic of Yugoslavia(1991-2021)] Beograd, Savezni zavod za statistiku – Centar za demografska istraživanja – Instituta društvenih nauka.
- Petrović, Ruža –Tošić, Zoran 1987. *Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekt*. Novi Beograd, Istraživačko izdavački centar SSO Srbije.
- Petrović, Ruža 1990. Etnički aspekt migracija u Jugoslaviji. *Sociologija*, 1990. 3. sz. 225–233.

- Plavša, Jovan– Bubalo, Milka 1998. Izbeglice iz Bosanske Krajine u Vojvodini. In Gnjata, Rajko szerk. 1998. *Republika Srpska u dejtonskim granicama: zbornik radova*. Banja Luka, Geografsko društvo Republike Srpske, 135–142.
- Popis 2002. 2005. Beograd, Republički zavod za statistiku Srbije.
- Puskás Julianna 1991. Migráció Kelet-Közép-Európában a 19. és a 20. században. *Regio*, II. évf. 1991. 4. sz. 22–48.
- Raduški, Nada 2007. *Nacionalne manjine u Centralnoj Srbiji: etničke promene i demografski razvoj*. Beograd, Centar za demografska istraživanja– Institut društvenih nauka.
- Radovanović, Milovan 1998. Desrbizacija i albanizacija kosovsko-metohijske stare Srbije. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, LXXXIV. évf. 1998. 3. sz. 38–49.
- Rančić, Miroljub szerk. 1990. Pogledi na migracije stanovništva Jugoslavije. Beograd, Centar za demografska istraživanja. – Instituta društvenih nauka.
- Rauški, Nada M. 2001. Etnocentrične migracije stanovništva Vojvodine krajem XX veka – uzroci i posledice. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 110–111. sz. 157–166.
- Ricz András – Gábrity Molnár Irén 2010. A Vajdaság régiókapcsolatai a Dél-Alfölddel. In Soós Edit – Fejes Zsuzsanna szerk. 2010. *Régió a hármashatár mentén*. Szeged, SZTE ÁJK Politológiai Tanszék, 76–93.
- Kicošev, Saša– Kocsis Károly 1998. A menekültügy társadalmi-demográfiai aspektusai a Vajdaságban. *Regio*, IX. évf. 1998. 3. sz. 63–74.
- Savić, Mirko 2008. Potencijalni pravci migracija tipa grad-grad u Vojvodini. *Stanovništvo*, XLVI. évf. évf. 2008. 2. sz. 63–80.
- Strategija za upravljanje migracijama. 2009. *Službeni Glasnik RS*, 59. sz.
- Sík Endre szerk. 1995. *Refugees and Migrants: Hungary at a Crossroads*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport évkönyve.
- Sík Endre – Tóth Judit szerk. 1998. *Idegenek Magyarországon*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete.
- Sík Endre – Tóth Judit. szerk. 1997. *Migráció és politika*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete.
- Sík Endre 1991. Menekülésről, vándorlásról. *Mozgó Világ*, XVII. évf. 1991. 1. sz. 103–109.
- Scara, Ljubica 1972. Ekonomska emigracija stanovništva kao negativan fenomen društvenog i privrednog razvoja Srbije. *Sociologija*, XIV. évf. 1972. 1. sz. 5–33.
- Szerbiai Menekültügyi Hivatal adatai alapján az újvidéki Földrajztudományi Intézet munkatársainak CD adattára – Kicošev, Saša szerk. 1995.
- Szónoky Miklósné Ancsin Gabriella 2001. *A jugoszláv működő tőke a Dél-alföldön*. Szeged, FÁROSZ Nyomda, 18–30.
- Statisztikai adatbázis 2011. Budapest, Educatio Kht.
- Statisztikai adatbázis 2011. Budapest, KSH Központi Statisztikai Hivatal.
- Statisztikai adatbázis 2011. Budapest, Nemzeti Erőforrás Minisztérium.
- Statisztikai adatbázis 2011. Újvidék, APV Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje.
- Statisztikai adatbázis 2011. Beograd, Republički zavod za statistiku.
- Szügyi Éva – Takács Zoltán 2011. Menni vagy maradni? Esélylatolgatás szerbiai és magyarországi diplomával a Vajdaságban [To Leave or Stay? The Options for Hungarian in Voivodina with Serbian or Hungarian Degrees]. In Páger Balázs szerk. *Évkönyv 2011*.

- Pécs, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola. 283–301.
- Szügyi Éva– Takács Zoltán 2011. Migrációs karrierkövetési vizsgálatok a vajdasági magyar fiatal közgazdászok és mérnökök körében [Migration Carrier-study of Vojvodina Hungarian Economists and Engineers] *DETUROPE. The Central European Journal of regional development and tourism*, III. évf. 2011. 3. sz. 66–84.
- Tanić, Živan 1972. Ekonomske emigracije: klasno odredjenje i svest. *Sociologija*, XIV. évf. 1972. 3. sz. 441–461.
- T. Mirnics Zsuzsa 2001. Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In Gábrity Molnár Irén– Mirnics Zsuzsa szerk. *Fészekhágyó vajdaságiak. Tanulmányok, kutatások, statisztikák*. Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság, 162–204.
- Takács Zoltán 2006. Vajdaság Közép-Európa és a Közel-Kelet találkozásánál – gazdaságföldrajzi helyzetelemzés [Vojvodina at the Meeting Point of Central Europe and the Middle East – an Analysis on Economic Geography]. In Gábrity Molnár Irén – Ricz András szerk. *Kistérségek életereje. Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság, 39–57.
- Takács Zoltán 2006. Nem materiális tényezők és a határ menti települések társadalom- és gazdaságföldrajza [Non-material Factors and the Social and Economic Geography of the Border Settlements]. In Gábrity Molnár Irén – Ricz András szerk. *Kistérségek életereje. Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság, 29–38.
- Takač, Zoltan – Kinčes, Aron 2010. Migracija stanovništva iz Republike Srbije u susednu Mađarsku u razdoblju pre Šengenskog sporazuma [Migration of Citizens of Republic of Serbia in Neighboring Republic of Hungary before Schengen]. *Anali Ekonomskog Fakulteta u Subotici*, XLVI. évf. 24. sz. 69–82.
- Takács Zoltán szerk. 2010. Strukturne karakteristike i potencijali razvoja ljudskih resursa vezano za proces pridruživanja EU u severnom delu Autonomne Pokrajine Vojvodine (Subotica, Bačka Topola, Mali Idoš, Kanjiža, Senta, Ada, Bečej, Čoka) [The Structural Characteristics and Potentials of Human Resource Development Regarding to EU Accession in the North Region of the Autonomous Province of Vojvodina (Subotica, Backa Topola, Mali Idos, Kanjiza, Senta, Ada, Becej, Coka)]. In Somogyi Sándor szerk. *Évkönyv 2009*. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság.[Regional Science Association of Subotica]. 86–110.
- Takács Zoltán 2011. *Student Mobility or Emigration Flow? The Case of Students Commuting From Serbia to Hungary*. Elhangzott a *Border Regions in Transition (BRIT) XI*. című konferencián. Kézirat. Genf–Grenoble, 2011. szeptember 6–9., The University of Geneva – The University of Joseph Fourier/Grenoble 1.
- Takács Zoltán – Gábrity Eszter 2011. *Vojvodina in Focus of Migration and Identity Changes*. Elhangzott a *Geopolitical Issues of the Adriatic – Yesterday, Today, Tomorrow* (4th Conference of the Adriatic Forum, Workshop of the Working Group on Central Europe) című konferencián. Kézirat. Zadar, 2011. szeptember 16–18., The University of Zadar – Department of Geography. in (14-15th of September, 2011.)
- Tóth Pál Péter 1996. A Magyarországra menekülők, 1988–1994. *Statisztikai Szemle*, LXIV. évf. 1996. 5–6. sz. 438–459.

- Tóth Pál Péter 2001. Jugoszláviából Magyarországra. In Gábrity Molnár Irén– Mirnics Zsuzsa szerk. 2001. *Fészekhagyó vajdaságiak. Tanulmányok, kutatások, statisztikák*. Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság, 251–269.
- Tóth Ágnes– Vékás János 2005. A bevándorlás hatása a hazai nemzeti kisebbségek összetételére. In Tamás Pál– Erőss Gábor – Tibori Tímea szerk. 2005. *Nemzetfelfogások. Kisebbség-többség*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó – MTA Szociológiai Kutatóintézete, 278–293.
- Tóth Pál Péter 1997. *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994)*. Budapest, Püski Kiadó.
- Vlaković, Dragan 2000. Konkurs za budućnost (A kanadai Imigrációs Iroda közleménye). Danas, 2000. június 3–4., 977–978 sz.
- Wertheimer-Baletić, Alica 1990–1991. Problemi determinacije posttranzicijske etape u razvoju stanovništva. *Stanovništvo*, 3–4/1–2. sz. 45–56.
- Závecz Tibor 1992. Csökkenő rokonszenv. In Sík Endre szerk. *Menekülők, vándorlók, szerencsét próbálók. MTA Politikai Tudományok Intézetének Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve* Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 49–57.
- Závecz Tibor 1993. Előítéletek a menekültekkel szemben. In Tamás Pál – Inotai András szerk. 1993. *Új exodus. A nemzetközi munkaerő-áramlás új irányai*. Budapest, MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja – MTA Világgazdasági Kutató Intézet, 168–175.

A jugoszláv utódállam Szerbia állampolgárainak Magyarországra vándorlása

ILLÉS SÁNDOR

1. Bevezetés

A második világháború alatti, és azt követő népességmozgások során többségében magyar nemzetiségűek érkeztek Magyarországra a Jugoszláv Királyságból a szerb szabadcsapatok és az ún. partizánok elől menekülve. 1956 végén és 1957 elején megfordult az áramlás iránya és a magyarországi forradalom és szabadságharc menekültjeinek egy kisebb részét Jugoszlávia fogadta be, a nagyobb számú menekültet befogadó Ausztria mellett. A szocialista táboron belül egyébként sem volt nagymértékű nemzetközi migráció, azonban a Tito vezette Jugoszláviának a kommunista bloktól való határozott elkülönülése és az el nem kötelezett országokhoz való sodródása, még inkább megakadályozta az országhatárok közötti vándorlásokat.

Az óriási területi fejlettségbeli különbségeket felmutató Jugoszláviában a fejlett területek, úgy, mint Szlovénia, Horvátország és a Vajdaság nem voltak képesek a szegényebb tagköztársaságokból érkező tömegeket teljes mértékben befogadni és integrálni. A nyilvánvaló társadalmi feszültségekre a gyógyírt a nyugat-európai munkavállalás lehetőségének megteremtése jelentette. A spanyolokhoz, portugálokhoz és olaszokhoz hasonlóan jelenős számú jugoszláv vendégmunkás tűnt fel nyugaton az 1960-as évtizedtől kezdve. A migráció ez esetben nem csak társadalom feszültségek levezető szelepeként funkcionált, hanem a vendégmunkások hazautalásai révén jelentős külső források áramlottak az országba. A hazaküldött pénzek nem csak a belső fogyasztás élénküléséhez járultak, hanem a beruházások révén az ország modernizálódásához, egyfajta sajátos „nyugatosodásához”. Ezen körülmények között szinte megszűnt a nemzetközi vándorlás Jugoszlávia és Magyarország között.

Az 1970-es évektől kezdődő politikai enyhülés következtében mindössze kisszámú és szigorúan megszárt magyar turista érkezett az Adriai tenger partjára, ahol a mediterrán turisztikai miliót élvezhették. Az 1980-as évek sajátos határ menti jelensége volt mindkét oldalon a turista státusban gyakorolt privát kereskedelem, mely a termékekben és szolgáltatásokban megnyilvánuló hiányhelyzeteket volt hivatott kielégíteni és a Szeged–Szabadka tengelyen virágzott leginkább. Megállapíthatjuk, hogy a rendszerváltozás idejéig, tehát 1990-ig gyakorlatilag nem létezett áramlás vagy ellenáramlás Magyarország és Jugoszlávia között. Egyértelműen Jugoszlávia szétesése és az etnikai konfliktusok háborúba torkoló sorozata értékelte fel Magyarországot a jugoszláv utódállamok polgárai számára. A migráció jellege a konfliktusok idején egyértelműen a kényszmigráció lett. A magyar munkapiac kínálta bérek nem versenyezhettek a nyugaton már megszokottakkal, így munkavállalási célú migrációról nem beszélhetünk. Sok magyar nemzetiségű menekült és menedékes törekedett a saját helyzetét megszilárdító bevándorló státusz elérésére és/vagy a jogi természetű beilleszkedés végső fázisának tartott állampolgárság megszerzésére. Ezen folyamatok következtében felerősödött továbbá a családegyesítési típusú migráció. Új migrációs típus is felütötte a fejét. Ez a tanulói migráció volt, melynek keretében a magyarországi középiskolákban és felsőfokú oktatási intézményekben, ezres

nagyságrendben tanultak szerbiai állampolgárok. Nem kizárólag embereket vonzó centrummá vált Magyarország, hanem tőkeáramlási célponttá is. Jugoszláv állampolgárok megtakarításaikat közvetlenül menekítették át vagy közvetve vállalkozásokat alapítottak.

A fentebb felsorolt folyamatokat a Gábrity Molnár Irén által feldolgozott és összefoglalt szakirodalom, mind a két oldalon alaposan kikutatta és feltárta a főbb jellegzetességeket. Ebben a dolgozatban tehát nem lenne célszerű ismétlésekbe bocsátkozni. Ehelyett a legutóbbi évek új történéseire koncentrálunk a második fejezetben, mintegy folytatva a szakirodalom feltárását. Ezen kívül négy olyan résztémát fejthetnénk ki, melynek taglalása a szakirodalomban csak szórványosan fordul elő. Ezek az alábbiak: az időskorú szerb állampolgárok Magyarországra vándorlása, a szerbiai ingatlanvásárlók Magyarországon, az agyelszívás problematikája és a cirkuláció, mint ígéretes megoldási mechanizmusa a magyar-magyar dilemmának és még sok egyéb másnak. Terjedelmi korlátok következtében – a tudományos alaposságot szem előtt tartva – a harmadik fejezetben kizárólag az időskori migrációval és annak Magyarországot mint fogadó területet, és Szerbiát mint küldő területet érintő vonatkozásait vesszük górcső alá. A dolgozat tárgyának szintetizálását tartalmazza a negyedik fejezet, ahol a tanulmány megállapításain túlmenően megvitatjuk a legfontosabb vonatkozásokat és igyekszünk a közeljövő folyamatait kitapintani. E fejezet lesz az angol nyelvű összefoglaló alapja is.

2. A Magyarországot érintő nemzetközi migráció

A vándorlások és a vándorlók számának különbsége általános módszertani probléma. Egy bizonyos időszak viszonylatában (például egy év) egy személy a vándorló akár többször is vándorolhat a megfigyelési területek között (Rédei–Kincses 2008). Tehát a vándorlók és a vándorlások száma nem egyenlő, hiszen az utóbbi többnyire nagyobb. Minél kisebb a vonatkoztatási időszak, és nagyobb az elvándorlás és az odavándorlás területe, annál kisebb a két szám közötti differencia. Rendszerint nincs nagy különbség a két mennyiség között, azonban összekeverésük és helytelen használatuk félreértéseket szülhet. Ezen gondolatmenetet folytatva eljutunk az egyén többes vándorlásai problémaköréhez, mely gyakran rendszerszerű jellegzetességeket mutat, hiszen nem egy hanem legalább kettő vagy annál több áramlás kapcsolódik össze. A legegyszerűbb vándorlási rendszer minimum kételemű. Leghétköznapiabb példaként a visszavándorlásokat említjük meg, amibe szükségszerűen beleértendő a visszavándorlást megelőző odavándorlás is. Ha a visszavándorlás nem csak egy alkalommal történik meg, hanem többször is, és esetleg még időbeli jellegzetességei is vannak, akkor szezonális vándorlásokról beszélünk. Gazdasági motivációk esetén ebben a perspektívában a távolsági ingázások fogalmához kerülünk közel (Nemes Nagy 1998), a kikapcsolódást célzó élményszerző mozgások esetén pedig a turizmushoz (Williams et al. 2004, Michalkó–Vizi 2005). Feltehető, sőt már egyre valószínűbb az is, hogy három vagy annál több földrajzi helyet kötnek össze az egyén rendszeres vagy rendszertelen mozgásai. Ez esetben viszont már egy új fogalom bevezetését kell javasolnunk, a cirkulációt. A cirkuláció tehát az egyének többes mozgásainak a rendszerét írja le és a többes szónak ugyanakkora jelentősége van, mint magának a mozgásnak (Illés – Kincses 2009).

2.1. Szakirodalmi előzmények

Minden kétséget kizáróan a nemzetközi vándorlások kerültek a migrációs kutatások homlokterébe a kilencvenes évtizedben. Ebből következően ugrásszerűen megnőtt a tudományos publikációk száma és lényegében a vándorlás jelenségének „újrafelfedezése” történt meg. Számos társadalomtudós kezdett a témával foglalkozni és vette észre (állapította meg), hogy a saját tudománya szemszögéből is érdemes górcső alá venni a migrációt. Sőt, viszonylag gyorsan még tudományos újdonságokkal is lehet szolgálni, ami a szakmai fejlődés és általában a karrier szempontjából sem elhanyagolható tényezőnek számított.³⁸

A magyar állampolgárok külföldi munkavállalása a Magyar Köztársaság Alkotmánya által biztosított alapszabadság. Ennek az alkotmányos szabadságjognak a gyakorlati alkalmazása azonban nemcsak a kiutazást lehetővé tevő magyar rendelkezésektől, hanem a fogadó országok szabályozásától és a munkaerő-keresleti viszonyoktól is függ. Mint ismeretes, az Európai Unió összes tagállama engedélyhez köti a harmadik országbeli állampolgárok

³⁸ Zárójelben meg kell jegyeznünk, hogy a nemzetközi vándormozgalom 1945 utáni, de még inkább 1956-ot követő magyar vonatkozásai tabutémának számítottak. Az adatokhoz és a releváns iratokhoz hozzájutás lehetetlensége pedig megakadályozta a tudományos alapossággal elvégzendő elemzések elkészítését a rendszerváltozás előtt.

munkavállalását. Ezen a megszorító megközelítésen csak specifikus jogszabályok ütnek némi rést (nem érintve az illegális migráció kérdéskörét). A munkavállalási engedély megszerzése pedig nehézségekbe ütközhet, mert bizonyos országok egyáltalán nem vagy csupán valamilyen speciális szakismeret birtokában adják meg az engedélyt. Az Európai Unióban különösen kiütöző az a restriktív bevándorlási politika, amelyet a tagállamok a harmadik országokból érkező munkavállalókkal szemben alkalmaznak, mert eközben egymást között megvalósították a teljesen liberalizált, a belső határokat átlépő munkaerőmozgás szabadságát. A harmadik országbeli állampolgárok foglalkoztatásánál azonban szigorú alapelv, hogy arra kizárólag akkor kerülhet sor, ha nincs az adott tagállamban elérhető hazai vagy más Európai Gazdasági Térségbeli munkaerő.

A nemzetközi vándormozgalommal foglalkozó hazai demográfiai, szociológiai, politikatudományi, földrajzi, néprajzi, jogtudományi, pszichológiai kutatás területén jelentős mennyiségű eredmény és tapasztalat gyűlt össze az 1990-es évtizedtől kezdődően. A kérdéskörrel kapcsolatos nemzetközi szakirodalom természetesen még sokrétűbb és kiterjedtebb, mint amennyire lehetséges a magyar szakirodalom kapcsán. A történeti analógiák bemutatása és vizsgálata – bár hasznos lenne – nem tartozott az irodalom-feltárás fő csapásirányai közé.

A legfontosabb és legidősebb kutatási irányok megtalálása érdekében, könyvtárnyi mennyiségű migrációs szakirodalmat a tartalmi bemutatási célnak megfelelően, egyfajta szintézisként, öt relevánsnak tartott metszetből tekintettük át és végeztük el a szükséges szelekciót (nem tagadva a kiválogatás során óhatatlanul felmerülő szubjektivitás lehetőségét). Ezek a témakörök érdemesek a továbbgondolásra a véleményünk szerint, és nem lenne haszontalan dolog, jelentős anyagi forrásokat rászánni a kutatásukra. Az első az *etnikai metszet*, amely a magyarság közelmúltbeli és jelenlegi mozgását tekinti át. A második a vándorlások *hálózatelméleti megközelítése*. A harmadik metszet a *globális* a negyedik metszet pedig az *európai* aspektusait tárja fel a Magyarországot érintő harmadik országbeliek nemzetközi migrációjának. Az ötödik metszetben a *népességi és népesedési következmények* lehetséges irányait próbálják meg feltárni.

A rendszerváltozás után folyamatossá váltak azok a kutatások, amelyek a menekültekre, huzamosan itt tartózkodókra, bevándorló státust szerzőkre, valamint az új állampolgárookra terjedtek ki. Az újjászülető hazai kutatások igen gyorsan a nemzetközi kutatások integráns részévé váltak, azonban nem történt kísérlet a migrációs folyamatok főbb összefüggéseinek feltárására, elsősorban a szisztematikus alapkutatások hiánya miatt.

A kapcsolathálózatok hatása az egyéni szinten születő migrációs döntéshozatalban, a vándorlás megvalósításában, valamint a migrációt követő beilleszkedési szakaszban egyaránt tetten érhető. Az emberek viselkedése mélyen gyökerezik a társadalmi környezetükben: véleményeik, attitűdjeik a másokkal való interakcióik során alakulnak ki, döntéseiket a számukra jelentős „másokhoz”, az ún. referenciacsoportokhoz igazítják. A migrációs hullám elindulása egy adott területen könnyen ön-erősítő folyamattá válhat. A migrációs folyamat során különböző ún. migráns hálózatok épülnek ki, amelyek szerepet játszanak a migráció fennmaradásában és fokozzák a migráció ön-tápláló jellegét. Az új rendszerek a küldő és a fogadó hálózatok összekapcsolódásával jönnek létre és összekötik a származási és a célterületet. A migráns hálózatok az ún. lánc-migráció motorját jelentik.

A migráció globalizálódása következtében a nemzetállami megközelítés egyre inkább érvényét veszti és a migráció elemzésekor már transznacionális gazdasági és társadalmi kapcsolatok generálta terek mentén lehet értelmezni a folyamatot. A népesség öregedési folyamatának felgyorsulása a fejlett országokban szinte szükségszerűen vezet az eltartási arányok romlásán keresztül a külföldi munkaerő fokozott igénybevételéhez. A magasan képzettek és a szakképzetlenek iránt meglóduló kereslet a bevándorlási korlátok fokozatos oldódását kényszeríti ki. Az öregedés következtében közvetetten előálló munkaerőhiány az egész munkapiacot érinti, azonban az egészségügyi személyzet iránti direkt munkaerő igény növekedni fog.

Az egész glóbuszra kiterjedő folyamattá válik, hogy a jól-képzett szakemberek nemcsak megfelelő információk birtokában vannak, hanem az egyes, szelektív migrációs politikát folytató fejlett fogadó országok (pl. az Egyesült Államok, Ausztrália vagy Kanada) ottani munkavállalásukat kifejezetten ösztönözik is. A magasan kvalifikált szakemberek kivándorlása („brain drain”), ellen a potenciális kibocsátó ország aligha tehet valamit,³⁹ annál is inkább, mert napjainkban, a világgazdaság globalizációs folyamatainak eredményeképpen, különösen a transznacionális vállalatok térnyerése következtében egyre több a nemzetközi cégeken belüli, de a nemzetállami országhatárokon túlnyúló vándorlás. Nem véletlen tehát, hogy a problémának meglehetősen kiterjedt szakirodalma van, s az utóbbi időben – minden bizonnyal összefüggésben a világgazdaság globalizációs folyamataival – az erre való reagálás is egyre nagyobb figyelmet kap.

A személyek szabad áramlása alapelveivel összefüggésben a magyar állampolgárok kivándorlására, továbbvándorlására, visszavándorlására és huzamos külföldön tartózkodására helyeződött a hangsúly. Az Európai Unióban a külföldi munkavállalók a szinte minden foglalkozást gyakorolnak, azonban a legnagyobb mértékben a munkaerőpiac felső (magasan képzettek) és alsó (szakképzetlenek) szegmensében helyezkedtek el. Ez az összefüggés teljes mértékben egybevág a munkaerő globális áramlásának jellemzőit feltáró megállapításokkal. A külföldi vándormunkások flexibilitásának mértékére nehéz, sőt szinte lehetetlennek látszó feladat világléptékű összehasonlításokat tenni. Úgy tűnik, hogy az Európai Unióban a migráns munkavállalók a helyieknél nagyobb valószínűséggel dolgoznak határozott időre szóló munkaszerződések keretében és/vagy rugalmas munkaidőben. További összefüggésnek látszik az, hogy az ágazat-specifikus munkaerőhiány betöltésében egyre nagyobb szerepet kezdenek játszani. Talán ez is szerepet játszott abban, hogy az Európai Unió formálódó közösségi migrációs politikájában nem az általános, hanem az ágazati megközelítésmód vált uralkodóvá.

Az 1990-es évek végétől, az Európai Unió intézményeiben lezajlott fejlemények, eredőjüket tekintve abba az irányba mutattak, hogy az integráción belül tovább erősödik a közösségi, egységes bevándorlási politika kialakítására irányuló szándék. Ez egyértelműen azt jelentette, hogy az egyes tagállamok szuverén migrációs politikájának mozgástere szűkül.⁴⁰ E megállapítás természetesen vonatkozik a mindenkori csatlakozó új államokra is. A demográfiai realitások (öregedő népesség, a nemzetközi migráció fő népességnövekedési

³⁹ Vannak lehetőségek! Sőt, a magasan képzettek végleges kivándorlásának megakadályozásának (a folyamat minél szűkebbre szorítását) az emigrációs politika fókuszában kell lenni.

⁴⁰ E szűkülés, pontosabban fogalmazva átalakulás nem kizárólag a közösségi szintre emelt bevándorlási politikának tudható be, hanem a transznacionális (elsősorban gazdasági) aktorok megjelenésének is.

faktorrá válása), a szociális- és nyugdíjrendszerek fenntarthatósága és általában a jólét megőrzése szempontjából a bevándorlást ösztönző migrációs politikákra van szükség, és ha lehetséges a jelenlegi helyzethez képest inkább több legális bevándorló munkaerőre, mint kevesebbre. Tehát egyértelműen paradigmaváltást szükséges a tagállami és a közösségi migrációs politikákban egyaránt. Nagy biztonsággal kijelenthető, hogy sem a migrációs politikák, sem a munkapiaci politikák fókuszába nem helyezhető a demográfiai problémák megoldása. A demográfiai problémák megoldására a népesedéspolitikák keresik a választ. Az Unió külső határain kívülről induló, hazánkat érintő migráció nagyságrendjének, összetételének, hatásainak vizsgálata ugyanakkor nyilvánvalóan jelentősen felértékelődött az Unión belüli mozgásokkal egyidejűleg. Az Unión belüli és azon túlmutató nemzetközi vándorlás összhatása, az ezzel kapcsolatos célok, a hatékonynak vélt eszközök, a várható következmények határozzák meg azt, hogy hogyan milyen irányban befolyásoljuk az Unió egészének migrációs politikáját.

Hazánk az elmúlt húsz év során nemcsak kibocsátó, hanem befogadó országgá is vált. A bevándorlások vizsgálata a perspektívák megítélésakor különösen lényeges, hiszen várható, hogy a jövőben az országba való bevándorlás sokkal inkább a figyelem középpontjába kerül, mint az emigráció. Igaz ugyan, hogy a magyar állampolgárok lehetséges elvándorlása - különösen a jól képzetteké - gyakran aggodalmat vált ki. Sőt ennek következményekén még egyes szakmák, foglalkozások eltűnésének víziója is felvetődik. A külföldön munkát vállalni szándékozók közül is viszonylag kevesen kívánnak a tengerentúlra menni (többségük csupán egy-kétéves munkavállalás céljából az Európai Unió valamelyik tagállamát választja). Ugyanakkor az Európai Unión kívüli országokba kivándorolni szándékozókra minden bizonnyal fokozottan igaz az a megállapítás, miszerint az adott fogadó ország bevándorlással, munkavállalással kapcsolatos jogszabályait az érintett magyar állampolgárok csupán kevéssé ismerik. Fontos lenne, hogy az adott külképviseleteken megfelelő tájékoztató csomag álljon honfitársaink rendelkezésére a helyi munkavállalási viszonyokról.

Az emigránsok visszatérése hazánkba nem ismeretlen jelenség. A visszatérést ösztönző intézkedések rendszerének megalapozásához azonban egyelőre nem áll rendelkezésre megfelelő információ (a visszatérők körében az okokról végzendő felmérés e hiányosságon bizonyára segíthetne, mint ahogy más országok e vonatkozásban szerzett tapasztalatai szintén hasznosak lehetnek). A magasan kvalifikáltak hazahozatalára szintén voltak és vannak is különféle elképzelések hazánkban. Kérdéses azonban, hogy ezek mennyire hatékonyak, hiszen a különböző kiegészítő ösztöndíjak, pályázatok vagy a budapesti Liszt Ferenc Nemzetközi Repülőtér-hez vezető úton elhelyezett óriásplakátok csupán ideiglenes megoldásnak tűnnek. A felsőoktatási intézmények expanziója azonban valószínűleg valamelyest hozzájárult ahhoz, hogy a jól képzett szakemberek kiáramlása eddig nem okozott pótolhatatlan hiányokat. Az Európai Unió közös kutatási és fejlesztési programjaiban való magyar részvétel, s az abba való fokozott bekapcsolódás tudatos elősegítése, a közösségi jogi környezet megváltozása minden bizonnyal szintén hatékonyan akadályozhatja meg, hogy a jól-képzett szakértők az Unión kívül vállaljanak munkát. Ugyanakkor zárójelben meg kell jegyezni, hogy a technológiai átalakulás a fejlett gazdaságok többségében a magasan képzett munkaerő iránti kereslet növekedésével járt együtt.

A kivándorlással kapcsolatos hazai politika megalapozottságát nehezíti az a közismert tény, hogy a velük kapcsolatos adatgyűjtés meglehetősen hézagos. E tekintetben szinte

kizárólag a fogadó országok úgynevezett tükörstatisztikáira hagyatkozhatunk, amelyek valószínűleg különösen az Unión kívüli országok esetében a magyarokra vonatkozóan aligha tartalmaznak részletes adatokat. Az önkéntes regisztráció megoldást jelenthetne, ennek ösztönző-rendszerét azonban ki kell dolgozni.⁴¹

A bevándorlási politika munkapiacot érintő kialakításában figyelembe kell venni egyrészt a tranzit-migráció növekvő jelentőségét, másrészt pedig azt, hogy különösen a csatlakozott szomszédos országok állampolgárai (főként a magyar nemzetiségűek) számára Magyarország mint célország, egyre csökkenő vonzerővel bír. Fox, J. E. (2007) a határon túli magyar kisebbség magyarországi munkavállalását vizsgálva magyar-magyar viszonyal foglalkozik.

A szerző egy látszólagos ellentmondásra építi gondolatait. Azt tételezte fel, hogy a magyar elit a nemzet kulturális egységének hirdetésével megtévesztette azokat a határon túliakat, akik Magyarországon kerestek munkát. Azzal magyarázza ezt a hipotézist, hogy a munkaerőpiacon az erdélyiek nem tapasztalták a nemzet egységét. Azonban az elit nemzeti egységről beszélt és nem a munkapiaci egyenlőségről vagy vendégmunkási kiváltságokról. A munkapiacra a magyar állampolgárok is versenyeznek egymással és ebbe a versenyhelyzetbe léptek be a vendégmunkások. Valóban nem kaptak kiváltságokat, de diszkrimináció sem sújtotta őket. Nem zárható ki, hogy egyszerűen csak a saját érdekében szerették volna kikerülni a piaci mechanizmusokat és egy illúziókra épített logikát szerettek volna bevinni a köztudatba, vélhetően a munkáltatók befolyásolásáért és az állami tisztviselők lelkiismeret furdalásának felkeltéséért. Azonban az elit logikája, a kormányzati logika és a munkapiaci logika egymástól meglehetősen eltérően működik. Ugyanakkor például Románia csatlakozása után Magyarország megszűnt kivételezett célpontként szolgálni az ottani munkavállalók és azon belül is a magyar nemzetiségűek számára. Nagy a valószínűsége annak, hogy Magyarország etnikai alapú munkaerő-migráció tartalékai kimerülőben vannak. Ezután már nem lehet kizárólagosan a határ menti munkaerőbázisra építeni.

Érdemes ugyanakkor a potenciális magasán képzett munkavállaló migránsok két nagy csoportját, vagyis a messzebből, esetleg más kontinensről – Ázsiából, Afrikából -, illetve a szomszédból érkezőket megkülönböztetni. Az előbbi csoport fogadásakor mindenképpen számolni kell a fejlett országok – különösen az Európai Unió jelenlegi tagállamai – jelenlegi migrációs politikáinak tapasztalataival, eszközeivel, azok hatékonyságával. (Ezek eredményessége ugyan megkérdőjelezhető, de figyelembe kell venni, hogy hazánk nem folytatott olyan munkaerő-toborzó programokat, mint pl. Németország az ötvenes-hatvanas években, így ezek következményeivel – pl. családegyesítés – sem kell számolnia).⁴² Ugyanakkor ez az a terület, ahol a többi, már csatlakozott kelet-közép-európai országok

⁴¹ Az önkéntes regisztráció egészen biztosan rossz megoldás lenne, hiszen a jelenlegi törvényben rögzített regisztrációs kötelezettség sem működik. A három hónapon túli külföldi tartózkodás kritériumát egy éven túlira kellene kiterjeszteni, ami a nemzetközi vándorlásokra vonatkozó fogalmi ajánlásoknak is jobban megfelelne (plusz a szezonálisan külföldön munkát vállalókat sem terhelnének felesleges adminisztratív aktussal). Ezzel egy időben a jelenleginél szigorúbban kellene szankcionálni a bejelentési kötelezettségüket elmulasztókat.

⁴² A családegyesítés nem kizárólag a toborzós munkaerő-vándorlás utáni kísérőjelenség. Sokkal általánosabb ennél, hiszen történeti és jelenkori példák is megerősítik, hogy egy induló és felerősödő vándoráramlást – egy bizonyos fáziskéséssel – szinte törvényszerűen követi a hozzátartozók mozgása is. Tehát amennyiben Magyarország továbbra is befogadó ország marad és az évenkénti 15-20 ezres mértékű bevándorlás folyamatosan fennmarad, akkor a családegyesítések növekvő arányával is számolni kell.

nyilvánvalóan hasonló helyzetben van, s épp ezért a közös érdekek alapján velük együttműködve lehet és kell az Unió migrációs politikáját befolyásolni.

Az 1990-es évtizedben általánossá váltak a bevándorlást korlátozó kormányzati politikák a gazdag országokban. Ez annak ellenére történt meg, hogy az életviszonyok szabályozásában a dereguláció (az ellenőrzések, szabályozások csökkentése) volt a világtrend (Sutcliffe 2001). A fenti állítást elfogadva a nemzetközi migrációs szabályozás restriktívvé válása tehát kivételesnek, az általános trendek ellenében hatónak tekinthető. Egymástól jelentősen eltérő fejlettségi fokú, fejlődési ütemű, munkapiacú, munkanélküliségi rátájú, társadalmi és politikai berendezkedésű, más történelmi utat bejáró, eltérő migrációs hagyományokkal és külföldi eredetű népességaránnyal jellemezhető nemzetállamok, valamiféle, ez idáig tisztázatlan mechanizmusok által vezérelve ugyanabba az irányba mutató lépéseket tettek.⁴³ Nem kívántak több külföldi bevándorlót fogadni az országukba. Ezen konvergens folyamatát összeálló egyedi lépések a hazai lakosság egyértelmű támogatásával zajlottak, a vélt belső érdekek nyilvánvaló érvényesítésével. A migrációval foglalkozó tudományos szakirodalomban azonban folyamatosan rámutattak a restriktív politikákból származó hátrányokra és hosszú távú tarthatatlanságára. Ezek az elképzelések a nemzetközi szervezetekben találtak a legbefolyásosabb támogatókra.

Minden embercsoportnak, a nemzetközi vándoroknak is vannak – többé-kevésbé jellegzetes – demográfiai jellemzőik és magatartásuk. Azzal, hogy a migránsok kiválnak a kibocsátó ország népességéből és bekerülnek a befogadó ország népességébe, mindkét népesség megváltozik. Mindenekelőtt a migráns népesség számától és összetételétől függően azonnal módosulnak a népességszámok és a népesség szerkezete. Hosszabb távon a migráció úgynevezett multiplikatív hatástis produkál. Ez abból származik, hogy a vándorlók által életük során produkált események megoszlanak a kibocsátó és a befogadó hely (ország) között. A kibocsátó országban „hiányoznak” azok a gyermekek, akik a vándorlótól a befogadó országban születnek, s ugyanígy „hiányoznak” majd az elvándorlók házasságkötései, válásai, halálozásai is. A befogadó országban mindez fordított.

A magasan képzettek migrációja azonban nem a klasszikus értelemben vett tömegfolyamat. Ez esetben nem a mennyiségek, hanem a minőség játssza a főszerepet. A magasan képzettek migrációja esetében is jelentkezik a migráció multiplikatív hatása. Azonban ez nem hosszú távú demográfiai hatásként realizálódik, hanem a fogadó országokbeli azonnali vagy rövidtávú, alap- vagy alkalmazott tudományi teljesítménytöbbletként (értéktöbbletként).

⁴³ Az okokat keresve két egymástól talán független tényezőcsoportra szeretnénk ráirányítani a figyelmet. Az első szerint pozitív visszacsatolási mechanizmusokkal láncreakció-szerű folyamatok indultak be a nemzetközi migráció szabályozása terén. A restriktív folyamatot elég volt talán egy országnak elkezdni. Mivel a restriktív eltérítette a meglévő nemzetközi migrációs áramlásokat, ezért a módszert nem alkalmazó országokra hirtelen növekvő migrációs nyomás nehezedett. Ezen országok, mivel nem látták szükségesnek, vélhetően elsőként nem kezdeményeztek volna restriktív lépéseket. Tehát ha eredetileg nem is állt volna szándékukban megszorító intézkedéseket tenni a nemzetközi interakciók következtében, mégis rákényszerültek. A második tényezőcsoportnak megítélésünk szerint a politikai szférában történt radikalizálódás tekinthető. Az idegenellenességet nyíltan zászlajukra tűző szélsőjobbaldali és nacionalista pártok választási sikerei legitimálták az elképzeléseiket is. A mérsékeltnek tekinthető pártoknak és tömörüléseknek nem volt más lehetőségük kifogni a riválisok vitorlájából kifogni a szelet, minthogy a retorikájukat és néhány javaslatukat egyszerűen magukévá tették és átvették. (Weiner–Teitelbaum 2001)

2.2. A migráció demográfiai jelentősége Magyarországon

Magyarország a második demográfiai átmenet tünet-együttesével jellemezhető népességfejlődési szakaszba lépett a múlt évszázad utolsó évtizedeiben. Az alacsony termékenység és a magas halandóság következtében a természetes népmozgalom abszolút nagysága a zéró értékhez közeli lett, majd negatívvá vált. Tehát a végső eredőnek tartott egyenleget vizsgálva a természetes népmozgalom jelentősége csökkent a magyarországi népességszám változását okozó tényezők között. A termékenység és a halandóság relatív térvesztése mellett a harmadik népesség alakító tényező, nevezetesen a nettó nemzetközi vándormozgalom súlya egyre nőtt az 1980-as évek végétől. Hazánk migránsokat kibocsátó országból dominánsan nemzetközi vándorokat fogadó ország lett. Az 1988 óta folyamatosan pozitív nemzetközi vándorlási többlet nem tudja ellensúlyozni a népesség természetes fogyását, azonban mérlegyszerű megközelítésmódot alkalmazva kijelenthető, hogy a magyarországi népesség számának és különböző ismérvek szerinti összetételének alakításában a nemzetközi vándormozgalom szerepe egyre növekszik. Általános szabályként megállapítható, hogy a vizsgált területi egységek földrajzi méretének csökkenésével (Föld, kontinensek, országok, régiók, települések...) a külső vándorlások népességalkakító szerepe egyre növekszik. Tehát a hermetikusan zárt külső határokkal operáló népességi és területi modellek tudományos értéke egyre csökken és a nyitott (a külső vándorlást és általában külső hatásokat figyelembe vevő) modelleké egyre növekszik (Valkovics 2001).

Minden embercsoportnak, így a nemzetközi vándoroknak is vannak – többé-kevésbé jellegzetes – demográfiai jellemzőik és magatartásuk. Sőt a migráció szelektív jellegéből következően a vándorló alnépesség összetétele nem hasonlít, sem a küldő sem a fogadó területen élők összetételére. Azzal, hogy a migránsok kiválnak a kibocsátó ország és bekerülnek a befogadó ország népességébe, mindkét népesség megváltozik. Mindenekelőtt a migráns népesség volumenétől függően azonnal módosulnak a népességszámok és – összetételek. Hosszabb távon a migráció úgynevezett multiplikatív hatástis produkál (Illés-Hablicsek 1996; Lénárt 2011). Ez abból származik, hogy a vándorlók által életük során produkált események megoszlanak a kibocsátó és a befogadó hely (ország) között. A kibocsátó országban „hiányoznak” azok a gyermekek, akik a vándorlóktól a befogadó országban születnek, s ugyanígy „hiányoznak” majd az elvándorlók házasságkötései, válásai, halálozásai is. A befogadó országban mindez fordított.

A nemzetközi vándorlás évenkénti méreteit és mértékeit tekintve, ma még nem egyenrangú komponense a népességfejlődésnek Magyarországon. A születések és a halálozások még nagyságrenddel nagyobb „produktumok”. Ugyanakkor, ha a vándorlás pótló jellegét helyezzük előtérbe, tehát a vándorlási egyenleget a természetes népmozgalom egyenlegével mérjük össze, egészen más a kép: a migráció a fejlett országok egy jelentős részében a népesség-gyarapodás (egyedüli) forrása. Magyarországon különösen élesen vetődik fel a nemzetközi vándorlás létszámfenntartó szerepe. Egyrészt az ország 20. századi elvándorló jellege, másrészt, és talán elsősorban, az 1981-ben megkezdődött népességcsökkenés miatt. Harmadrészt pedig azért, mert a legjelentősebb migrációs forrás a határok mentén élő magyarság. Ezen adottság tekinthető a legjellemzőbb magyar specifikumnak a nemzetközi népességmozgás tárgyában (Hárs 2001; Tóth 2011a).

2.3. A Magyarországra érkezők, távozók és tartózkodók

A Magyarországra bevándorlók gyarapítják az egy évnél hosszabb ideig hazánkban tartózkodó külföldi állampolgárok számát, a kivándorlók, a magyar állampolgárságot szerzők és a bevándorló státusban elhalálozottak csökkentik az abszolút mennyiséget.

Magyarország 2004. évi Európai Unióhoz csatlakozását követően, a korábbi időszakhoz képest jelentős volumennövekedést elkönyvelve, tartósan 22 ezer fő feletti bevándorló érkezett az országba (lásd 1. táblázat). A 2008. év volt a csúcspont, amikor összesen 35 547 bevándorló érkezett az országba. Az ország vonzerejének jelentős csökkenése egybeesett a pénzügyi-gazdasági válság kirobbanásával és már a következő évben hozzávetőlegesen 10 ezer fővel kevesebb bevándorló érkezett. A 2010. évi legfrissebb adat újabb, azonban már kismértékű csökkenést jelez a 23 884 bevándorlóval.

Az Európai Unióhoz csatlakozásunk nem csak a bevándorlás élénkülését hozta meg, hanem a külföldi állampolgárok kivándorlása is megnövekedett a személyek szabad áramlása elv részleges érvényesülésével (lásd 2. táblázat). 2004-et megelőző időszakban 1-2 ezer fő kivándorlót regisztráltak az idegenrendészeti hatóságok évente. Ez a mennyiség 3-4 ezer főre ugrott fel Magyarország Uniós tagállammá válásával. Okunk van feltételezni, hogy az emelkedést a tranzitmigráció bekövetkezése okozhatta, hiszen a hazánkban jogszerűen tartózkodók szabadon beléphettek az Uniós tagállamokba. 2008-ig nem valószínű, hogy az eredet-országukba tértek volna vissza. A 2008. év a kivándorlási trendekben is jelentős változást hozott. Az évenkénti kivándorlás az 1991-1992. évi szinteket is túlszárnyalva növekedett. 2009-ben 5 600 fő külföldi állampolgár vándorolt ki az országból, majd 2010-ben újabb 6 046 fő.

Az egy évnél hosszabb időtartamban Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma folyamatosan nőtt 2004-et követően (lásd 3. táblázat). A fentebb taglalt tényezők következtében a növekedés mértéke nem egyezett meg a bevándorlás és kivándorlás különbözetével, hanem annál kisebb volt. A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 2010. január elsején 197 81 fő bevándorló státusú külföldi állampolgár tartózkodott Magyarországon, ami a populáció 2 százalékát tette mindössze ki Magyarországon. A bevándorlók között hagyományosan férfitolbpletet mértek. A megoszlás mértéke a következő volt: 53% férfi és 47% nő.

Igen érdekes jelenség, hogy a Magyarországon tartózkodó bevándorló státusúak között 1995 óta folyamatosan növekedett a 60 felettiiek, tehát az időskorúak aránya. 1995-ben még csak 6,2% volt öregkorú, 15 évvel később pedig ez az arány több, mint a duplájára nőtt és 2010-ben 14,2 százalékkal érte el zenitjét. Nincs okunk feltételezni, hogy ez a trend megszakadna, hiszen az időskorúak állományát nem csak a 60 évesnél idősebb bevándorlók növelik, hanem az országban tartózkodó 59 évesek idősödése (60. születésnapjukat betöltve) is emeli. Nemek szerinti megoszlásuk viszont jellegzetesen eltér a bevándorlók egészétől. A időskorú bevándorló státusúaknál egyértelmű nőtolbplet jelentkezik. Amíg a nők 16,2 százaléka 60 év feletti, addig a férfiak 12,4 százaléka öregkorú csak. A magyarázat egyértelműen demográfiai tényezőben rejlik. Nevezetesen a nők születéskor és 60 év felett is várható jóval magasabb átlagos élettartamában. A migránsok összetételét kialakító szelekciós folyamatok sem tudják ezt az összefüggést felülírni, legfeljebb a mértékét csökkenthetik.

1. táblázat: A bevándorló külföldiek száma Magyarországon
 egyes kiemelt korcsoportokban nemek szerint, 1980–2010

Év	50–59 éves bevándorló		60–69 éves bevándorló			70–79 éves bevándorló			80–X éves bevándorló			
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
1980	32	47	79	12	20	32	7	20	27	35	54	89
1985	188	78	266	36	43	79	23	39	62	61	63	124
1990	657	463	1120	229	255	484	66	103	169	291	295	586
1991	531	371	902	185	221	406	70	100	170	273	292	565
1992	483	379	862	233	275	508	62	116	178	238	266	504
1993	572	511	1083	334	376	710	107	141	248	232	230	462
1994	500	363	863	219	245	464	75	97	172	177	187	364
1995	465	353	818	242	283	525	84	125	209	201	188	389
1996	465	379	844	241	268	509	74	138	212	219	217	436
1997	388	394	782	293	307	600	85	135	220	213	207	420
1998	537	572	1109	432	474	906	138	198	336	271	255	526
1999	616	785	1401	518	589	1107	141	216	357	296	278	574
2000	631	747	1378	517	550	1067	152	217	369	298	302	600
2001	705	860	1565	574	546	1120	155	187	342	173	188	361
2002	625	421	1046	177	201	378	50	92	142	31	46	77
2003	794	448	1242	235	248	483	74	95	169	87	110	197
2004	813	739	1552	432	499	931	108	177	285	18	54	72
2005	1282	875	2157	1071	793	1864	230	171	401	38	75	113
2006	1003	919	1922	800	729	1529	242	248	490	60	63	123
2007	1127	995	2122	647	579	1226	197	220	417	26	89	115
2008	1895	1295	3190	1081	917	1998	329	338	667	58	123	181
2009	1130	825	1955	819	704	1523	258	275	533	53	93	146
2010	983	797	1780	729	591	1320	242	227	469	49	75	124

Év	50–X éves bevándorló			60–X éves bevándorló			Összes bevándorló			60–X éves bevándorlók (%)		éves aránya
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	
1980	86	141	227	54	94	148	1173	1528	2701	4,6	6,2	5,5
1985	308	223	531	120	145	265	4771	2821	7592	2,5	5,1	3,5
1990	1243	1116	2359	586	653	1239	19950	17292	37242	2,9	3,8	3,3
1991	1059	984	2043	528	613	1141	12883	10091	22974	4,1	6,1	5,0
1992	1016	1036	2052	533	657	1190	8021	7092	15113	6,6	9,3	7,9
1993	1245	1258	2503	673	747	1420	8595	7802	16397	7,8	9,6	8,7
1994	971	892	1863	471	529	1000	7031	5721	12752	6,7	9,2	7,8
1995	992	949	1941	527	596	1123	7809	6199	14008	6,7	9,6	8,0
1996	999	1002	2001	534	623	1157	7579	6155	13734	7,0	10,1	8,4
1997	979	1043	2022	591	649	1240	7200	6083	13283	8,2	10,7	9,3
1998	1378	1499	2877	841	927	1768	8429	7623	16052	10,0	12,2	11,0
1999	1571	1868	3439	955	1083	2038	10090	10061	20151	9,5	10,8	10,1
2000	1598	1816	3414	967	1069	2036	10246	9938	20184	9,4	10,8	10,1
2001	1607	1781	3388	902	921	1823	10630	9678	20308	8,5	9,5	9,0
2002	883	760	1643	258	339	597	10054	7918	17972	2,6	4,3	3,3
2003	1190	901	2091	396	453	849	11242	8123	19365	3,5	5,6	4,4
2004	1371	1469	2840	558	730	1288	12355	9809	22164	4,5	7,4	5,8
2005	2621	1914	4535	1339	1039	2378	14601	10981	25582	9,2	9,5	9,3

2006	2105	1959	4064	1102	1040	2142	12963	10266	23229	8,5	10,1	9,2
2007	1997	1883	3880	870	888	1758	12753	9854	22607	6,8	9,0	7,8
2008	3363	2673	6036	1468	1378	2846	20972	14575	35547	7,0	9,5	8,0
2009	2260	1897	4157	1130	1072	2202	14589	10993	25582	7,7	9,8	8,6
2010	2003	1690	3693	1020	893	1913	13446	10438	23884	7,6	8,6	8,0

Forrás: Népmozgalmi adatok KSH.

2. táblázat: Az öregkorban Magyarországról kivándorló külföldiek száma
 egyes kiemelt korcsoportokban, nemek szerint, 1980–2010

Év	50–59 éves kivándorló			60–69 éves kivándorló			70–79 éves kivándorló			80–X éves kivándorló		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
1980	35	23	58	10	5	15	4	7	11	3	1	4
1985	94	39	133	24	12	36	4	11	15	0	3	3
1990	315	112	427	54	36	90	9	11	20	26	12	38
1991	122	55	177	46	24	70	4	13	17	3	5	8
1992	170	64	234	33	27	60	5	11	16	5	4	9
1993	112	75	187	32	31	63	12	13	25	5	10	15
1994	116	38	154	27	24	51	6	9	15	0	6	6
1995	120	37	157	32	23	55	5	8	13	39	47	86
1996	130	46	176	30	23	53	9	8	17	201	169	370
1997	81	20	101	16	6	22	2	3	5	141	132	273
1998	152	53	205	41	20	61	8	7	15	2	8	10
1999	162	49	211	40	25	65	6	8	14	2	4	6
2000	124	34	158	36	20	56	5	9	14	3	7	10
2001	84	42	126	17	13	30	6	4	10	1	4	5
2002	105	67	172	32	34	66	8	6	14	0	4	4
2003	138	66	204	49	54	103	12	10	22	5	10	15
2004	171	91	262	51	68	119	17	14	31	2	3	5
2005	170	74	244	58	53	111	23	10	33	10	8	18
2006	216	109	325	58	49	107	19	15	34	2	3	5
2007	172	93	265	50	43	93	18	15	33	4	8	12
2008	229	75	304	44	28	72	12	15	27	1	6	7
2009	418	131	549	100	62	162	35	27	62	5	11	16
2010	391	159	550	199	146	345	128	107	235	23	32	55

Év	50–X éves kivándorló			60–X éves kivándorló			Összes kivándorló			60–X éves kivándorlók aránya (%)		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
1980	52	36	88	17	13	30	887	669	1556	1,9	1,9	1,9
1985	122	65	187	28	26	54	1927	915	2842	1,5	2,8	1,9
1990	404	171	575	89	59	148	7851	3420	11271	1,1	1,7	1,3
1991	175	97	272	53	42	95	3454	1922	5376	1,5	2,2	1,8
1992	213	106	319	43	42	85	3154	1440	4594	1,4	2,9	1,9
1993	161	129	290	49	54	103	1873	1028	2901	2,6	5,3	3,6
1994	149	77	226	33	39	72	1637	741	2378	2,0	5,3	3,0
1995	196	115	311	76	78	154	1651	750	2401	4,6	10,4	6,4
1996	370	246	616	240	200	440	1841	992	2833	13,0	20,2	15,5
1997	240	161	401	159	141	300	1310	618	1928	12,1	22,8	15,6
1998	203	88	291	51	35	86	1546	797	2343	3,3	4,4	3,7
1999	210	86	296	48	37	85	1675	785	2460	2,9	4,7	3,5
2000	168	70	238	44	36	80	1429	779	2208	3,1	4,6	3,6
2001	108	63	171	24	21	45	1020	924	1944	2,4	2,3	2,3
2002	145	111	256	40	44	84	1417	971	2388	2,8	4,5	3,5
2003	204	140	344	66	74	140	1496	1057	2553	4,4	7,0	5,5
2004	241	176	417	70	85	155	2141	1325	3466	3,3	6,4	4,5
2005	261	145	406	91	71	162	2138	1181	3319	4,3	6,0	4,9
2006	295	176	471	79	67	146	2541	1415	3956	3,1	4,7	3,7
2007	244	159	403	72	66	138	2556	1577	4133	2,8	4,2	3,3

2008	286	124	410	57	49	106	2850	1391	4241	2,0	3,5	2,5
2009	558	231	789	140	100	240	3770	1830	5600	3,7	5,5	4,3
2010	741	444	1185	350	285	635	3848	2198	6046	9,1	13,0	10,5

Forrás: Népmozgalmi adatok KSH.

3. táblázat: Az öregkorban Magyarországon tartózkodó külföldiek száma
néhány kiemelt korcsoportban nemek szerint, 1995–2010

Év	50–59		éves 60–69			éves 70–79			éves 80–X			éves
	tartózkodók száma		tartózkodók száma			tartózkodók száma			tartózkodók száma			
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
1995	5173	4473	9646	2194	2693	4887	956	1383	2339	483	904	1387
1996	5646	4766	10412	2461	2906	5367	1058	1577	2635	505	948	1453
1997	6073	5108	11181	2835	3108	5943	1116	1736	2852	533	955	1488
1998	6877	5570	12447	3189	3432	6621	1281	1948	3229	517	1018	1535
1999	7192	6239	13431	3684	4109	7793	1600	2344	3944	568	1069	1637
2000	7633	6769	14402	4187	4605	8792	1777	2523	4300	645	1197	1842
2001	4704	5145	9849	2772	3533	6305	1293	2067	3360	413	876	1289
2002	5069	5697	10766	2956	3849	6805	1384	2196	3580	414	892	1306
2003	5148	5999	11147	3224	4195	7419	1546	2321	3867	497	1041	1538
2004	6012	7245	13257	3920	5172	9092	1954	2814	4768	631	1337	1968
2005	6718	8492	15210	4546	6263	10809	2332	3230	5562	755	1571	2326
2006	7973	8968	16941	4981	6263	11244	2304	3181	5485	808	1713	2521
2007	9579	10206	19785	6226	7009	13235	2784	3511	6295	1005	2037	3042
2008	10616	11076	21692	6812	7373	14185	3057	3768	6825	1038	2094	3132
2009	11825	11786	23611	7290	7706	14996	3362	4051	7413	1197	2292	3489
2010	12396	11976	24372	8027	8293	16320	3707	4398	8105	1256	2374	3630

Év	50–X		éves 60–X		éves		Tartózkodók összesen		60–X		éves	
	tartózkodók száma		tartózkodók száma		tartózkodók száma		tartózkodók száma		tartózkodók (%)		aránya	
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
1995	8806	9453	18259	3633	4980	8613	73210	64891	138101	5,0	7,7	6,2
1996	9670	10197	19867	4024	5431	9455	74361	65593	139954	5,4	8,3	6,8
1997	10557	10907	21464	4484	5799	10283	76408	66098	142506	5,9	8,8	7,2
1998	11864	11968	23832	4987	6398	11385	79295	68968	148263	6,3	9,3	7,7
1999	13044	13761	26805	5852	7522	13374	77834	72411	150245	7,5	10,4	8,9
2000	14242	15094	29336	6609	8325	14934	79101	74024	153125	8,4	11,2	9,8
2001	9182	11621	20803	4478	6476	10954	53578	56450	110028	8,4	11,5	10,0
2002	9823	12634	22457	4754	6937	11691	56857	59572	116429	8,4	11,6	10,0
2003	10415	13556	23971	5267	7557	12824	56650	59238	115888	9,3	12,8	11,1
2004	12517	16568	29085	6505	9323	15828	63117	66992	130109	10,3	13,9	12,2
2005	14351	19556	33907	7633	11064	18697	68648	73474	142122	11,1	15,1	13,2
2006	16066	20125	36191	8093	11157	19250	77361	77069	154430	10,5	14,5	12,5
2007	19594	22763	42357	10015	12557	22572	84073	81957	166030	11,9	15,3	13,6
2008	21523	24311	45834	10907	13235	24142	89938	84759	174697	12,1	15,6	13,8
2009	23674	25835	49509	11849	14049	25898	95824	88534	184358	12,4	15,9	14,0
2010	25386	27041	52427	12990	15065	28055	104719	93100	197819	12,4	16,2	14,2

Forrás: Népmozgalmi adatok KSH.

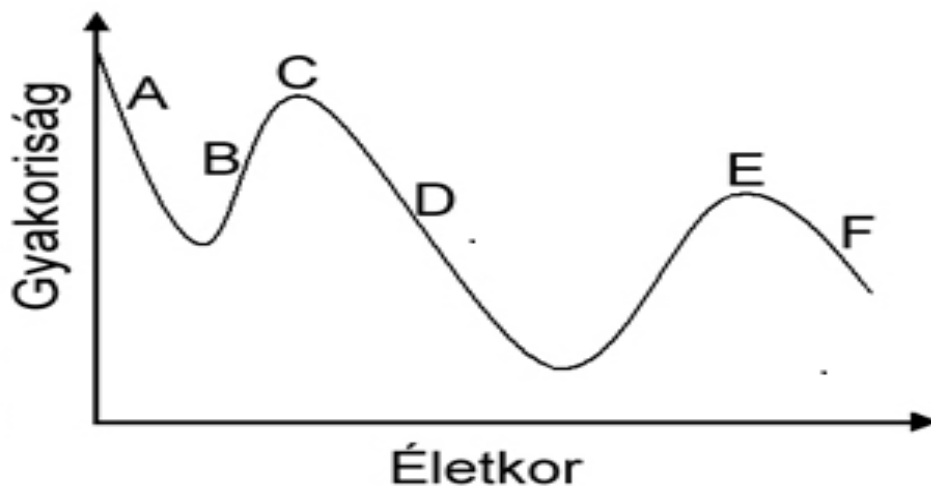
3. A nyugdíjasok áramlása – öregkori migráció

A túlnépesedés, idősödés és vándorlás összefüggéseit felvillantó első fejezet, majd az öregedési folyamatot felvázoló második fejezet után magával az időskori vándorlással foglalkozunk. A világméretű folyamatok és az egyedi esetek felvillantását tekintjük fő célunknak, azért hogy a később tárgyalandó magyar vonatkozásokat a megfelelő térbeli, időbeli és elméleti kontextusba helyezhessük.

A vándorlók különböző ismérvek szerinti szerkezetének szelektivitásával kapcsolatban, az empirikus kutatásokkal ez idáig leginkább alátámasztott terület a migrálók kor szerinti összetételének vizsgálata. Nagyvonalakban igen korán felismerték, hogy a vándorlók korösszetétele nem hasonlít sem a küldő, sem a fogadó terület népességének kormegoszlására. Az eltérés irányát sem volt nehéz megállapítani, hiszen a közelmúltig – kevés kivételtől eltekintve – az önkéntesen⁴⁴ vándorlók fiatalabbak voltak, mint a kibocsátó és befogadó terület összlakossága (Boyle et al. 1998; Fokkema 2003). E helyen is meg kell jegyezni, hogy a vándorlás kiváltotta hatások is nagyrészt a fiatalos korösszetétellel függtek és máig függenek össze.)

A vándorlók korösszetételének magyarországi és külföldi vizsgálatai a Rogers-görbe „univerzalizására” hívják fel a figyelmet. Különösen abban az esetekben voltak érvényesek a görbe tükrözte összefüggések, amennyiben a kortengelyen tapasztalható hullámhegyeket és hullámvölgyeket a mikro-szemléletű megközelítések eredményeivel kombinálták. Ez annyit jelent, hogy az egyéni életút tipikus állomásait kapcsolták össze a korszpecifikus arányszámok vagy a korszpecifikus valószínűségek alakulásával (Bies–Tekse 1980).

⁴⁴ Kényszermigráció esetén a korösszetételre vonatkozó összefüggések kevésbé érvényesülnek.

A. 1. ábra A Rogers-görbe

Forrás: Rogers, A. – Castro, L. J. 1981 6. p.

- A. fázis: A gyermekek eltartóikkal vándorolnak együtt, feltehetően azok akaratából.
- B. fázis: A felnövő gyermekek oktatással kapcsolatos vándorlásai.
- C. fázis: Felsőfokú tanulmányok folytatása, illetve a tanulás világából a munka világába való átlépés, továbbá a családalapítás során a legvalószínűbb a migráció.
- D. fázis: Középkorúak költözései munkahely-változtatási, lakásváltoztatási és családi okokból.
- E. fázis: A nyugdíjba vonulás körüli vándorlások.
- F. fázis: Az életút végéhez közeledve az egyének főként egészségügyi okokból történő vándorlásai, melyek az "A." fázishoz hasonlóan már nem mindig a vándorló szuverén döntései.

A vándorlók korszerkezetét modellező görbét felfedezői (Rogers–Castro 1981) a múlt század hatvanas és hetvenes éveiből eredő vándorlási adatokból alkották meg, melyek Európa számos országából származtak. Főként a belföldi vándormozgalmakra vonatkozó áramlási adatok voltak.⁴⁵ Már a Rogers-görbe publikálása idején is nagy feltűnést keltett az időskori második hullámhegy. Teljesen új jelenségnek számított az időskorúak jelentős mértékű területi mobilitása, hiszen az öregekről a helyhez, lakóhelyhez való merev kötődés képzete élt a tudományos és a közgondolkodásban egyaránt. Városrehabilitációs területeken különösen a nyugati sajtóban állandóan napirenden lévő téma volt a makacs idős emberek

⁴⁵ Érdekes módon a nemek szerinti intenzitásokat vizsgálva, sem a férfiak, sem a nők nem tekinthetők összességében mobilabbnak a másik nemnél Európában. Újabb kutatási eredmények szerint, a korcsoportos nemek szerinti intenzitásokat az életciklus szemléletben vizsgálva, már voltak eltérések a vándorlások előfordulásának gyakoriságaiban. A nőknél a korábbi felnőtté váláshoz kapcsolódó szülői fészekből kirepülés miatt, a 15-24 éves korcsoportban, továbbá egészen más okból a hosszabb élettartam miatti gyakoribb özvegygé válás miatt, a 60. életév feletti korcsoportok többségében voltak magasabbak a női vándorlási intenzitások a XX. század utolsó harmadában. Ezt a két komponensből álló enyhe többletet ellensúlyozta a középkorú férfiak gazdasági aktivitáshoz kapcsolódó, összességében a hasonló korú nőknél nagyobb vándorlási gyakorisága (Rees et al. 1996).

kiköltöztetése a lebontásra ítélt háztömbökből, városrészekből (Egedy 2005). Az időskori vándorlási hullámhegy tüzetesebb vizsgálata ezután kezdődött meg. Egyre valószínűbbé válik, hogy a megnövekvő időskori lakóhely-változtatás nem egyöntetű folyamat, hanem legalább két jellemző szakasza van. Az egyén életútja mentén szemlélve az első időskori hullámhegy a nyugdíjba menetel körüli években domborodik ki, a második pedig késő öregkorban a halál közeledtével.⁴⁶ A nyugdíjassá válás körüli mobilitás-növekedésben, a nyugállományba vonuláson kívül szerepe lehet még egyéb egyéni-családi életciklusokhoz kötődő eseményeknek, úgy, mint a gyermek(ek) kirepülésének a családi fészekből, vagy akár az idős felmenő szülők halálának is. A legjelentősebb tényező azonban a jövedelemcsökkenés, hiszen az állam által garantált nyugdíjak csak az aktív kori jövedelem egy részét teszik ki.⁴⁷ Ha esetleg egyéb források bevonása miatt nem is csökken a jövedelem, akkor sem szükséges már a munkahely közelében lakni. A gyermekek, a barátok és ismerősök közelébe is lehet költözni, vagy bármi más olyan tervet megvalósítani, amit addig a pénzkeresés primátusa miatt elhalasztottak. A hullámhegy második felének okai között szerepel a házastárs halála az azzal járó nem anyagi és anyagi megpróbáltatásokkal egyetemben, továbbá a törvényszerűen bekövetkező egészségromlás miatti családi, illetve intézményi ellátás közelébe költözés⁴⁸ (Rogers 1992).

A vándorlások életkor szerinti szelektivitására jó példa, hogy Európában az urbánus területek koncentrációját és egyben megfiatalodását is támogatja a 15–29 évesek nagyvárosokba áramlása a középfokú és felsőfokú tanulmányok végzése, a szélesebb munkavállalási, partnerkeresési és szórakozási lehetőségek miatt. A dekoncentrációt erősítő, a nagyvárosokból az agglomerációba kiáramlás és a falusi területekre eláramlás a gyermekes családokra, vagyis a 0–15 gyermekekre és 30–45(50) éves szülőkre a jellemzőek. A nyugdíjas korúak (60–65 évesek és idősebbek) is elhagyják a városi magterületeket, a nagyvárosi élet jól ismert ártalmait és költségessége következtében. E jelenségek, a maguk teljességében, a fejlett nyugati országokra voltak jellemzőek a múlt század utolsó harminc évében. A szuburbanizációs folyamat egyes elemei az átmeneti országokban is megjelentek 1990 után. A magyarországi kiteljesedésén már túljutottunk és hanyatlásának első jeleit szemlélhetjük jelenleg a városi magterületek újraéledésével (Kovács 2010).

3.1. Globális hasonlóságok, mintázatok és szabályszerűségek az öregkorúak vándorlásában

Az idősök vándorlása a Földet behálózó folyamattá válik ugyan, de méreteiben nem hasonlítható az aktív korú népesség nemzetközi migrációjához vagy az urbanizáció egyes ciklusaihoz kötődő belföldi népességmozgásokhoz. Ez részben azzal magyarázható, hogy Föld szegény országai között nagyon sok olyan található, ahol a nyugdíjas kort is csak kevesen érik meg, a társadalombiztosítási rendszer kevésbé fejlett illetve teljesen hiányzik a városokba

⁴⁶ Nyilvánvalóan az évtizedes léptékekben egyre növekedő várható időskori élettartam is szerepet játszott abban, hogy az eredetileg egycsúcsú kiemelkedés megkettőződött.

⁴⁷ Ezáltal nyilván relatíve megnövekednek a lakásfenntartás költségei, és a más típusú addig megszokott kiadásokra is kevesebb jut.

⁴⁸ A szülőföldre, a gyökerekhez visszatérés motívuma mindkét öregkori hullámhegy kialakulásában is szerepet játszhat. További kutatást igényelne, hogy az elsőben vagy a másodikban játszik nagyobb szerepet.

özönlés, mint a jellegadó migrációs folyamat, ahol a turistaparadicsomok a külföldiek számára érhetőek el. Tehát eleve kisebb a bázis, mint az aktívak vándorlása esetében.

Az ENSZ, az OECD, az Európai Unió, illetve egyes országok szervezetei, kutatóhelyei által vizsgált időskori migráció jelenségéről nem rendelkezünk megbízható és jól használható makro-adatbázisokkal. A nemzetközi nyugdíjas migrációs statisztikákban csak ritkán találni minden küldő és fogadó országra kiterjedő, a kor, nem és egyéb ismérvek szerint is tagolt migrációs adatokat, ezért a megállapítások döntően egyes országok, ország csoportok vizsgálatából származó esettanulmányokra, illetve az említett szervezetek (különösen az utóbbi kettő) adatgyűjtéseire támaszkodhatnak, ami jelentősen csökkenti a következtetések általánosíthatóságát. Ezeket a korlátozó tényezőket is figyelembe véve a következő összefüggéseket (törvényszerűségeket) lehet leszűrni az idős korú népesség vándorlását illetően.

SZÖVEGDOBOZ 1. AZ IDŐSKORI MOBILITÁSI ÁTMENET ÉS AZ ÁTMENET ELMÉLETEK

Az első demográfiai átmenet elméletéből teljesen kimaradtak a térbeli mozgásokkal kapcsolatos összefüggések. Ezt a hiányosságot Zelinsky (1971) próbálta orvosolni, amikor megalkotta a mobilitási átmenet elméletét. Közben bizonyossá vált, hogy a négy szakaszos demográfiai átmenet elméletéből csak a második és harmadik szakasz általános érvényű a glóbuszunkon. A demográfiai átmenet negyedik szakasza helyett a Van de Kaa fémjelezte második demográfiai átmenet tünet-együttesével lehetett jellemezni az 1960-as évek végétől a fejlett országokban lezajlott új népességi jelenségek eltömegesedésével jellemezhető változásokat (Rédei 2007). A mobilitási átmenet és a második demográfiai átmenet bázisán alkotta meg Andrei Rogers (1992) az időskori mobilitási átmenet elméletét. A térbeli mobilitás történeti szemléletét és az öregkorúak fejlett országokban tapasztalt növekvő részarányából kiindulva és néhány pionírkutatást felhasználva született meg az időskori mobilitás hipotetikus modelljének négy szakasza.

A tömeges városba áramlás korszakával egyidejűen sok nyugdíjas korú egykori migráns döntött a vidéki szülőföldre visszatérés mellett, illetve ha már nem volt lehetősége pontosan a szülőfaluba visszajutni, akkor ahhoz hasonló rurális célterületeket választott, különösebb területi preferencia nélkül. Ezen fázis hallgatólagos előfeltevése az, hogy a rurális háttérrel a városban megöregedés az első generációs bevándorlók között nem lett általános, hiszen a megelőző generációk családi mintáiból nem táplálkozhattak. Viszont visszaköltözve olcsóbban élhettek és szüleik nagyszüleik kitaposta ösvényeken járhattak tovább. Rokonoktól, ismerősöktől körülvéve, ez egyfajta tiltakozás volt a nagyvárosi gyökértelenség és elidegenedés ellen.

A második szakaszban is a városokból áramlanak ki az idősek. Azonban ekkor már nem a visszavándorlás a jellegadó folyamat, hanem az elmenekülés az egyre nyilvánvalóbb környezeti és egyéb problémákkal terhes városból. Ez már hasonlóképpen érinti az első generációs, a második generációs bevándorlókat valamint a tősgyökeres városiakat is. A célterület választásában már a környezeti tényezők szerepe értékelődik fel és nem csak a rurális gyökerek keresése a cél, hanem az egészséges élehető környezeté. (Ezen fázissal kapcsolatos előfeltevés az, hogy a városi környezetszennyezés, környezetromlás már oly mértékű, hogy a városban már nem lehet az egészséges életmódot folytatni időskorban. Az

egészséges életmód szinterei akár üdülővárosok is lehetnek a mediterrán tengerpartokon vagy hegyvidéki településeken. Tehát az időskorúak koncentrációja a második fázisban lett jellemző a „jó és tiszta helyeken”.)

Az egyre intenzívebb nyugdíjas áramlások felfogásához a célterületek diszperziója szükséges, mivel a legnépszerűbb helyek telítődtek vagy a megnövekedett ingatlanárak miatt veszítették el vonzó erejüket. Rogers gondolatai mintegy megelőlegezték a később Butler (2004) által alkotott turisztikai desztinációs életgörbét, melynek telítődési fázisában, ugyanezekkel a tényezőkkel operál Butler. Valószínűleg mind a ketten nagy mértékben támaszkodtak Buller és Hogart (1994) monográfiájára, mely a brit nyugdíjasok megjelenéséről és letelepedéséről szól a rurális francia vidéken.

Az egykori rurális területek városiasodása, az egyre javuló közlekedési és távközlési viszonyok oda vezetnek, hogy felértékelődnek a világtól távoli, ipari fejlődés nem érintette, alacsony népsűrűséggel jellemezhető korábban perifériáknak tekintett területek. A nyugdíjasok otthonai elszórta nagyterületű telkekkel körülvéve valahol a második otthonok (hétvégi házak) és a farmok építészeti hagyatékait követve nőnek ki a földből. A negyedik szakaszban egyértelműen a célterületek dekoncentrációs tendenciája erősödik fel. A nyugdíjasokat már nem csak a városi tömeg taszítja, hanem gyakorlatilag a közeli szomszédság intenzív élményeire sem áhítoznak.

A szakaszok nem egymást kizáró jellegűek, párhuzamosan is folyhatnak térben és időben. Tehát határaik gyakorlatilag nehezen húzhatók meg, hiszen a fentebb tárgyalt négy szakasz megfelelően hosszú idő és nagy terület vonatkozásában akár egymásra is rakódhat, egymás mellett létezhet. A korszakolásban csakis az újnak tekintett jellegadó folyamatok tömegessé válása segítheti az elemzést.

Az első és második demográfiai átmenetből kimaradt migrációs komponens szerepének felértékelődéséből indul ki a David Coleman (2006) által kigondolt harmadik demográfiai átmenet hipotézise. Az alkotó alapfeltevése, hogy az egyszerű reprodukciót sem biztosító igen alacsony termékenységi viszonyok és a növekvő bevándorlás miatt a népességfejlődés dinamikáját a nemzetközi vándorlás és a vándorok termékenysége fogják meghatározni. Mikor az első- és második generációs migránsok gyermekeinek száma eléri a helyben lakó fogadó népesség gyermekszámát, onnantól fogva nincs értelme asszimilációról beszélni. Sokkal inkább az együttélésre és egymás mellett élés mikéntjeire tevődik át a hangsúly.

Az időskorúak vándorlása sok esetben egy bizonyos időbeli fáziskéséssel ugyan, de párhuzamos az aktív népesség mozgásával, amennyiben a megfelelő egzisztenciát felépítő gyermekek magukhoz költöztetik szüleiket. E folyamat a családegyesítés keretében megy végbe. Ez különösen az EU és hagyományos küldő országai (Németország esetében Törökország, a volt Jugoszlávia, Franciaország esetében az észak-afrikai volt gyarmatai, Nagy-Britanniában pedig a nagyobb távolságok miatt sokkal kisebb mértékben, de az indiai szubkontinens, illetve a Nemzetközösség más tagjai) között figyelhető meg. Érdekes és figyelemre méltó, hogy az összeköltözést nem nehezítette a kilencvenes években meghozott bevándorlási törvényszigorítások sorozata. A folyamat továbbterjedése ellen hat viszont az, hogy sokan szeretnék megőrizni hazai kapcsolataikat, gyökereiket, illetve ingatlanjaikat, azaz a szülők otthon maradnak, ha nem tudják megoldani a két terület közötti cirkuálást. Ezzel a megoldással fenntartják a vándorok későbbi visszavándorlásának bázisát. Az időskorba lépő egykori nemzetközi vándorok szintén gyarapítják a fogadó országban tartózkodó időskorú

migránsok állományát egészen addig, amíg nem kapnak állampolgárságot és nem vándorolnak vissza (haza) állampolgárságuk országába. A hagyományosan nagy befogadó államokban és a vendégmunkásokat tömegesen foglalkoztató országokban ez a forrás jelentősebben gyarapítja az időskorúak állományát, mint a folyamatos nyugdíjas bevándorlás.

Más esetekben az időskorúak éppen az aktív népesség áramlásával szemben haladnak, amennyiben az előbb említett vendégmunkások, stb. a nyugdíj megszerzése után visszaköltöznek eredeti hazájukba, ahol a relatív árkülönbségek olcsóbbá teszik a megélhetést és az aktív korhoz képest szerényebb jövedelem, a nyugdíj (vagy annak egy része, mert egyes országok a határon túlra nem folyósítják a nyugdíj egészét) is elegendő a megélhetéshez, rendszerint a hazai átlag feletti szinten.

Országokon belül is megfigyelhető az időskorúak vándorlása: az aktív kor végével az esetleg elmaradottabb (alacsonyabb ingatlanárakkal rendelkező) területekre elköltözéssel igyekeznek olcsóbbá tenni a napi megélhetésüket a nyugdíjasok, illetve az ingatlanárkülönbözetből származó „haszon tőkésítésével” próbálják öregkoruk anyagi biztonságát megerősíteni. Az már másodlagos, hogy az ilyen esetekben a visszaköltözésről van-e szó, vagy szülőföldjükön túli más célterületet választanak.

Általában felismerhető egy olyan törekvés, hogy az aktív korhoz képest alacsonyabb jövedelem és a magasabb életkorból következő egészségügyi kiadások növekedése miatt „olcsóbb” területek felé mozdulnak el. A desztináció telítődése esetén, vagyis ha egy-egy ilyen terület túl népszerű lesz, mert megdrágulnak az ingatlanok, költségesebbé válik a napi megélhetés, akkor a következmények lényegében a folyamat előidéző okait számolják fel, tehát negatív visszacsatolási mechanizmusok lépnek működésbe.

A nyugdíjasok „betelepítése”, az időskori bevándorlás elősegítése, mint egy lehetséges területfejlesztési gyakorlat önmagában nem szünteti meg egy település vagy térség strukturális gyengeségét, azonban az ingatlanvásárlásból eredő tőke-injekció, továbbá a nyugdíjasok fogyasztása és speciális igényeik kielégítésére szolgáló infrastruktúra, mindenképpen fejlesztési tényezőkként értékelendők.

Észak-Amerikában évtizedek óta zajlik a zord északról a napfényes Dél felé áramlás, Európában először országon belül, az integrálódás fokozódásával pedig egyre inkább az országhatáron túlra történik a déli irányba tartó vándorlás. Különböző esettanulmányokból tudjuk, hogy különösen a mediterrán térség számít közkedveltnek a kontinensünkön. A nagyobb területű, északi tagállamokban évszázados trend a délre vándorlás, amit különféle intézkedésekkel, akciókkal próbáltak fékezni (pl. Svédországban a harminc éves háború után a leszerelt katonáknak északon osztottak földeket). Nagy-Britanniában a délre mozgást az ingatlanárak nehezítik, ugyanis az ipari szerkezetváltás utáni évtizedekben a hagyományos iparvidékek minden szempontból veszítettek vonzerejükből, a Dél pedig szinte töretlenül fejlődött Londonnak köszönhetően. Sok országban azonban nincs jelentős különbség az éghajlati jegyekben az országrészek között, illetve a fejlettség szintje kisebb területi differenciákat mutat, ezért nem származik összetett haszon a délre vagy egészséges hegyvidéki területekre költözésből.

Arányát tekintve csekélyebb jelentőségű folyamatként, de megindult az „egzotikus” területekre történő kiköltözés is. Ez részben a rendszerváltozás gyötrelmein áteső volt szocialista országokat, részben az európai életmódhoz szokottak számára elfogadható áron

elfogadható életkörülményeket nyújtani képes egyéb, fejlődő vagy közepesen fejlett országokat jelentette.

A harmadik, de különösen a negyedik világ országaiban a népesség fiatal korszerkezete, a jövedelmi viszonyok, a nyugdíjrendszer hiánya, a politikai instabilitás miatt elszigetelt jelenségnek, de legalábbis marginális jelentőségű folyamatnak tekinthető az időskorú állampolgáraik belföldi illetve nemzetközi vándorlása. Ezen országok rendre jelentős földrajzi távolságra találhatók a Föld legfejlettebb, ezért az életszínvonal tekintetében legtöbbet nyújtani képes országaitól. Ez a távolság, valamint a közbeeső adminisztratív és egyéb jellegű akadályok még az aktív népesség számára is nehezen hidalhatóak át. Következésképpen az sem valószínű, hogy szomáliai nyugdíjasok tömegesen Svájcban akarnának letelepedni, hacsak a svájci állam nem fogad be időskorú menekülteket.⁴⁹

A fentebb kifejtettek fényében megállapíthatjuk, hogy az öregedés, illetve az időskorúak aktivitásának és azon belül is térbeli aktivitásának kérdése elsősorban a fejlett országokban kerül az érdeklődés homlokterébe. Itt a következő problémák lépnek fel:

1. Az előregeredés miatt néhány évtized alatt elviselhetetlenné válhat az aktív korúakra háruló eltartási teher, finanszírozhatatlanná válik a felosztó-kirovó nyugdíjrendszer és az állami büdzséből finanszírozott egészségügyi és szociális ellátások. Ezen a jövőképen látszólag nem segít, ha a bevándorlók egyre nagyobb hányada maga is időskorú, de nem is ront, amennyiben külföldről származó nyugdíjaiból képesek életvitelük finanszírozására. Kontinensünkön az időskorúak elvándorlása a naposabb Dél felé jórészt az EU-n belül marad. Az időskorúak tömegétől tehát nem kívánatos „megszabadulni” de nem is célszerű, mert befektetésükkel és fogyasztásukkal végeredményben az összeurópai gazdaságot szolgálják.

2. A növekvő generációs eltartási terhen részben az aktív kor határának kitolása segíthet (a világ fejlett országaiban több évtizedes téma a nyugdíjkorhatár folyamatos emelése, részben a nyugellátás során kifizetett transzferek csökkentése érdekében, de mindegyik megoldási változat nagy társadalmi ellenállásba ütközik). A probléma demográfiai eszközökkel történő kezelésére tehát két hatékony, bár nehezen megvalósítható módszer kínálkozik.

2.a. Az egyik a népesség korszerkezetének fiatalítása, illetve fiatalon tartása. Ez esetleg szociálpolitikával, pronatalista népesedéspolitikával, stb. érhető el (bár igen nehéz és költséges középtávúnál tartósabb eredményt elérni az esetleges születéstöbbletnek a természet rendjéből következő szükségszerű öregedése miatt), illetve a fiatalok bevándorlási ütemének növelésével, ami ugyan olcsó, de csak rövidtávon tekinthető megoldásnak. Nem csak azért, mert a fogadó lakosság fokozódó ellenállásával kell számolni, hanem azért is, mert az öregedés az egész Földön uralkodó demográfiai folyamattá válik, azaz hosszú távon (több emberöltőnyi idő alatt) „folyamatosan fogyófélben lesz” a mobilizálható fiatalok emberteremtése.

2.b. A másik módszer az új kihívásra adandó újszerű válaszok megtalálását (kitalálását) jelenti, tehát az alkalmazkodást az elkerülhetetlenhez. Az alkalmazkodás alatt azt értjük,

⁴⁹ Létezik ilyen réteg a gazdasági és politikai elitből. Sokkal érdekesebb viszont az ellentétes irányú mozgás. A trópusi szubtrópusi üdülőparadicsomok sok jegyükben az egykori gyarmatokon működő gazdaság jellemzőit hordozzák magukon (nem szerves részei az adott ország gazdaságának, az ott fogyasztott cikkek túlnyomórészt importból származnak). Tehát akár egyfajta „posztindusztriális gyarmatosításként” is felfogható az ilyen típusú területhasználát, hiszen nem mezőgazdasági és nem ipari, hanem harmadik szektorbeli tevékenység folyik ott a turisták és a lakóhellyel bíró bevándorlók kiszolgálásáért.

hogy fel kell készíteni a társadalmat, illetve a gazdasági és politikai szereplőket a népesség, tehát a munkaerő és a vásárlóerő előregedésére és az előregedés kiváltotta hatásokra. Például az Európa 2020 stratégia kiemelt kezdeményezése az Innovatív Unió megteremtése. Az Unió bürokráciája azt szeretné, hogy Európában érdemes legyen innovációval foglalkozni és az ötleteket piaci terméké vagy szolgáltatássá alakítani. Megállapodás született az európai innovációs partnerségek indításáról, melyek közül a legelső az aktív és egészséges időskorral foglalkozik. Nyilván az erőforrások és a szaktudás egyesítésének szándékával próbálnak megoldásokat találni az öregedésre, mint a társadalom egészét érintő kihívásra, és nem titkolt cél hogy versenyelőnyhöz kívánnak jutni a globális versenytársakkal szemben a kulcsfontosságú belső és külső piacokon (Ács 2011). A vendéglátó- szórakozóhelyek, az idegenforgalmi létesítmények mellett többek között, pl. a ruházati-, vagy a wellness-ipart is hozzá kell igazítani a megváltozó igényekhez. Ez nem igényel különösebb állami beavatkozást, a piac működése ezt magával hozza. A hitelintézetek például már Magyarországon is kreatívan alkalmazkodtak az idősödési folyamat felgyorsulásához. Bizonyos életkor felett valóban nehéz hitelt kapni, azonban az ingatlant az életjáradékért cserébe konstrukció virágzásnak indult. Ha a nyugdíjas lakóhelyet akar változtatni, ingatlant akar vásárolni, azt szinte kizárólag saját erőből teheti és teszi. Következésképpen az egyén sikeres öregkorára való felkészülését már jóval a nyugdíjas évek előtt el kell kezdeni (Illés 2011).

Fel kell készíteni a társadalmat az előregedés okozta egyéb problémákra is (fokozódó generációs ellentétek). Például a dinamikusan növekvő vagy éppen sokadik reneszánszukat élő nagyvárosi magterületeken figyelhető meg a tehetős, húszas harmincas éveikben járók (szingli yuppie) időséket kiszorító hatása. Legjobb példák erre a globális kapuvárosok, melyek között például Budapesten a tömbrehabilitációs övezetekben fedezhetjük fel a fiatakorúak tömeges betelepülésének időséket kiszorító hatását (Egedy 2005). A gyorsan megváltozó korszerkezet okozta gondok kezelésére időben kell lépéseket tenni. Egyes települések, térségek átmeneti fellendülést köszönhetnek az időskorúak bevándorlásának (ingatlanfejlesztés, növekvő vásárlóerő, stb.). Ezeket az előnyöket megfelelően kihasználva fenntartható fejlődés indulhat be, ami az aktív népesség számára is újra attraktívvá teheti a települést, tehát az idősök vándorlása akár fejlesztési hatású is lehet (a népsűrűség és általában a gazdasági fejlettség közötti különbségek csökkentésével). Egyes nyugat-dunántúli és Balaton-felvidéki falvak példája már ma is ezt mutatja: a többnyire második otthonként használt házak felújításával, csinosításával a településkép megszépül, a német, osztrák vásárlók felhajtják az ingatlanárakat, gyakran hozzák magukkal üzleti kapcsolataikat, sőt kisebb üzemek, szolgáltató létesítmények (például panziók) jöhetnek létre. Innentől már a településen (a lakosságán és választott vezetőin) múlik, hogy tudnak-e élni a kecsegtető lehetőséggel. A kibocsátó térségből így népesség, jövedelem, vásárlóerő, információ, stb. áramlik a befogadó felé, átrendezve, némiképp tompítva a fejlettségbeli különbségeket, sok esetben (pl. az iparterületek túlzott fejlesztése miatt elhanyagolt rurális térségek felélesztésével) éppen „történelmi sérelmet” jóvá téve ezzel.

Magyarország esetében időskorú migránsokat befogadóként vándor-barátabbá kell tenni a jogszabályi környezetet (elsősorban a nem EU-ból származó időskorúak miatt). Növelni a fogadó, a bevándorlókkal érintkező népesség körében a világnyelvek tudását, illetve általában javítani a lakosság idegenekhez, beköltözőkhöz való viszonyán, hozzáállásán.

Továbbá helyi és más (térségi, régiós, országos és EU-s) köz- és magán erőforrásokra támaszkodva vonzóbbá tenni az ország megfelelő adottságokkal rendelkező területeit, illetve a most még nem elég attraktív térségek támogatásával azokat is felkészíteni a nálunk fejlettebb országokból érkező nyugdíjasok fogadására. Egy kritikus tömeget elérve (ez az érintett település, illetve térség nagyságától, fejlettségétől, stb. függ) ugyanis már érzékelhető gazdaságélénkítő hatása lehet pusztán az időskorúak bevándorlásának is (az építőipar, a vendéglátás, majd fokozatosan az egészségügyi és szociális szolgáltatások igénybevételeből kifolyólag).

Az országon belüli vándorlásnál hasonló a helyzet, azzal a lényeges különbséggel, hogy a magyar nyugdíjasok beköltözése egy adott térségbe az ország más részéről nem hoz akkora vásárlóerő növekedést, mint a gazdag országokból érkező társaiké. Ennek következtében a felsorolt kedvező hatások is mérsékeltek lesznek, de sok esetben a település fennmaradása, az elnéptelenedés elkerülése a cél. A törpefalvaknak mindenki számít, tehát egy-egy önkormányzat utolsó szalmaszálként kapaszkodhat az időskorúakba, bár ez inkább csak elodázza az elnéptelenedést – gondolják a pesszimisták (Szabó 2011).

3.2. Az öregkorú bevándorlók és kivándorlók

Az időskorban bevándorló és kivándorló külföldiek számának és arányának elemzésével a Magyarországot érintő vándoráramlásokban tapasztalható új tendenciákra szeretnénk felhívni a figyelmet, és rájuk vonatkozó speciális összefüggéseket próbálunk meg feltárni. A negyedik táblázatból kiviláglik, hogy, az egyes években bevándorlók között – igaz a mennyiségek változásával párhuzamosan mozogva – de trendjében egyre növekvő arányban voltak hatvan év felettiek. Az 1980-as évek elejének közepének kisszámú bevándorlói között még kicsi, 3-5% körüli arányban fordultak elő idős korúak. Az 1980-as évek végének 1990-es évek elejének nagy volumenű bevándorlási hullámában az öregkorú külföldi állampolgárok aránya a 8% fölé emelkedett. A relatív áttörés a kilencvenes évek közepétől következett be, mikortól 6%-ot is megközelítette, majd meg is haladta az öregkorú bevándorlók részaránya. Az első helyi maximum 1998-ban volt 11,0%-al, amit követően 10% feletti szinten stabilizálódott az értékük 2001-ig.⁵⁰ 2001-ben a statisztikai adatgyűjtési módszertan változása kisebb csökkenést idézett elő. 2002-től új restriktív jegyeket hordozó bevándorlási törvény lett hatályos, aminek egyenes következményeként jelentősebb mértékű zuhanás következett be az időskori bevándorlási arányokban. Ez közel hat százalékpontnyi csökkenést jelentett egy év alatt. A restriktív jellegű új bevándorlási törvénnyel teljes egészében megfelelt az ország az Európai Unió külső határa által támasztott kritériumokkal szemben (Tóth 2004). A nagyobb hatást azonban az okozhatta, hogy a decentralizáció következtében az egyetlen egy budapesti irodát felváltó hét regionális központ valamelyikébe irányították a kérelmezőket. Ezen átszervezés nyilvánvalóan fennakadásokat okozhatott a BÁH ügymenetében, és direkt módon csökkentette az engedélyt kapók számát. A rákövetkező három évben a folyamat újraéledt, másképpen fogalmazva visszazökkent az eredeti kerékvágásba, ami esetünkben azt jelentette, hogy újra a 2001. évi szinthez közel került

⁵⁰ A bevándorlók átlagéletkora 28 év volt 1990-ben. Az évtized közepéig ez az érték 33 évre szökött fel, és ezen érték körül állandósult. Tehát a bevándorlók átlagéletkorának jelentős növekedésével is igazolni tudtuk a bevándorlókra jellemző általános öregedési folyamatot.

2006-ra (8,3%). A KSH adatok alapján a nemek szerinti megoszlásokba is bepillantást nyerhetünk. A várakozásoknak megfelelően a nők aránya magasabb volt a férfiaknál a vizsgált időszak egészében a hatvan éves és idősebb bevándorlóknál. A magasabb arány nyilván összefüggésben van a küldő országok idős életkorú népességében tapasztalható nőtöbbséggel, mely a nők általában vett magasabb élettartama miatt alakul ki.

A kilencvenes évek elején megindult aránynövekedés azért érdemel kiemelt figyelmet, mert egy újra feléledő bevándorlási hullámból hasítottak ki egyre nagyobb részt, a túlnyomórészt vélhetően nyugdíjas státuszú bevándorlók. Példa gyanánt megemlíthető, hogy az 1997-et követő négy évben összesen több mint 5800 fő hatvan év feletti bevándorló külföldi állampolgár érkezett Magyarországra. Ugyanezen időszak alatt 296 fő idős külföldi vándorolt ki hazánkba, tehát az időskori nemzetközi vándorlási mérleg igen nagyarányú többlettel zárult. Ez az összefüggés 1997 előtt és azóta is érvényes. A megfigyelt időszak folyamán a 60 év feletti kivándorlók a bevándorlókhoz hasonlóan, egyre öregebb korösszetételűek lettek. A kivándorló időskorúak részaránya 1993-ig még a két százalékot sem érte el az összes kivándorló körében. Ezután három lépcsőfokban jelentős színtemelkedés következett be. Az 1993-94-et 3%-nál magasabb értékek, az 1995-öt 65-nél magasabb érték jellemezte, majd a megint csak nagy valószínűséggel adminisztratív okok következtében 15% fölé szökött fel 1996-97-ben. Ezt követően negyedére-ötödére esett vissza az arány, vagyis három és fél százalék körül alakult 1998-tól kezdve, majd egy százalékpontnyit esett az értékük 2001-ben, ami még így is csak kevesebb, mint a fele a bevándorlók között mért időskorú részaránynak. 2002-től kezdve a kivándorlók összlétszámával párhuzamosan meglódult az időskorú kivándorlók száma is. 2003-ban már az összes kivándorló 5,5%-a volt 60 év felett. Innen esett vissza arányuk 2006-ban 3,6%-ra, az 1990-es évek vége két utolsó évének szintjére. Az arányszámok tükrözte emigrációs trend alakulása az immigrációhoz hasonlított – tehát a kilencvenes évek első felében indult növekedésnek –, azonban jóval alacsonyabb szintekről van szó és a fluktuáció is gyakoribb és jelentősebb mértékű.

Az időskorú nem magyar állampolgárok kivándorlásának mértéke rendkívül alacsony volt az államszocializmus idején (2%). E nagyságrend nem emelkedett a nyolcvanas évek végén kilencvenes évek elején lezajlott nemzetközi migrációs hullám (Laczkó et al. 2002) idején sem. A jugoszláv polgárháború rövid ideig tartó hatása okozhatta az 1995-97-es évek kiugró értékeit. Az 1998. évi zuhanást felváltotta az idősök növekvő mértékű kiáramlása és az ezredfordulóig arányuk 3,5% körül stagnált. Ez az arány hozzávetőlegesen csak a harmada volt a bevándorlók körében regisztrált 60 év felettieknek. A 2001. évi éles zuhanást a bevándorlás körüli médiacsatározások és az elfogadott törvény jellege magyarázza. E két tényező hatására kivárási taktika alakulhatott ki a kivándorolni szándékozók körében. Az elhalasztott kivándorlási döntéseket 2002-2005-ben valósították meg, újabb 5,5%-os lokális maximumot hozva létre. A kivándorlók nemi összetétele a bevándorlóktól markánsan eltérő. A vizsgált időszak egészében több férfi vándorolt ki, mint nő a bevándorlók állományában levő enyhe nőtöbbség ellenére. Tehát a férfiak kivándorlási (eredetállamba visszavándorlási) hajlandósága sokkal nagyobb, mint a bevándorló nőké. A kvázi-megbízható adatokkal vizsgálható húsz év férfitöbbségének kiváltó okát valószínűleg a Magyarországon dolgozó külföldi vendégmunkások idősödésével (nyugdíjas életkorba kerülésével) magyarázhatjuk. Ők a külföldi állampolgárok azon csoportját alkothatták, akik nem integrálódtak be a magyar

társadalomba, nem lettek magyar állampolgárok és a nyugdíjas kort elérve valószínűleg a szülőhazájukba tértek haza. Ez az enyhe férfitöbbséggel rendelkező visszavándorló típus az egykori keleti blokkban zajló alacsony mértékű munkaerő vándorlási rendszer egyik utolsó következménye lehetett az ezredfordulóig (Igllicka 2001). Azt követően már az 1990 körüli években érkezők elvándorlásairól lehetett szó. Érdekes módon a Magyarországról visszavándorló egykori vendégmunkások nemi összetétele igen hasonlított a jóval nagyobb tömegeket megmozgató spanyol állampolgárok Európából történő visszavándorlásához (Rodríguez et al. 2002). Az ezredfordulótól azonban már a rendszerváltás után érkezettek elvándorlásai kerülhettek túlsúlyba és ez a korábbi férfitöbbség lassú erodálódását eredményezi a közeljövőben.

Az időskorú nemzetközi vándorlás jelensége egyre nagyobb szeletet hasít ki a Magyarországot érintő nemzetközi vándorlások egészéből az 1990-es évek elejétől fogva. Ezért megítélésünk szerint a jelenség megkülönböztetett figyelmet igényel. Az 1998 után kezdődő és 2001-ig tartó újabb migrációs hullámon belül, hozzávetőlegesen 8 ezer időskorú külföldi állampolgár érkezett hozzánk, hogy letelepedjen nálunk és kevesebb, mint háromszáz bevándorló státusú időskorú hagyta el az országot. Tehát leszögezhetjük, hogy az időskorúak Magyarországot érintő vándorlási folyamataiban az arányokat tekintve a bevándorlási oldal jóval felülmúlta a kivándorlási oldalt. Hangsúlyoznunk kell azonban azt, hogy az abszolút mennyiségek terén a bevándorlók még jelentősebb súllyal bírtak, mint a kivándorlók. 1998-tól kezdve az öregkorú bevándorlók mennyisége húszszor nagyobb volt a kivándorlókénál. Következtetésként levonhatjuk, hogy a bevándorló időskorúak döntő részben letelepedtek Magyarországon és alig volt jellemző rájuk a kivándorlás köntösében megnyilvánuló visszavándorlás vagy elvándorlás. Ebből következően jelentős mennyiségű Magyarországon tartózkodó időskorú bevándorló halmozódott fel az országban.

3.3. Öregkorú új magyar állampolgárok

A Magyarországon tartózkodó idősök számát a kivándorláson és elhalálozásukon kívül az állampolgárrá válás csökkenti még jelentős mértékben. A magyar állampolgárság megszerzése iránti igény a rendszerváltást követően ugrott meg, részben a bevándorlók, részben az egykori magyar állampolgárságukat elvesztett emigránsok keresletének köszönhetően (Parragi 2000).

Az 1990-es évtizedet megelőzően kevés külföldi állampolgár kérte a honosítását. A kérelmezők és az állampolgárságot nyertek többsége korábban külföldre távozó magyar volt. Előfordultak olyan esetek, hogy egyes emigránsok a nyugdíjas kor elérése után kívántak hazatelepülni és ezzel egyetemben kérték visszahonosításukat. Sajnos fogódzók hiányában az időskorú új állampolgárok nagyságrendjét még becsülni sem tudjuk. Összlétszámuk, tehát beleértve a gyerekeket, diákokat és aktív korúakat is a kilencvenes évekig nem haladta meg az évenkénti százas nagyságrendet (Tóth 1997). A minőségi változást a kilencvenes évtized hozta meg. 1997 végéig minden egyes évben körülbelül tízezer fő kapott magyar állampolgárságot, ami az évenkénti bevándorlók számához viszonyítva jelentős nagyságrendnek (70–150%) fogható fel, viszont ha az ország lakosságszámával hasonlítjuk össze, akkor elenyésző nagyságrendnek (1 ezrelék) tekinthető. 1998-tól visszaesett a magyar állampolgárságot kapottak száma és csak 2001-ben ugrottak meg újra az állampolgárrá

nyilvánítások a KSH adatok szerint, majd az addig tapasztalt legalacsonyabb szintre estek vissza a 2002-es adatok szerint (656 fő). 2003-ban újabb jelentősebb növekedés következett be (1011 fő), majd 2004 a stabilizáció éveként értékelhető. 2005-ben soha nem látott magasságba szökött fel az időskorú új állampolgárok volumene. 1869 fő új öregkorú állampolgára lett az országnak. 2006-ban újra kisebb mennyiségi esés következett be, az összes új állampolgárok csökkenő számával egyetemben. Az abszolút számok fluktuációja mellett az idősök arányának növekedése az új állampolgárok körében, szinte töretlenül növekvő folyamat volt 1993-tól. Az összlétszám zuhanásával párhuzamosan 1998-ban figyelhető meg egy minőségi ugrás. Ezt követően 12% körül állandósult az időskorban magyar állampolgárrá váltak részaránya. A 2002-ben újabb minőségi ugrás következett be. A kevéssel 20% alatti részarányból következik, hogy az idézett adatok szerint minden ötödik új magyar állampolgár 60 év feletti volt. Ilyen magas részarányra még nem volt példa állampolgársági statisztika készítése esetén. Ezt az arányt sikerült 2006-ban túlszárnyalni, mikor az időskorú új állampolgárok aránya 23,3%-on tetőzött. A nemek szerinti differenciák 1993 óta semmit sem változtak. Több időskorú nő lett magyar állampolgár, mint időskorú férfi. Sőt, a két nem közötti szakadék szélesedni kezdett 2003-tól. A fenti adatokat látva nyomatékosan meg kell cáfolnunk azt a bevándorlók és új állampolgárok összetételére vonatkozó, a köznyelvben is igen gyakran fellelhető sztereotípiát, miszerint a bevándorlók és új állampolgárok szinte kivétel nélkül fiatal, munkaképes korú férfiak.

Vélhetően semmi tudatos, az idősöket pozitívan diszkrimináló tényező nem játszott közre az idősök egyre növekvő részarányában. A mérték nagyságán azonban már a magyar migrációs politika formálóinak is el kell gondolkodniuk. Ackers és Dwyer (2004, 472) az időskorúak vándorlásának szociális hatásait kutatva rámutatott arra, hogy az időskorú nemzetközi vándorok milyen magas fokú tudatossággal érvényesítik jogaikat a fogadó országokban és kovácsolnak előnyöket az országok közötti mobilitásukból. Ez egy új kihívásnak tekinthető a szociálpolitikát formálók részéről, mint nemzeti, mint európai léptékben. Az új állampolgárság megszerzése nem egy egyszerű szimbolikus aktus, mellyel az állam keblére öleli új polgárait. Ez a státus egyre csökkenő kötelezettségekkel és növekvő előnyökkel jár manapság a legtöbb fejlett országban, közöttük Magyarországon is. Az európai integrációhoz való csatlakozási folyamatunk kezdetétől, de legkésőbb 1998-tól a külső szemlélők számára is világossá válhatott, hogy a magyar állampolgárság megszerzésével egyetemben az Európai Unió állampolgára is lesz a jelentkező. Új tagállam polgáraként a munkavállalási célzatú migráció kivételével szabadon léphetik át a határokat az EU-n belül. Immigránsként a fogadó országban joguk van szavazni és jelöltek is lehetnek az önkormányzati és az Európai Parlamenti választásokon. Petíciót intézhet az Európai Parlamenthez és diplomáciai védelmet élvezhet a nagyvilágban bármely tagállam nagykövetségén vagy konzulátusán (Gellérné 2004). Az EU szabályozás alapján gazdaságilag inaktív személyként joga van letelepedni más tagállamban két megszorítás figyelembevételével. Teljes körű egészségbiztosítással kell rendelkeznie, és nem szorulhat rá a fogadó ország szociális ellátó rendszerére. Ez a két alapvető bevándorlást korlátozó tényező például nem szolgál korlátként a magyar állampolgárság megszerzésében. A Warnes (2002, 148) által is leírt fentebbi lehetőségek nyilvánvalóan növekvő konfliktusokat okoznak a tagállami szuverenitások és az európai szuverenitás között. Összességében a késői életkorokban szerzett új állampolgárság váratlan nyomást gyakorol az egészségügyi ellátó

rendszerre. A portugál tapasztalatok azt mutatják, hogy nem célszerű a nyugdíjasok beáramlása elé adminisztratív korlátokat állítani, azok alacsony határfoka miatt (Fonseca et al. 2002). Mi nem érvelünk korlátozó intézkedések bevezetése mellett, támogatandónak tartjuk viszont a világos elveken nyugvó és kifinomultan részletes időskorúakra vonatkozó új szabályozást, abból a célból, hogy ne üthesse fel a fejét az időskorúakra vonatkozó xenofóbia a fogadó társadalom polgárai körében.

A vonatkozó szakirodalom alapján az időskorú új magyar állampolgárok három jellegzetes csoportból rekrutálódtak. Emigránsok, akik elvesztették magyar állampolgárságukat, külföldön mentek nyugdíjba és visszavándoroltak az óhazába. A szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűek, akik külföldön vagy Magyarországon mentek nyugdíjba. Olyan bevándorlók, akik vagy rendelkeznek magyar eredetű rokonokkal vagy nem, mindenesetre az ország polgárainak kötelékébe szeretnének tartozni (Tóth 2004). A határok rendkívül képlékenyek ezen csoportok között, a többes motivációs rendszerek gyakran átfedik egymást. Közös jellemzőjük viszont Ackers és Dwyer (2004) szerint, hogy aktívan terjesztik ki gazdasági, szociális és politikai jogosultságait.

Parragi Mária (2000) még arról számolt be, hogy a tengerentúlon és Nyugat-Európában élő magyar emigránsok és gyermekeik körében folyamatos volt az érdeklődés egykori hazájuk, illetve gyökereik után. Az uniós csatlakozást követő években vélhetően az 1956-os kivándorlók kohorsza következtében visszaálltak az 1990-es évek végére jellemző szintek az új állampolgárok mennyiségeiben. Azonban a legfrissebb adatokból arra lehet következtetni, hogy a 2000-es évtized második felében újabb csökkenés várható. Természetesen ezek a hipotézisek csak abban az esetben válhatnak valóra, amennyiben akár vándorláspolitikai indítékból, akár más céloktól vezérelve nem történik beavatkozás a jelenlegi spontán folyamatokba.

3.4. A Magyarországon tartózkodó időskorú bevándorlók

A Magyarországon tartózkodó öregkorú külföldiek száma és aránya függ a fentebb részletesen tárgyalt tényezőktől, a bevándorlások és a kivándorlások eredményétől, vagyis a nemzetközi vándorlási egyenlegtől, a státuszváltozásoktól melyeken belül a magyarországi viszonyok között a legfontosabb az állampolgárság elnyerése. Függ még a Magyarországon tartózkodó bevándorlók természetes népmozgalmától, vagyis a bevándorló státuszú nők szüléseinek a számától és a bevándorlókon belüli összes halálozástól.⁵¹ A termékenység elhanyagolható nagyságrendű tényező marad, azonban az időskorú migránsok öregedésével a halandóság egyre jelentősebb szerepet fog játszani. A tartózkodók számának alakulásába még egy tényezőcsoport játszhat közre. Ez pedig a törvényi szabályozásból, illetve a közigazgatási (idegenrendészeti) gyakorlat változásaiból következik, már amennyiben ezt a statisztika a saját belső törvényszerűségeit figyelmen kívül hagyva kritika és korrekció nélkül elfogadja.

⁵¹ Az időskorú vándorok állományának növekedésében szerepet játszhat az egyes bevándorló típusok extrém módon kedvező egészségi állapota, mely nyilván előzetes szelekció következtében alakulhat ki. Az átlagosnál sokkal jobb egészségi állapot következtében nyilván kitolódik az életkorok és valószínűleg az aggak és vénék korcsoportjaiban is kedvezőbb halandósági rátákat produkálnak. A megfelelő időtáv hiányában még specifikus kutatások sem történhetek e tárgyban, így a fenti gondolatmenet jelenleg mindössze kutatási hipotézisként fogható fel.

Az időskorúak aránya a Magyarországon tartózkodó összes bevándorló körében a kilencvenes évek közepére meghaladta a 6 százalékot. Folyamatosan növekedve az ezredfordulón és azután elérte, majd meg is haladta a 10 százalék körüli részarányt (ez mindössze 6,6 ezreléket jelentett az ország időskorú össznépességén belül). Tehát minden tizedik Magyarországon tartózkodó bevándorló státuszú külföldi állampolgár 60 éves és azon felüli volt.⁵² 2003-tól kezdve igen intenzív növekedésnek indult az időskorú állomány. A 2004. évet követő 12%-ot meghaladó részarányok azt jelentették, hogy már minden nyolcadik Magyarországon tartózkodó bevándorló státuszú betöltötte a 60. életévét vagy annál is öregebb.

Az állomány egészében 2000-ig férfitolbbllet volt, majd női tollbbllet alakult ki 2001-től. Az állomány természetes öregedésének egyik következmény e magasabb férfi halandóság, ami nyilván fokozta a nők túlsúlyát, továbbá az egyre idősebb bevándorlói áramlatban folyamatosan női tollbbllet alakult ki. Az állomány idős korú tagjai között azonban mindig női túlsúlyt regisztráltak. Az arányokat tekintve az idős nők összes bevándorló nő közötti aránya hozzávetőlegesen három százalékponttal haladta meg a férfiakét az ezredforduló körüli években és a két nem közötti differencia fokozatosan növekszik. Megjegyezzük, hogy a bevándorlók magyarországi teljes állománya női tollbblletének kétharmadát az időskorban tapasztalható női túlsúly okozta, ami egyértelműen a nemzetközi vándorlók körében tapasztalható feminizálódási tendenciát erősíti.

Nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy az egyre növekvő számú és arányú időskorú nemzetközi vándornépesség kialakulásában sokkal nagyobb szerepe van az egyre idősödő bevándorlási hullámoknak, mint a migráns alnépesség természetes öregedésének. Az öregedési folyamat egyik szintetikus indikátora az átlagéletkor. Az állományi adatok alapján, a Magyarországon tartózkodó bevándorlók átlagéletkora 28 év volt 1990-ben. Az évtized közepére 33 évre növekedett, majd ezen érték körül stabilizálódott 1998-ig, ami után újabb növekedés következett be. A nemzetközi vándorok átlagéletkora 35,8 év lett 2000-re és 2006-ra 37,3 évre szökött fel. Nincs olyan küldő ország, ahol másfél évtized alatt 9 évvel növekedett volna a népesség átlagéletkora. Tehát a küldő országok természetes öregedésén kívül lennie kell valamiféle olyan Magyarországon ható tényezőknek is, amelyek pozitív szelekciót gyakoroltak az idős korú migránsok kiválogatódására. Az alábbi alfejezetben ezen tényezők (magyar specifikumok) felkutatására teszünk kísérletet.

3.5. Az időskorú bevándorlók eredet-országok szerinti megoszlása

A bevándorlók kibocsátó országok szerinti kutatásának kiterjedt szakirodalma lelhető fel Magyarországon. A nemzetközi vándorlások kutatásának e vonatkozása kiemelt területnek számított az 1990-es évtized kezdetétől. Ugyanakkor az egyes kiemelt korcsoportok, nevezetesen a gyermekkorúak, tanulók, aktívak, és öregek vizsgálatára csak szórványos történetek kísérletek. A bevándorló időskorúak eredet-országok szerinti szisztematikus

⁵² Az arányok alakulásában akkor sem következett be változás, amikor 2000 után a jelentős nemzetközi vándorlási nyereség ellenére, az állományt az egyik évről a másikra több mint 40 ezer fővel csökkentették a Központi Statisztikai Hivatalban. Az adminisztratív beavatkozás egy újabb faktor, ami jelentősen befolyásolhatja a bevándorló státuszúak abszolút mennyiségét. A statisztikák készítői azonban módszertani tudásuk birtokában korrigálhatják a nem a vizsgált folyamat változásaiból eredő külső hatások következményeit. A valóság tisztelete és a kifinomult forráskritikai érzék nélkül nem lehet jó minőségű és megbízható statisztikákat készíteni.

analizálására tudomásunk szerint nincs ez idáig példa, tehát e helyütt kitaposatlan ösvényre léptünk. Mindent egybevetve az új összefüggések találása, eredeti felfedezések öröme talán ellensúlyozhatja az útkeresés nehézségeit.

Az időskorú bevándorlókkal kapcsolatos általános trendeket fentebb elemeztük, így annak részletes bemutatásától e helyen eltekintünk. Csak annyit említünk meg, hogy 2001-ben az állomány egésze csökkenéséhez hasonlóan az időskorúak számának addig tapasztalt abszolút számokkal mért növekedése is megtört, viszont a részarány fokozatosan emelkedett, ami az általunk vizsgált jelenség egyre növekvő súlyára mutat rá. A folyamat az új évezredben történt meglódulása következtében az időskorúak összes bevándorló státusú személyen belüli aránya soha nem látott magasságba emelkedett.

A mennyiségeket megvizsgálva az EU–15 tagállamokból tartózkodók származók száma az 1996-ben mért 8278 főről egyenletes növekedés mellett 17 907 főre emelkedett 2000-re, majd egy csökkenési tendencia indult meg (2001-ben 11723 fő; 2002-ben 12181 fő; 2003-ban 11629 fő és 2004-ben 12143 fő). Az uniós csatlakozás közvetlen hatásaként 2004-2005 folyamán megemelkedett a régi tagállamokból érkező időskorúak száma és 2006. január elsejére már 18 357 fő bevándorló tartózkodott az országban. Arra a tényre, hogy a mennyiségi növekedés mellett Magyarország egyre kedveltebb célponttá vált az 1990-es évtizedben, az arányok módosulásából következtethetünk. Az 1996-os állapot szerint az összes bevándorló között közel 6% volt az Uniós polgárok részesedése. Ez az arány 2000-re 11,7 százalékra növekedett majd a 2004-ig tartó csökkenés (9,3%) után 2004-ben és 2005-ben dinamikusán növekedve közel 12% lett. Tehát 1996-hoz képest 2006-ra az EU–15 tagállamok polgárainak részesedése duplájára növekedett a bevándorlók táborában. A fenti számok láttán levonhatjuk azt a következtetést, hogy a magyarok munkavégzését és bevándorlását is korlátozó Uniós országok állampolgárai jelentős számban és mértékben választják letelepedési célpontul Magyarországot. Az EU–15 tagállamok letelepedett polgárai között egyre növekvő arányban találunk időskorúakat. 2006. január elsejére arányuk meghaladta a 17%-ot. Feltehetjük azokat a kérdéseket, hogy mely nálunk tehetősebb Uniós országok polgárai számára vagyunk célország? Vajon ugyanazon országokból származnak-e az ide érkezők, ahová jelenlegi közel sem kielégítő információk szerint a magyarok migrációja irányul? Van-e szerepe a szomszédságnak, a földrajzi távolságnak, a gazdasági kapcsolatok súlyának (Nemes Nagy 1998)?

A közelség és szomszédság szerepe nyugati irányban meglehetősen csekély a bevándorlók minden korcsoportját felölelő mennyiségeket illetően az új évezred első évtizedének közepéig. A szomszédos Ausztriához képest több német, és ami meglepő lehet, brit állampolgár tartózkodott (egy évnél hosszabb időtartamig) Magyarországon, a franciák súlya pedig szinte azonos az osztrákokéval. Tehát holtversenyben a 4-5. helyen szerepel Ausztria. Savanyúan megjegyezhetjük, hogy a hosszú évszázadok közös történelme, az élénk gazdasági kapcsolatok nem tükröződnek a fenti számokban. E tény azért nem meglepő a migrációt tanulmányozó szakemberek számára, mert a két ország migrációs kapcsolatát nem a letelepedési célú vándorlás, hanem a napi, vagy annál ritkább időközű mozgások jellemezték, melyek nem feltétlenül a munkavállalással álltak szoros kapcsolatban (Csapó 1999). 2006-ra az osztrák állampolgárok száma már kicsit meghaladta az Egyesült Királyságbeliekét. A fenti időskorú migránsokat taglalo táblázatrészben viszont Ausztria a második legtöbb időskorú migránst kibocsátó ország, jelentősen meghaladva a brit és francia

állampolgárokat. Tehát a közelségnek és szomszédságnak sokkal nagyobb szerepe van az osztrák időskorúak Magyarországra irányuló nemzetközi migrációjában, mint az aktívaknál, diákoknál és a gyermekeknél.

Németország kiemelkedő szerepét jelzi, hogy minden második bevándorlóként Magyarországon tartózkodó EU állampolgár német. Ezt a nagyságrendet magyarázza, hogy Németország Magyarország első számú gazdasági partnere, közel húsz éve működő kétoldalú munkaügyi kapcsolatokkal, továbbá az etnikai kapcsolatokon nyugvó tényezőkről sem szabad megfeledkeznünk (Haug 2005). Németország domináns szerepe még erőteljesebb az időskorúak esetében, ahol az egyre növekvő arány már a kétharmadot is megközelítette. Ha ez a tendencia folytatódik, akkor rövidesen kijelenthetjük, hogy a 15 tagországot magába foglaló egykori magterületről származó minden három főből kettő német állampolgár.

Az olasz, a görög állampolgárok még jelentősnek tekinthető számban élnek bevándorló státusban, hazánkban. Azonban e két ország, továbbá az Egyesült Királyság és Franciaország időskorú állampolgárai egyre csökkenő számban élnek bevándorlóként Magyarországon. (Illés 2001; Illés–Lukács 2002)

4. táblázat: Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma
nemek és a 20 legjelentősebb időseket küldő állam szerint, 1996–2010
(Az országokat a 2010-ben 60–X évesek együtt altábla mennyiségi sora szerint rendezve.)

Összes tartózkodó, férfi												
Állampolgárság	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Románia	3567	2870	2008	2187	2300	2707	3268	3280	3340	3322	3375	
Németország	5	0	6	3	2	1	3	2	1	5	3	39009
Ukrajna	1552	3801	2808	2983	2780	2853	2380	4656	7104	7034	8378	9835
Ausztria	2104	4951	3919	4408	4481	6033	6616	7295	7573	8594	8810	8551
Jugoszlávia	497	697	461	517	504	508	337	979	1413	1650	1915	2355
Szovjetunió	9337	8792	6990	6516	6329	6640	6724	2077	2339	1941	1898	3106
Oroszország	3257	2173	1803	1632	1978	1164	1607	907	969	789	761	907
Hollandia	485	1374	795	853	729	908	1019	1086	1089	1101	1171	1188
Svájc	172	384	207	226	247	269	162	420	679	732	835	1074
Bulgária	97	207	147	174	179	196	196	208	266	288	323	451
Nagy-Britannia	878	784	626	576	545	570	596	568	558	583	592	599
Lengyelország	457	844	402	456	589	634	282	973	1282	1429	1643	1632
Egyesült Államok	2645	2363	835	824	734	802	761	878	1025	1031	1104	999
Kína	1151	1886	932	968	915	979	946	1081	1084	1297	1319	1684
Csehszlovákia	2891	5407	3269	3852	3569	3713	3781	4737	4937	5606	5874	6101
Olaszország	919	780	569	514	549	434	497	375	410	352	346	302
Svédország	400	592	409	423	402	397	287	599	805	955	1183	1248
Horvátország	219	367	165	172	162	156	99	280	364	367	447	477
Franciaország	351	719	529	527	434	494	476	439	463	501	534	557
Görögország	261	617	310	343	418	449	193	772	912	919	1287	1165
Együtt	994	1159	433	342	260	224	187	228	261	262	322	298
	6434	6659	4569	4817	4880	5449	5982	6136	6693	6865	7249	
Többi ország	2	7	5	9	6	4	9	0	4	6	5	81538
	1001	1250						1600	1713	2128	2332	
	9	4	7883	8678	7844	8581	8823	1	9	2	9	23181
	7436	7910	5357	5685	5665	6307	6865	7736	8407	8993	9582	
Mindösszesen	1	1	8	7	0	5	2	1	3	8	4	104719

Összes tartózkodó, nő

<i>Állampolgárság</i>	<i>1996</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>
<i>g</i>												
Románia	3003	2864	2147	2310	2427	2860	3484	3338	3355	3261	3261	3371
Németország	0	3	5	4	9	5	6	1	0	1	5	1
Ukrajna	1535	5830	4685	4693	4320	4540	4528	5848	7933	7402	8366	8856
Ausztria	2328	6065	5028	5427	5372	7063	7317	8042	8293	8695	8800	8690
Jugoszlávia	197	356	233	268	246	272	207	515	812	921	1041	1350
Szovjetunió	6836	6779	5674	5459	5364	5727	5881	1594	1840	1524	1446	2579
Oroszország	6440	4164	3753	3428	3693	2818	3487	2129	2158	1918	1831	2077
Hollandia	639	1628	1098	1195	1065	1336	1623	1673	1671	1686	1752	2087
Svájc	92	201	117	120	126	146	74	246	417	469	540	660
Bulgária	114	215	183	203	223	247	244	238	282	299	323	391
Nagy-Britannia	742	715	574	570	540	548	581	572	565	545	540	611
Lengyelország	303	534	222	244	283	329	158	478	629	678	776	795
Egyesült Államok	1876	1781	1444	1403	1211	1394	1417	1486	1656	1614	1672	1516
Kína	857	1375	704	720	699	724	733	848	847	1046	1060	1404
Csehszlovákia	1385	3454	2550	2988	2851	3077	3075	3847	4042	4612	4835	5072
Olaszország	2414	2069	1797	1717	1891	1626	1751	1415	1439	1339	1321	1140
Svédország	168	201	133	140	143	154	117	178	215	252	329	350
Horvátország	164	260	134	139	122	123	82	274	323	292	412	460
Franciaország	181	443	388	404	366	408	361	339	350	351	380	359
Görögország	182	419	201	258	293	316	137	544	594	562	898	757
Együtt	594	744	277	219	164	133	112	144	160	147	177	165
	5707	6587	5067	5269	5325	5958	6673	6379	6777	6696	6911	7303
Többi ország	7	6	0	9	1	6	1	1	6	3	4	0
								1327	1418	1779	1942	2007
Mindösszesen	8516	8087	5610	6706	5838	7402	6770	8	1	6	0	0
	6559	7396	5628	5940	5908	6698	7350	7706	8195	8475	8853	9310
	3	3	0	5	9	8	1	9	7	9	4	0

Összes tartózkodó, együtt

<i>Állampolgárság</i>	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
		5734	4156	4497	4728	5567	6752	6618	6695	6583	6636	7272
Románia	65705	3	1	7	1	6	9	3	1	6	8	0
								1050	1503	1443	1674	1869
Németország	3087	9631	7493	7676	7100	7393	6908	4	7	6	4	1
		1101				1309	1393	1533	1586	1728	1761	1724
Ukrajna	4432	6	8947	9835	9853	6	3	7	6	9	0	1
Ausztria	694	1053	694	785	750	780	544	1494	2225	2571	2956	3705
		1557	1266	1197	1169	1236	1260					
Jugoszlávia	16173	1	4	5	3	7	5	3671	4179	3465	3344	5685
Szovjetunió	9697	6337	5556	5060	5671	3982	5094	3036	3127	2707	2592	2984
Oroszország	1124	3002	1893	2048	1794	2244	2642	2759	2760	2787	2923	3275
Hollandia	264	585	324	346	373	415	236	666	1096	1201	1375	1734
Svájc	211	422	330	377	402	443	440	446	548	587	646	842
Bulgária	1620	1499	1200	1146	1085	1118	1177	1140	1123	1128	1132	1210
Nagy-Britannia	760	1378	624	700	872	963	440	1451	1911	2107	2419	2427
Lengyelország	4521	4144	2279	2227	1945	2196	2178	2364	2681	2645	2776	2515
Egyesült Államok	2008	3261	1636	1688	1614	1703	1679	1929	1931	2343	2379	3088
										1021	1070	1117
Kína	4276	8861	5819	6840	6420	6790	6856	8584	8979	8	9	3
Csehszlovákia	3333	2849	2366	2231	2440	2060	2248	1790	1849	1691	1667	1442
Olaszország	568	793	542	563	545	551	404	777	1020	1207	1512	1598
Svédország	383	627	299	311	284	279	181	554	687	659	859	937
Horvátország	532	1162	917	931	800	902	837	778	813	852	914	916
Franciaország	443	1036	511	601	711	765	330	1316	1506	1481	2185	1922
Görögország	1588	1903	710	561	424	357	299	372	421	409	499	463
	12141	1324	9636	1008	1020	1140	1265	1251	1347	1356	1416	1545
Együtt	9	73	5	78	57	80	60	51	10	19	09	68
		2059	1349	1538	1368	1598	1559	2927	3132	3907	4274	4325
Többi ország	18535	1	3	4	2	3	3	9	0	8	9	1
	13995	1530	1098	1162	1157	1300	1421	1544	1660	1746	1843	1978
Mindösszesen	4	64	58	62	39	63	53	30	30	97	58	19

60–X évesek aránya (%), férfi

<i>Állampolgárság</i>	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>g</i>												
Románia	4,4	9,0	8,1	8,1	9,0	10,3	11,3	9,9	9,2	8,6	8,8	7,2
Németország	13,3	15,4	18,3	20,4	23,5	26,3	26,0	25,5	34,1	38,5	35,3	36,9
Ukrajna	9,1	11,8	10,8	9,8	10,7	11,9	10,7	10,5	10,6	9,1	9,8	10,1
Ausztria	16,3	15,6	17,8	20,5	21,8	25,6	34,4	27,9	33,7	36,5	34,5	36,3
Jugoszlávia	4,3	7,4	7,5	7,9	9,1	10,2	11,3	12,8	13,5	15,2	15,6	17,7
Szovjetunió	13,1	15,4	13,6	13,4	12,4	13,0	16,7	16,8	18,4	19,6	20,6	25,5
Oroszország	3,9	5,8	6,7	6,6	7,5	7,8	8,6	9,0	10,7	11,7	13,9	15,2
Hollandia	8,1	7,3	9,2	11,9	10,9	13,8	19,8	15,5	21,2	22,8	22,4	26,4
Svájc	25,8	33,8	40,1	37,4	41,3	40,8	43,9	49,5	49,6	52,1	53,6	54,3
Bulgária	25,4	25,5	29,1	26,2	27,2	29,8	30,9	31,3	35,5	34,3	34,8	34,1
Nagy-Britannia	6,6	6,6	8,2	7,5	7,1	8,0	13,5	9,7	11,0	12,7	13,3	14,8
Lengyelország	4,9	7,8	8,1	7,2	7,8	9,0	11,4	10,5	11,7	11,8	13,0	12,4
Egyesült Államok	13,1	10,8	11,1	11,6	13,0	14,1	16,5	16,9	17,1	15,2	15,5	12,5
Kína	1,1	2,2	2,2	2,4	2,2	1,9	2,1	2,2	2,5	2,7	3,3	3,3
Csehszlovákia	8,3	10,5	6,9	7,4	7,5	9,2	12,1	14,9	15,1	16,2	17,6	19,2
Olaszország	11,3	14,4	13,2	13,9	13,2	15,6	22,0	15,0	18,9	18,7	18,3	18,1
Svédország	13,7	14,4	17,0	18,6	22,8	27,6	41,4	26,4	29,7	30,2	26,6	22,6
Horvátország	5,7	7,4	10,0	10,4	12,2	11,7	11,8	11,8	12,7	12,4	13,9	13,5
Franciaország	7,7	5,5	6,5	7,3	6,0	5,8	12,4	4,1	5,8	6,4	5,4	5,7
Görögország	5,1	5,0	8,8	10,5	12,3	16,5	22,5	19,7	21,8	20,2	17,1	20,1
Együtt	5,8	9,2	9,3	9,3	10,2	11,3	12,0	11,7	13,3	13,4	13,8	13,8
Többi ország	2,9	3,6	3,0	3,1	3,7	4,0	4,8	5,8	6,3	7,9	8,0	7,7
Mindösszesen	5,4	8,4	8,4	8,4	9,3	10,3	11,1	10,5	11,9	12,1	12,4	12,4

60–X évesek aránya (%), nő

<i>Állampolgárság</i>	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>g</i>												
Románia	7,6	12,8	12,5	12,7	13,8	15,5	16,4	15,8	15,3	14,8	15,2	13,6
Németország	9,3	7,4	8,2	9,9	12,0	13,0	12,5	16,3	23,1	27,5	26,8	31,4
Ukrajna	12,1	15,5	14,2	14,2	15,8	17,0	16,1	17,1	17,7	16,9	17,8	17,5
Ausztria	23,9	19,9	23,6	24,6	26,4	32,0	39,1	29,9	34,5	37,7	37,7	38,3
Jugoszlávia	5,5	9,4	10,0	10,6	11,3	12,4	13,8	19,2	18,9	20,5	20,5	20,3
Szovjetunió	16,9	23,4	22,8	23,7	23,0	25,9	25,8	29,2	31,8	33,4	35,0	38,9
Oroszország	7,8	10,4	12,7	14,1	15,2	16,1	17,8	18,8	20,8	21,1	22,0	24,2
Hollandia	9,8	8,0	10,3	12,5	11,1	15,8	28,4	14,6	19,9	22,4	22,4	26,2
Svájc	19,3	28,8	32,2	34,5	35,0	38,9	46,3	49,6	52,5	54,2	54,8	54,2
Bulgária	32,7	31,7	34,3	34,9	38,0	40,1	42,2	40,2	42,1	44,8	45,4	39,0
Nagy-Britannia	7,3	7,1	11,7	13,9	15,2	15,2	29,1	14,9	17,0	17,4	16,0	19,4
Lengyelország	6,7	9,3	9,9	10,5	10,7	12,3	13,3	13,5	13,8	15,9	16,9	17,2
Egyesült Államok	7,7	5,5	5,5	6,4	6,4	13,7	16,8	15,8	16,9	14,4	14,9	11,5
Kína	1,6	3,1	2,9	2,7	2,5	2,6	2,5	2,6	2,5	2,7	3,2	3,2
Csehszlovákia	6,2	7,2	5,6	5,8	5,5	7,9	9,0	10,6	13,0	15,2	18,1	20,7
Olaszország	25,6	23,9	30,8	27,1	24,5	27,9	38,5	25,8	23,3	21,4	19,5	15,7
Svédország	11,6	8,8	11,2	10,1	13,9	16,3	28,0	15,7	18,0	21,9	18,7	16,7
Horvátország	6,6	8,4	10,8	11,1	13,1	13,5	15,0	14,5	14,0	16,2	17,6	17,8
Franciaország	12,6	7,4	10,0	8,5	8,2	10,1	24,1	7,5	8,9	10,0	7,1	8,3
Görögország	8,4	7,4	14,1	17,4	20,1	27,1	37,5	30,6	38,8	32,7	28,2	27,9
Együtt	8,9	12,0	12,2	12,6	13,6	15,1	16,0	16,1	17,1	17,4	17,8	18,0
Többi ország	3,4	4,0	4,2	3,8	4,5	4,0	5,5	6,5	6,7	9,0	9,0	9,5
Mindösszesen	8,2	11,2	11,4	11,6	12,7	13,9	15,1	14,4	15,3	15,6	15,9	16,2

60–X évesek aránya (%), együtt

<i>Állampolgárság</i>	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>g</i>												
Románia	5,9	10,9	10,4	10,4	11,5	13,0	13,9	12,9	12,3	11,7	11,9	10,2
Németország	11,3	10,6	12,0	14,0	16,5	18,2	17,1	20,3	28,3	32,9	31,0	34,3
Ukrajna	10,7	13,9	12,7	12,3	13,5	14,7	13,6	14,0	14,3	13,0	13,8	13,9
Ausztria	18,4	17,1	19,7	21,9	23,3	27,8	36,2	28,6	34,0	36,9	35,6	37,0
Jugoszlávia	4,8	8,3	8,6	9,1	10,1	11,2	12,5	15,6	15,9	17,5	17,7	18,9
Szovjetunió	15,6	20,6	19,8	20,4	19,3	22,1	23,0	25,5	27,6	29,4	30,8	34,8
Oroszország	6,1	8,3	10,1	10,9	12,1	12,7	14,3	14,9	16,8	17,4	18,8	20,9
Hollandia	8,7	7,5	9,6	12,1	11,0	14,5	22,5	15,2	20,7	22,6	22,4	26,4
Svájc	22,3	31,3	35,8	35,8	37,8	39,7	45,2	49,6	51,1	53,2	54,2	54,3
Bulgária	28,8	28,5	31,6	30,5	32,5	34,9	36,4	35,8	38,8	39,4	39,8	36,5
Nagy-Britannia	6,8	6,8	9,5	9,7	9,7	10,5	19,1	11,4	13,0	14,2	14,2	16,3
Lengyelország	5,6	8,5	9,3	9,3	9,6	11,1	12,7	12,4	13,0	14,3	15,4	15,3
Egyesült												
Államok	10,8	8,5	8,7	9,4	10,2	13,9	16,6	16,4	17,0	14,9	15,3	12,0
Kína	1,3	2,6	2,5	2,5	2,4	2,2	2,3	2,4	2,5	2,7	3,2	3,2
Csehszlovákia	6,8	8,1	5,9	6,2	5,9	8,2	9,7	11,5	13,5	15,4	18,0	20,4
Olaszország	15,5	16,8	17,5	17,2	16,1	19,1	26,7	17,5	19,8	19,3	18,6	17,6
Svédország	12,8	12,1	14,4	14,8	19,0	22,6	35,4	21,1	24,2	26,6	22,8	19,7
Horvátország	6,0	7,7	10,4	10,7	12,6	12,5	13,1	13,0	13,3	14,0	15,4	15,2
Franciaország	9,7	6,3	7,8	7,8	6,9	7,6	17,3	5,5	7,0	7,8	6,1	6,7
Görögország	6,4	5,9	10,8	13,2	15,3	20,4	28,1	23,9	28,3	24,7	21,0	22,9
Együtt	7,3	10,6	10,8	11,0	12,0	13,3	14,1	13,9	15,2	15,4	15,7	15,8
Többi ország	3,1	3,8	3,5	3,4	4,0	4,0	5,1	6,1	6,5	8,4	8,4	8,5
Mindösszesen	6,7	9,7	9,9	10,0	11,0	12,2	13,2	12,4	13,6	13,8	14,0	14,2

A jellegzetes EU–15-el kapcsolatos összefüggések tárgyalása után helyezzük szélesebb kontextusba vizsgálódásunkat és térjünk át a húszlegjelentősebb időskorú nemzetközi vándort küldő ország tárgyalására, melyek az egész állomány több mint 90%-át alkotják. A kilencediktábla alapján megállapítható, hogy a legtöbb hatvan éven felüli Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgár Romániából érkezett (1996 elején 3850 fő, 2000 elején 6241 fő, 2001 elején 4319 fő, 2002-ben 4696 fő, 2003-ban 5433 fő, 2004-ben 7212 fő, 2006-ban 8525 fő). A domináns időskorú román állampolgárok aránya 2000-ig növekedve az összmennyiség 41,9 százalékát érte el, majd enyhe csökkenéssel egyharmadnál alig magasabb arányra esett vissza 2001-re, hogy dinamikusan növekedve 2006-ra elérje a 45,6%-os részarányt. Az 1990-es évtized közepéig még Németország volt a második helyen, azonban a fantasztikusan intenzíven növekvő ukrán időskorú bevándorlás miatt a harmadik helyre szorult vissza 1996-tól. Az ezredforduló után tehát Romániát Ukrajna követte (2000 kezdetén 1528 fő, 2004 kezdetén 1920 fő, 2006-ban 2145 fő). Nem volt ez azonban mindig így. Az 1990-es évek közepén, a németeken kívül még több egykori jugoszláv, bolgár, lengyel és Szovjetunóból származó időskorú élt Magyarországon, mint Ukrajnából származó. A ukrán változás dinamikája figyelemre méltó, hiszen majdnem ötszörös növekedés

tapasztalható röpké évtizednyi idő alatt. A mennyiségi sorban harmadik helyen álló Németország esetében is dinamikus növekedést regisztrálhattunk. Az időskorú német állampolgárok száma meghatszorozódott a jelzett tíz év alatt (Haug 2005). A negyedik helyezett Kis-Jugoszláviából származó idős bevándorlók száma sajátosan hullámozott. A 2000. évi helyi maximum után csökkent, majd a 2004-es második helyi maximumot követően újra zsugorodni kezdett. A jelenleg nyolcadik helyen álló bolgár állampolgárok helyzete annyiban különleges, hogy az 1990-es évek közepétől számuk az általános trend ellenére folyamatosan és jelentősen majdnem ötödével csökkent, és az új évezredben 400 fő körül stabilizálódott. Az ötödik helyen álló orosz állampolgárok növekedése is jelentős volt az 1990-es években (a németek és az ukránok közötti növekmény) közel ötszörös dinamikát mutat. 1996-ban és 2000-ben több időskorú amerikai állampolgár tartózkodott bevándorlóként Magyarországon (284 fő és 356 fő), mint a szomszédos Ausztriából vagy Oroszországból. 2001-re a már sokszor ostromozott adminisztratív beavatkozást forráskritika nélkül elfogadó statisztikai adat összeállítás eredményeként felére csökkent le a vélhetően nem illegalitásba húzódtok amerikai állampolgárok száma (182 fő). Erről a nagyságrendről két év stagnálás után újra felfelé elmozdulás következett be, és 2006-ra a volumen (317 fő) megközelítette a 2000-es értéket. A 2006-ban tizedik helyen álló lengyelek száma is meghaladja a szomszédos horvátokét és svájciakét. Kirívóan alacsony a szomszédos jelentős számú magyar nemzetiséggel rendelkező Szlovákiából származók száma (2000. I. 1-jén 36 fő, 2001. I. 1-jén 34 fő). Ezen jelenség magyarázata további vizsgálódások tárgyát kell hogy képezze, hiszen gyakorlatilag annyi időskorú szlovák állampolgár él Magyarországon bevándorlóként, mint amennyi a parányi magyar etnikumú Szlovéniából. Csehszlovákia széthullása után közel fél évtizeddel, 1996-ban 225-en még csehszlovák állampolgárként regisztráltatták magukat, illetve ilyen úti-okmánnyal rendelkeztek. Érdekes módon számuk alig csökkent, mert 2006-ban is még 206-an voltak. Az utolsó vizsgált év szerinti mennyiségi sorban tizenegyedik helyen álló svájci állampolgárok száma az 1996. évi érték háromszorosára ugrott fel 2000-re (132 fő). Majd tovább növekedve 2006-ban 221 fő lett. A mennyiségi sorban 13. helyen álló időskorú kínai állampolgárok száma is imponáló mértékben emelkedett az 1990-es évek második felében. Az 1996. évi 55 fő megnégyszereződött 2000-re és a helyi maximum 229 főt takart. A 2001. évi adminisztratív beavatkozás hatása a kínaiakat sem kerülte el. Egy év alatt 137 főre esett vissza a számuk. Ezután lassú növekedés kezdődött, ami 2006. évben 206 fővel tornyosodott ki.

Amennyiben abból az aspektusból vizsgáljuk meg az időskorú tartózkodókat, hogy mely ország küldött az onnan bevándorlók között az átlagosnál jóval idősebbeket, akkor nagy vonalakban arra a következtetésre jutunk, hogy az a fejlettséggel egyenesen arányosan alakul. 2006-ban az összes Luxemburgból tartózkodó ötven százaléka, a Svájcban tartózkodók ötven százaléka, az Ausztriából tartózkodók közel harminc százaléka, a Svédországból tartózkodók huszonegy százaléka, az

Olaszországból tartózkodók tizennyolc százaléka hatvan életév feletti. Egyedül Bulgária esete kirívó és további magyarázatra szoruló, hiszen az idős korúak 42%-os részarányát a küldő ország gazdasági fejlettsége nem indokolja. Nagy valószínűséggel esetükben a Magyarországon megöregedett egykori bolgárkertészekről és családtagjaikról van szó, tehát ez esetben a munkavállaló nemzetközi migránsok öregedtek meg (Mód 2003). A másik rendkívüli eset Jugoszlávia 28,5%-os aránya a délszláv polgárháború idejéből ered. Vannak egyéb kivételes esetek is. A Magyarországon tartózkodó francia állampolgárok között mindössze 7% volt 60 év feletti 2006-ban. Magyarázatul az hozható fel, hogy a kéttannyelvű iskolákban és a vegyes vállalatoknál vélhetően sok francia állampolgár állt alkalmazásban. Továbbá a francia nyugdíjasoknak az országukon belül is a nyugdíjas paradicsomok széles választéka áll rendelkezésükre.

Magyarország földrajzi, gazdasági, társadalmi és politikai nézőpontokból már sokszor bemutatott Kelet és Nyugat határzónájában fekvő átmeneti jellegét (köztes-jellegét), a témánk szempontjából, az időskorú nemzetközi migránsok nemi arányánál tudjuk kimutatni. Az összefüggés (nem ok-okozati viszony) ott mutatkozik meg, hogy a nyugatinak tekintett országokból egyértelmű férfitöbbletet mértek az időskorúak között Svájc kivételével. A keleti hatás pedig a Romániából, Ukrajnából a Kis-Jugoszláviából és Oroszországból származók nőtöbbletben mutatkozott meg Kína kivételével. A nem említett szomszédaink közül Szlovénia és Szlovákia nem értékelhetők a nemi arányok szerinti megoszlásukban a rendkívül alacsonynak tekinthető abszolút számok miatt. Szlovénia esetén ez könnyen érthető és magyarázható is. Szlovákia esetében a jelentős számú magyar kisebbség és a hosszú határszakasz alapján sokkal nagyobb számokra lehetne számítani. Figyelemre méltó, hogy a Horvátországból származók férfitöbblete nyugatias sajátosság.

Az Unióból származó hatvan év feletti férfitöbblete minden egyes vizsgált időpontra jellemző volt. E férfi túlsúly az okozója az EU-15-ből származók kiegyenlített nemi arányának, másképpen fogalmazva az összességében tapasztalható nőtöbblet hiányának. Úgy tűnik, hogy a nemek szerinti összetétel a legsajátosabb vonása e rétegnek és ez bátorította fel a szerzőt az előző bekezdésben használt „nyugatias” megjelölésre. E nyugatias összetétel kompenzáló (kiegyenlítő) hatású volt a bevándorlók egészére, továbbá a Magyarországon különösen a nyugdíjas korúaknál tapasztalható nőtöbbletre is, bár a mértéke igen csekély.

4. Összefoglalás – Kitekintés

A rendszerváltást megelőzően Jugoszlávia állampolgárai számára, Magyarország, mint nemzetközi vándorlási célpont, szóba sem jöhetett, a potenciális fogadó ország zártsága következtében. A jugoszláv munkavállalók a nyugat-európai államokban legálisan dolgozhattak, mint egy külön-utas szocialista állam kedvezményezett polgárai. A jugoszláv etnikai mozaik széthullását kísérő háborúk, tisztogatások, embargók, gazdasági dezorganizáció végett vetett a szinte akadályok nélküli nyugat felé tartó nemzetközi vándorlásoknak. A szomszédos országok is a jugoszláviai migránsok célkeresztjébe kerültek.

4.1. Menekültek, menedékesek

A Magyarországra bevándorlás lehetőségét a rendszerváltozás és a nemzetközi menekültügyi egyezményekhez csatlakozás teremtette meg. A széteső Jugoszláviából a háborús helyzet eszkalálódásának függvényében négy menekülthullám érte el az országot. 1991-92-ben közel 50 ezer fő menekült/menedékes érkezett, akik majd 1993-94-ben nagyrészt elhagyták az országot. A boszniai válság 1995-ben, majd a koszovói helyzet kiélesedése 1999-ben okozott egyenként 5 ezer főnyi menekülthullámot. A 2009-re kicsúcsosodó újabb koszovói krízis már három év alatt váltott ki közel 5 ezer főnyi menekültet.

4.2. Bevándorlók

A rendszerváltással a migráció egyéb csatornáit is kinyíltak a jugoszláv utódállamok polgárai, közöttük természetesen Szerbia állampolgárai számára is. Gondolunk itt elsősorban ez egy évnél hosszabb magyarországi tartózkodással járó bevándorló státusz megszerzésére. Erre a bevándorló körre 1995-től rendelkezünk hitelesnek tekinthető statisztikai adatokkal. A menekült/menedékes státust bevándorlóra felcseréltek száma, kiegészülve az új érkezőkkel, 1996-ra 16 173 bevándorló státusút tettek ki az aktuális Kis-Jugoszlávia területéről. Ez a szám 2005-re lassan 12 605 főre apadt le. 2006 egy nagy statisztikai adatrevízió valamint jelentős határváltozások éve volt és a mai Szerbia területéről Magyarországon tartózkodók száma 3 671 főre esett vissza. Ezt követően csak 2010. január 1-re nőtt meg jelentős mértékben a szerb állampolgárok száma, nevezetesen 5 685 főre. Ezt a növekedést a 2008-2009-ben megugró bevándorlási hullám okozta. Kérdésként merül fel, hogy mely rétegek járultak hozzá leginkább a növekedéshez? Szemléletű keretűl első megközelítésben célszerű a dolgozatban bemutatott Rogers-görbét használni. A magyarországi munkavállalási hagyományok hiánya, továbbá a gazdasági válság következtében kevésbé valószínű, hogy a munkavállalási célú migráció lódult volna meg. Gyurkovics Róna (2012) legfrissebb kutatása szerint a gyermekekkel rendelkező házaspáros fiatal középkorúak beáramlása jellemző a Vajdaságból, akik gyökereiket túlnyomórészt felszámolva (ingatlanjaikat eladják, sokszor magukkal hozzák vagy később maguk után hozzadják a nagyszülőket is) véglegesen le kívánnak telepedni Magyarországon.

4.3. Tanulói migráció

A másik jellegzetes réteg a diákoké. Diákokon elsősorban a középiskolai tanulókat és felsőfokú hallgatókat értjük, akik többségét már szüleiktől független migráns szereplőknek kell tekintenünk. Gyurkovics Róna (2012) kutatásai szerint a diákok 86%-a önállóan költözött Magyarországra, tehát a szülőktől függetlenül kell életvitelüket kialakítaniuk. A motivációs rendszerükben legelőkelőbb helyen az anyanyelvi oktatás és az otthoninál magasabb szintű képzés szerepel. Ennél kisebb mértékben említették az ösztöndíjak következtében olcsóbbá váló tanulás lehetőségét. A folyamatos magyarországi oktatási statisztikák szerint 2000 körül a középiskolákban tanuló szerb állampolgárok száma meghaladta a 600 főt majd folyamatosan csökkenve 2010-re 400 fő körülire esett vissza. Ezzel ellentétben a felsőfokon tanulók száma a 2000 körüli 800 főről, igaz fluktuációkkal tarkítva, 2010-re 1 000 fő körülire növekedett. Az Oktatási Évkönyv 2009-2010 adatai szerint 1009 fő szerb állampolgár hallgató végezte tanulmányait magyarországi felsőfokú intézményekben. Ezzel a mennyiséggel a Szlovákiából (1943 fő) és Romániából érkezőket (1697 fő) követően a harmadik helyet foglalják el, megelőzve az ukrajnaiakat (896 fő) és a Horvátországból indulókat (128 fő). A szerbiai tanulók döntő többsége magyar nemzetiségű és vajdasági illetőségű. Gyurkovics (2012) mérése szerint a tanulás a bevándorlás előszobájának tekinthető, mert 77%-uk Magyarországon kívánja kamatoztatni a tudását, 17%-uk egy harmadik országban kívánja kíván elhelyezkedni és mindössze 7%-uk tervezi a hazatérését Vajdaságba.

4.4. Időskorú migráció

Az életútszemléletből eredő harmadik jelentős rétegnek a 60 év feletti időskorú bevándorlók tekinthetők. A szerb állampolgárságú bevándorlók között nagyobb mértékűvé vált az időskorúak aránya, mint a Magyarországra bevándorlók egészében. 1996-ban mindössze 4,8%-uk volt időskorú. Röpké másfél évtized alatt 2010-re már 18,9% lett az időskorúak részaránya a Szerbiából érkezők között. A nemi differenciák tükrözik a vándorlók egészében mértéket, csak a különbségek még markánsabbá váltak. Az időskorú szerb állampolgárok körében 1996-ban még nem lehetett markáns különbséget érzékelni (férfiak 4,3%; nők 5,5%). A vizsgált időszak alatt a nemi különbséget szimbolizáló olló folyamatosan növekedett és 2010-re 2,5 százalékpontos lett (férfiak 17,7%; nők 20,3%). Megállapíthatjuk tehát, hogy az időskori nemzetközi vándorlás jelensége nem csak hogy felütötte a fejét a szerb-magyar relációban, hanem jellegadó folyamattá is vált. Már 2008-ban is jelentős súllyal bírt, amikor a Magyarországot érintő időskori nemzetközi migráció típusait kutatva Illés és Kincses (2008) indirekt becslés módszerét használva az alábbiakat mutatta ki. A Szerbiából érkező időskorú migránsok és a Magyarországon megöregedő szerb állampolgárok körében a legjelentősebb típus a válsághelyzetek indukálta csoport. Ezt követi a családi motivációkkal rendelkező típus, mely egyszerre foglalja magába a családegyesítést és

családformálódást. A harmadik jelentőségű típus a munkával kapcsolatos, mely a megélhetés anyagi jellegű faktoraival összefüggő tényezőket sűríti egybe. Ebbe beletartoznak a munkavállalók, az önfoglalkoztatók és a tőkejövedelmeikből önmagukat fenntartók is. A szakirodalmi jelzések egyértelműen mutatják, hogy a Szerbiából érkezők körében az átlagosnál kisebb jelentőségű a munkaerejük eladása, és az átlagosnál sokkal nagyobb mértékű a vállalkozóvá válás és a megtakarításaikból megélők aránya. Talán vitatható, hogy a klasszikus etnikai migráns típusa miért került csak a negyedik helyre, hiszen jórész vajdasági magyarok immigrációjáról van szó. Indokolásul annyi hozható fel, hogy a romániai és ukrán állampolgárságú bevándorlókhoz képest alacsonyabb volt a magyar nemzetiségűek aránya. Továbbá a már fentebb többször citált kutatás is megerősítette, hogy a nyelvi és etnikai problémák súlya nem volt meghatározó a vajdasági magyarok közül érkezők körében (Gyurkovics 2012). A viszonylagos jómód és tehetőség érzékelhető a Vajdaságból elszármazó időskorúaknál, mégis fenntartásokkal kell kezelni, hogy a jól-létet és kellemet kereső migráns típusa mennyire jellemző a körükben. Az ötödik hely nagy valószínűséggel megállja a helyét a súlyok vonatkozásában. A nyugdíjvadász időskori migránsok típusa elvétele fordulhatott elő a Szerbiából érkezők körében, mert az előd Jugoszlávia (majd utódállamai) és Magyarország között modern alapokon nyugvó nyugdíjegyezmény érvényes, mely a kölcsönös és arányos teherviselés elvén nyugszik. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a szolgálati idő és még egyéb más tényezők függvényében mind a két ország arányos nyugdíjat folyósított annak az egyénnek, akinek mind a két országban volt szolgálati viszonya. A valóságban ilyen esetek elvétele fordultak elő és a nyugdíj összegét az ide vagy oda költözés nem módosította. Krízisidőszakokban azonban jelentősége lehetett annak is, ha a Magyarországról folyósított nyugdíj nem tűnt el. Hetedrangú fontossága (súlya) lehetett az anyaországba, tehát Magyarországra hazatérő migráns típusának. Ebbe a típusba nagy valószínűséggel a Szerbiában fészket rakó, az állampolgársági értelemben vett, vegyes házasságokban élők eshetnek bele.

4.5. Szerb állampolgárok ingatlanvásárlása Magyarországon

Meg kell említenünk a Magyarországon ingatlant vásárló szerb állampolgárok jelenségét is, mely jelenség sajátos időbeli és területi jellemzőket mutatott fel és nem volt független a szerb állampolgárok magyarországi területi elhelyezkedésétől (Kincses–Takács 2010). Lényegében privát investícióról van szó, mely a tőkeáramlás kategóriájába esik bele. A jelenség rokon volt a Dél-Alföldön kimutatott szerb állampolgárságú magánemberek egyéni számlanyitási bum-jával és a vállalkozásalapítási dömpinggel (Szónokyné 2001). A magyar gazdaság általános liberalizálásának és deregulációjának részeként a rendszerváltozás kezdete óta folyamatos a külföldiek magyarországi befektetéseire vonatkozó korlátozások megszüntetése. Ebbe a folyamatba szervesen illeszkedett a külföldiek munkavállalásának és ingatlanszerzésének fokozatos könnyítése is. A külföldiek által

legkeresettebb területek közé a főváros egyes kerületei, a Balaton környéki megyék és néhány fürdőváros, illetve régióközpont tartoznak. A külföldiek által megszerzett ingatlanok több mint az egyharmada német állampolgárok tulajdonában van, egyötöde az osztrákok, egy-egy tizede a románok és a hollandok tulajdonába került. A németek a fővárosban és 13 magyarországi megyében domináns (az adott megyében legnagyobb részaránnyal bíró) ingatlanvásárlók, tehát területi preferencia az esetükben nem állapítható meg. Számukra az ország egésze ingatlanvásárlási színtér. A szomszédságnak és vele összefüggésben a közelségnek legnagyobb szerepe az osztrák, az ukrán és a szerb (jugoszláv) állampolgárok magyarországi ingatlanszerzéseiben van. Az osztrák, a román és szerb (jugoszláv) állampolgárságú ingatlanvásárlók helyválasztása esetén klasszikus egyirányú térbeli terjedési folyamatokra bukkanunk. A két ország földrajzi helyzetéből adódóan az osztrák terjedés iránya kelet felé, a román állampolgároké északnyugat irányban, a szerb (jugoszláv) állampolgároké pedig északkelet felé tartott. 2001 és 2003 között még szerb állampolgárságú ingatlanvásárlók domináltak Csongrád megyében a német ingatlanvásárlókkal együtt. Az összes külföldi ingatlanvásárló között 25,9%-os részarányt hasítottak ki maguknak, amivel 0,7 százalékponttal a németek mögé szorultak. Harmadlagos ingatlanvásárlóként pedig csak Békés megyében szerepeltek 5,3%-os részaránnyal. Az ország többi megyéjében előfordulásuk sporadikus volt, negyedik vagy annál alacsonyabb helyezéssel.

4.6. Cirkuláció Magyarország és Szerbia között

A szokásos (állandó, végleges) lakóhely koncepciójára épülő migráció-felfogással, egyre kevésbé lehet leírni és elemezni a jelenkor vándorlási folyamatait. Az individuum életútja során egyre gyakrabban változtat lakóhelyet. A növekvő belföldi és nemzetközi vándormozgalom következtében egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a szokásos lakóhely fogalma már nem alkalmazható a valóságban zajló egyes folyamatok, például a cirkuláció esetén. A nemzetközi vándorlás kontextusában értelmezett cirkulációnak a definíciója a következő lehet. A cirkuláció olyan különterű és különidejű, legalább három összekapcsolódó áramláselemből álló térbeli mobilitási rendszer, melyben az egyének többes, visszatérő mozgásai zajlanak.

A teljeskörű, adminisztratív bázison nyugvó kutatásunk alapján megállapítható hogy a külföldiek cirkulációja hazánkba, mint fogadó országba, megjelent a nemzetközi vándorlási folyamatok keretében. A Magyarországra bevándorlók több mint 15%-a cirkuláló migránsnak tekinthető 2007-ben. Korábbi bevándorló státusuk miatt megelőző személyes tapasztalataik vannak az országról, hiszen hosszabb ideig (egy évnél tovább) éltek itt. A cirkulálók, tehát akiket már nem először regisztrált az idegenrendészeti hatóság bevándorlóként, 42,9%-nak ez a második belépése, 50,8%-nak a harmadik belépése, és végül 6,3%-uknak ez már a negyedik alkalom, hogy Magyarországra jöttek vissza 2001 óta.

A nemzetközi vándorokon belül a cirkuláció elsősorban Románia, Ukrajna és Kína munkaképes korú, nőtlen, hajadon állampolgáira jellemző. A cirkuláló vándorok nemek szerinti megoszlása nem tér el az összes 2007-ben bevándorlótól. Enyhe férfitöbbség jellemzi őket. A többször bevándorlók között kisebb arányban fordulnak elő diákok és idősek. A gyermekkorúak (0-14 évesek) és főleg az aktív korúak viszont felülreprezentáltak voltak 2007-ben. Megállapítottuk, hogy a 25-44 éves fiatal aktív korúak dominálnak a cirkuláris migránsok körében. Így feltételezhetjük, hogy elsősorban a fogadó országbeli jövedelemszerző tevékenység, és a szülőföldön maradás párhuzamos, tartós igénye készítheti cirkulációra ezeket az embereket. A többszörös oda-vissza mozgás, döntően a nőtlenekre és hajadonokra jellemző, ami arra utal, hogy a formális párkapcsolat kötése már gátja lehet a nemzetközi cirkulációnak, továbbá arra is, hogy az együtt költözők köre, vagyis a vándorlási egységek nagyrészt egyének és nem kiscsoportok. Döntően Budapesten, a keleti határ, illetve a Dunán innen az autópályák nyomvonalához közeli térségekben telepednek le. Érdekes, hogy lakóhelyválasztásukban kiemelt jelentősége van a korábbi tapasztalatoknak, mert több mint háromnegyedük ugyanabban a megyében telepedett le, ahol korábban is lakott.

Demográfiai összetételük, származási országok szerinti megoszlásuk és magyarországi letelepedési helyük nagyfokú koncentrálttsága utal arra, hogy többszörösen szelektált alnépességnek tekinthetők a cirkuláló migránsok. Első Magyarországra vándorlásukkal még lehet, hogy csak az immobilak táborából váltak ki. Másodszori Magyarországra vándorlásuk már az országot kivándorlóként elhagyók csoportjából szakította ki őket és emelte be a cirkulálók közé. A bevándorlási sorszámok növekedésével egyre kisebb és kisebb, saját magukhoz egyre jobban hasonlító – egyre inkább önazonosulóvá váló – szubpopulációk tagjaivá váltak. Ezen kiválogatódási-kiválasztási mechanizmusok okozhatták a fiatal aktív életkorúak, a nőtlenek és hajadonok kiemelkedő arányait, Románia, mint eredetország és Budapest, mint kiemelt fogadóterület, a bevándorlók egészét jóval meghaladó részesedést.

Nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a szomszédos országokból érkezők köréből a magyarul tudó magyar, vegyes, vagy akár nem magyar nemzetiségűek térhettek vissza többszörös bevándorlóként, mintegy a cirkulálással oldva fel a szülőföldön maradás és az anyanemzet államában történő munkavégzés és tanulás dilemmáját. Figyelemre méltó, hogy amíg ezen dilemma megoldására kitalált felülről jövő kezdeményezések a legkülönbözőbb tényezők miatt zátonyra futottak, addig a cirkuláció a magyar-magyar dilemma egyik alulról jövő megoldása lehet, ha a kiterjesztésére való törekvést beemelik a bevándorlási politika céljai közé. A cirkuláció jelensége ezres nagyságrendű, az országról vélhetően pozitív tapasztalattal rendelkező népeiséget közvetít Magyarországra. Motivációs rendszerüket, kapcsolati hálójukat s társadalmi tőkéjüket, nyilván empirikus felmérésekkel és változatos módszertani apparátussal bíró terepmunkák sorozatával lehet feltárni. A mintavétel kapcsán, illetve

a terepmunka helyszíneinek kiválasztásával kapcsolatosan, már nagymértékben lehet támaszkodni a regiszterből származó adatokra és összefüggésekre, valamint a mérvadó nemzetközi közleményekre is. A legfontosabb összefüggés talán az, hogy a Magyarországra cirkuláló migránsok egyes ismérveikben meglehetősen nagy változékonyságot produkáltak 2006-ról 2007-re, csakúgy, mint ahogy a nagyvilágban is tapasztalták a legkülönbébb cirkuláris vándorok kapcsán.

A 2006 és 2008 közötti három év összesített adatai szerint az összes Magyarországot érintő cirkuláris migráns közül 6,5% szerb állampolgárságú. A mennyiségi sorban ezzel a harmadik helyet foglalják el Románia (50,6%) és Ukrajna (13,8%) mögött. Rendkívülinek tekinthető a belépések sorszám (paritás) szerinti megoszlása, mely szöges ellentétben áll az előzetes várakozásokkal. A formális logika szerint a negyedik Magyarországra belépésnek kisebb a valószínűsége, mint a harmadik belépésnek. A harmadik Magyarországra belépésnek kisebb a valószínűsége, mint a második belépésnek. A szerb állampolgárok részaránya a másodszor belépők között 5,7%, a harmadszor belépők között 8,1%, a negyedszer belépők között pedig 20,5% Levonhatjuk tehát a konklúziót, hogy a magas sorszámú nemzetközi cirkuláris migránsok között a szerb állampolgárok felülreprezentáltak. A hétköznapi élet szavaira lefordítva ez azt jelenti, hogy a szerbállampolgárok 2008-ig gyakran fordultak újabb és újabb bevándorló státusért, ahelyett, hogy az állampolgárságért folyamodtak volna. Biztos vagyok azonban abban, hogy ez a jellegzetesség a későbbiekben megváltozott. Erre utal Gyurkovics Róna (2012) kutatása, amelyben leírja, hogy 2011 őszén az általa megkérdezett 178 Magyarországra bevándorló vajdasági magyar nemzetiségű közül már csak 24 főnek nem volt magyar állampolgársága. Magyarországra költözésük előtt csak 16 fő rendelkezett magyar állampolgársággal, tehát azóta 138-an szerezték meg azt.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ackers, Louise – Dwyer, Peter 2004. Fixed Laws, Fluid Lives: the Citizenship Status of Postretirement Migrants in the European Union. *Ageing and Society*, XXIV. évf. 2004. 3. sz. 451–476.
- Ács Vera 2011. A kutatók mobilitására vonatkozó uniós források. In Gellérné Lukács Éva szerk. 2011. *Harmadik országbeli állampolgár kutatók magyarországi integrációja. Kézikönyv és konferencia riport [Third-Country National Researchers' Integration in Hungary. Handbook and Conference Report]* Budapest, Tullius Kiadó, 7–40.
- Ács Vera 2010. *Temporary and Circular Migration: Empirical Evidence, Current Policy Practice and Future Options in Hungary*. Budapest, European Migration Network.
- Bies Klára – Tekse Kálmán 1980. *Migration and settlement: 7. Hungary*. Laxenburg, International Institute for Applied Systems Analysis.
- Bottlik Zsolt 2010. *Etnikai földrajzi kutatások a Kárpát-Balkán régióban*. Budapest, Szám-tér-kép Bt.

- Boyle, Paul – Halfacree, Keith – Robinson, Vaughan 1998. *Exploring Contemporary Migration*. New York, Longman.
- Buller, Henry – Hoggart, Keith 1994. *International Counterurbanisation: British Migrants in Rural France*. Aldershot, Avebury.
- Breinbauer, Andreas 2007. Brain Drain – Brain Circulation or ... What Else Happens or Should Happen to the Brains. Some Aspects of Qualified Person Mobility/Migration. *FIW Working Paper*, 4. sz. 32.
- Csapó Tamás 1999. Határ menti együttműködések a munkaerőpiac területén, különös tekintettel Vas és Zala megyére. In Nárai Márta – Rechnitzer János szerk. 1999. *Elválaszt és összeköt – A határ. Társadalmi gazdasági változások az osztrák–magyar határ menti térségben*. Pécs–Győr, MTA Regionális Kutatások Központja – Palatia Nyomda és Kiadó, 269–295.
- Egedy Tamás 2005 A városrehabilitáció hatásai a lakásmobilitásra és a társadalmi mozgásfolyamatokra. In Egedy Tamás szerk. 2005. *Városrehabilitáció és társadalom*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 103–158.
- Fokkema, C. M. 2003 szerk. *Residential Moving Behaviour of the Elderly: An Explanatory Analyses for the Netherlands*. West Lafayette, Purdue University Press.
- Fonseca, Maria Lucinda – Caldeira, Maria José – Esteves, Alina 2002. New Forms of Migration Into the European South: Challenges for Citizenship and Governance – the Portuguese Case. *International Journal of Population Geography*, VIII. évf. 2002. 2. sz. 135–152.
- Fox, Jon E. 2007. From National Inclusion to Economic Exclusion: Ethnic Hungarian labour Migration to Hungary. *Nations and Nationalism*, XIII. évf. 1. sz. 77–96.
- Gellérné Lukács Éva 2004. *Munkavállalás az Európai Unióban*. Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó.
- Gellérné Lukács Éva – Illés Sándor 2005. *Migrációs politikák és jogharmonizáció*. Budapest. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet.
- Gyulavári Tamás – Gellérné Lukács Éva 2005. A legális és illegális bevándorlók jogai az Európai Unióban. *Európai Tükör*, X. évf. 2005. 4. sz. 47–75.
- Gödri Irén 2010. *The Role of Ethnicity and Social Capital in Immigration to Hungary. (Working Papers on Population, Family and Welfare)*. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet [Demographic Research Institute].
- Hárs Ágnes 2001. Népeségmozgások Magyarországon a XXI. század küszöbén. In Lukács Éva – Király Miklós szerk. 2001. *Migráció és Európai Unió*. Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium, 43–66.
- Haug, Sonja 2005. Migration trends from Central and Eastern Europe to Germany. In Iontsev, Vladimir – Ivakhniouk, Irina szerk. 2005. *International Migration Trends. Scientific Series: International Migration of Population: Russia and the Contemporary World*. Moscow, MAX Press, 75–88.
- Hudák Annamária – Gellér Balázs – Kiss László – Lukács Éva 2003. *A diplomák és szakképesítések kölcsönös elismerése az Európai Unióban és Magyarországon*. Budapest, Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium.
- Iglicka, Krystyna 2001. *Poland's Post-War Dynamic of Migration*. Aldershot, Ashgate.
- Illés Sándor – Hablicsek László 1996. *A külső vándorlások népességi hatásai Magyarországon 1955–1995 között*. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet.

- Illés Sándor 2001. Külföldiek az Európai Unióból. *Statisztikai Szemle*, LXXIX. évf. 2001. 2. sz. 162–177.
- Illés Sándor – Lukács Éva szerk. 2002. *Migráció és statisztika*. Budapest, KSH Népességtudományi Kutatóintézet.
- Illés Sándor – Gellérné Lukács Éva 2007. Towards Researcher Mobility. *European Mirror*, Selection of Studies Published in the First Half of 2007, Special Issue, August 2007. 139–155.
- Illés Sándor – Kincses Áron 2008. Foreign retired migrants in Hungary. *Statisztikai Szemle*, LXXXVI. évf. 2008. Special number 12. 88–111.
- Illés Sándor – Kincses Áron (2009) Migráció és cirkuláció. *Statisztikai Szemle*, 87. évf. 7-8. sz. pp. 729-747.
- Illés Sándor 2011. A hallgatók elképzelései saját sikeres öregedésükről. In Michalkó Gábor – Rátz Tamara szerk. 2011. *A turizmus dimenziói: humánium, ökonómikum, politikum. (Turizmus Akadémia 5. kötete)* Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, 108–120.
- Kincses Áron – Takács Zoltán 2010 Szerb állampolgárok Magyarországon. *Területi Statisztika*, L. évf. 2010. 2. sz. 182–197.
- Kis Norbert – Gellérné Lukács Éva – Illés Sándor 2011. A magyarok munkavállalása Észak-Európában – szintézis. Gellérné Lukács Éva szerk. *Magyarok munkavállalása Skandináviában. A magyar állampolgárok munkavállalása az EU északi tagállamaiban: Svédországban, Finnországban, és Dániában illetve az EFTA tag Norvégiában*. Budapest, Tullius Kiadó, 173–204.
- Kocsis Károly – Bottlik Zsolt – Tátrai Patrik 2006. *Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989-2002)*. Budapest, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- Kovács Zoltán szerk. 2010. *Challenges on Ageing in Villages and Cities: the Central European Experience*. Szeged, Department of Economic and Social Geography, University of Szeged.
- Laczko, Frank – Stacher, Irene – Klekowski von Koppenfels, Amanda szerk. 2002. *New Challenges for Migration Policy in Central and Eastern Europe*. The Hague, IOM-ICMPD, TCM Asser Press, 257.
- Langerné Rédei Mária 2009. *A Tanulmányi Célú Mozgás. (Student Migration.)* Budapest, REG-INFO Kft.
- Langerné Rédei Mária 2005. A nemzetközi vándorlás folyamatának irányítása. *Statisztikai Szemle*, LXXXIII. évf. 2005. 7. sz. 663–680.
- Lénárt András 2011. 1956 emigrációs vesztesége. Az 1956-os magyarországi elvándorlásról. *Rubicon*, XXII. évf. 9–10. sz. 103–107.
- Lévai Imre 2000. Diákok és céhlegények vándorlása Európában. *Társadalomkutatás*, XVIII. évf. 2000. 3–4. sz. 211–222.
- Michalkó Gábor – Vizi István 2005: A turizmus és a globalizáció kérdései. In Michalkó Gábor szerk. *Turizmusföldrajz és humánökológia. Fejezetek a természet, a társadalom és az ember turizmushoz fűződő viszonyáról*. Budapest–Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 85–100.
- Mód László 2003. Bolgár kertészek Szentés környékén. In Ekéné Zamárdi Ilona – Timár Judit szerk. *Alföldi tanulmányok (2002–2003)*. Békéscsaba, Nagyalföld Alapítvány, 110–117.
- Nemes Nagy József 1998. *A tér a társadalomkutatásban. Bevezetés a regionális tudományba*. Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.

- Parragi Mária 2000. A magyar állampolgársági jog és a külföldön élő magyarság. *Kisebbségkutatás*, 1. sz. 37–50.
- Rédei Mária – Kincses Áron 2008. A szomszédból érkező migránsok hatása a hazai gazdasági és társadalmi különbségekre. *Közép-Európai Közlemények*, I. évf. 2008. 1. sz. 7–16.
- Rédei Mária 2007. *Mozgásban a világ. A nemzetközi migráció földrajza*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 542.
- Rees, P. – Stillwell, J. – Convey, A. – Kupiszewski, M. 1996. *Population Migration in the European Union*. Chichester, John Wiley and Sons, 390.
- Rodríguez, Vicente – Egea, Carmen – Nieto, José Antonio 2002. Return Migration in Andalusia, Spain. *International Journal of Population Geography*, VIII. évf. 2002. 3. sz. 233–254.
- Rogers, A. szerk. 1992. *Elderly Migration and Population Redistribution*. London, Belhaven Press.
- Rogers, A. – Castro, L.J. 1981. Model Migration Schedules. Laxenburg, International Institute for Applied Systems Analysis.
- Sutcliffe, B. 2001. Migration and Citizenship: Why can Birds, Whales, Butterflies and Ants Cross International Frontiers More Easily than Cows, Dogs and Human Beings? In: Ghatak, Subrata–Sassoon, Anne Showstack szerk. *Migration and Mobility: the European Context*. New York, Palgrave, 66–82.
- Szabó Szabolcs 2011. Eltűnő aprófalvak, eltűnő életformák, eltűnő emberek? In Szabó Szabolcs szerk. *Vidéki térségek Magyarországon*. Budapest, Trefort Kiadó, 147–174.
- Szónoky Miklósné Ancsin Gabriella 2001. *A jugoszláv működőtőke a Dél-Alföldön*. Szeged, FÁROSZ.
- Tóth Judit 2004. *Státuszjogok*. Budapest, Lucidus Kiadó.
- Tóth Pál Péter 1997. *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon, (1988–1994)*. Budapest, Püski Kiadó.
- Tóth Pál Péter 2011a. *Népességfejlődés és magyarság. A nemzetközi vándorlás szerepe a Kárpát-medencei magyar népességfejlődésben*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Valkovics Emil 2001. *Demográfia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Warnes, A. M. 2002. The Challenge of Intra-Union and In-Migration to 'Social Europe'. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, XXVIII. évf. 2002. 1. sz. 135–152.
- Weiner, Myron – Teitelbaum, Micheal S. 2001. *Political Demography, Demographic Engineering*. New York – Oxford, Berghahn Books.
- Williams, Allan M. – King, Russel – Warnes, Tony 2004. British Second Homes in Southern Europe: Shifting Nodes in the Scapes and Flows of Migration and Tourism. In Hall, Michael C.–Müller, Dieter K. szerk. *Tourism, Mobility and Second Homes. Between Elite Landscape and Common Ground*. Clevedon, Channel View Publications, 97–112.
- Zelinsky, Wilbur 1971. The Hypothesis of the Mobility Transition. *The Geographical Review*, LXI. évf. 2. sz. 220–249.

FÜGGELÉK

F.2. táblázat: Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok száma az EU–15 tagállamokból, illetve más ország-csoportokból, néhány kiemelt korcsoportban nemek szerint, 1996–2010

50–59 éves, férfi												
Állampolgárság	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	65	120	59	65	76	78	50	137	178	209	254	238
Ausztria	113	152	120	134	125	119	77	188	292	326	401	433
Belgium	12	21	13	15	13	19	12	22	30	33	42	49
Dánia	4	10	5	7	5	4	3	6	8	11	15	12
Finnország	10	23	19	23	17	19	11	16	26	24	28	31
Franciaország	30	86	51	55	46	48	29	78	87	101	130	101
Görögország	39	26	22	23	27	38	41	48	50	60	76	66
Hollandia	28	66	37	43	42	46	25	56	121	138	143	222
Írország	5	5	1	3	5	3	2	9	14	13	15	14
Luxemburg								1	4	3	3	2
Németország	239	551	428	449	443	425	332	636	114	114	121	152
									7	5	4	5
Olaszország	90	146	91	90	85	83	66	99	141	164	211	200
Portugália	3	3	1	1	1	1		3	5	6	11	6
Spanyolország	5	8	4	5	5	4	3	5	11	11	12	11
Svédország	44	62	27	24	21	21	18	31	42	42	48	43
Együtt	687	1279	878	937	911	908	669	1335	2156	2286	2603	2953
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	1	2	2	2	2	2	2	2	4	5	5	2
Csehország		2	2	2	1	1	1	6	5	6	8	8
Lengyelország	338	529	133	147	137	180	184	207	237	251	257	197
Észtország							1		1	1	1	2
Szlovénia	1	5	1	1	2	4	1	6	9	7	9	13
Együtt	340	538	138	152	142	187	189	221	256	270	280	222
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	135	139	119	115	113	119	113	110	103	104	107	101
Szlovákia	5	16	8	16	10	19	22	67	91	119	161	189
Románia	248	244	141	155	161	202	250	266	299	300	336	370
	1	6	1	4	6	3	5	9	1	0	9	5
Málta										1	1	
Fehéroroszország	4	5	3	5	5	7	3	3	3	4	5	7
Lettország	1											
Litvánia	1	1	2	3	4	4	3	4	3	3	4	5
Moldova	1	1	1		1	5	2	8	8	9	9	4
Ukrajna	132	396	277	332	363	556	657	797	878	1078	1215	1199
Oroszország	33	126	73	88	72	111	133	166	157	181	189	204

Együtt	279 3	313 0	189 4	211 3	218 4	284 4	343 8	382 4	423 4	449 9	506 0	541 4
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	1	3	1	1	1	1	2	5	6	6	4	3
Norvégia	6	8	3	4	3	2		6	3	5	7	7
Svájc	18	42	38	43	44	44	42	45	53	56	52	74
Törökország	19	36	21	20	16	24	31	40	45	52	59	58
Bosznia- Hercegovina	12	21	16	13	15	23	30	32	38	39	56	35
Horvátország	33	72	62	59	52	51	64	71	77	76	87	80
Macedónia	1	2	2	2	2	2	1		2	2	3	2
Együtt	90	184	143	142	133	147	170	199	224	236	268	259
Jugoszlávia	688	959	711	669	669	728	816	340	397	352	356	577
Egyéb	104	154	940	105	110	119	143	205	231	297	325	297
	8	3		6	9	7	6	4	2	3	8	1
Mindösszesen	564	763	470	506	514	601	671	797	957	106	118	123
	6	3	4	9	8	1	8	3	9	16	25	96

50–59 éves, nő

Állampolgárság	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	47	68	28	27	28	32	18	43	60	75	92	73
Ausztria	30	64	49	62	55	46	34	111	176	197	200	249
Belgium	3	5	3	3	3	6		6	15	17	19	28
Dánia	2	5	2	3	4	3	2	4	2	2	6	5
Finnország	8	12	12	10	12	9	8	9	20	20	22	15
Franciaország	25	59	29	39	32	31	20	40	56	45	73	59
Görögország	21	15	9	13	13	18	24	28	29	29	30	28
Hollandia	13	27	21	23	25	27	13	34	85	103	106	157
Írország	1	3			1			1	3	6	6	7
Luxemburg		1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	4
Németország						110	128	160	232	236	246	252
	149	591	610	792	901	2	8	8	7	4	4	6
Olaszország	24	33	22	28	23	30	24	27	27	29	30	35
Portugália	1	3	2	2	3	4	2	2	3	4	5	3
Spanyolország	6	5	5	3	1	3	1	4	4	4	5	3
Svédország	25	38	18	19	19	17	17	28	36	37	34	39
Együtt				102	112	133	145	194	284	293	309	323
	355	929	811	5	2	0	3	7	5	4	4	1
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus				2	2	2	3	3	3	4	4	4
Csehország	1	1	1	2	3	4	3	5	5	5	7	6
Lengyelország	166	264	262	275	263	375	424	452	521	534	568	479
Észtország	1	2	1	1	1	1	2	2	1	2	1	
Szlovénia	1	2	2	2	2	6	1	2	3	5	7	5
Együtt	169	269	266	282	271	388	433	464	533	550	587	494
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	114	124	106	96	93	97	103	96	86	80	80	87
Szlovákia	6	18	17	38	24	76	60	92	110	139	167	208
Románia	203	243	158	171	179	222	293	272	274	270	280	276
	7	6	9	4	9	9	4	1	4	6	7	7
Málta										1	1	1
Fehéroroszország	3	3		4	5	6	3	7	7	7	8	8
Lettország	5	1	2	1	1	1	1			2	3	3
Litvánia	3	2	1	1	1	2	2	2	4	5	5	4
Moldova	1	2			1	1	2	3	3	4	7	9
Ukrajna										100	108	118
	186	537	418	461	494	678	695	842	884	4	4	1
Oroszország	33	122	72	74	74	116	205	223	226	231	275	319
Együtt	238	324	220	238	249	320	400	398	406	417	443	458
	8	5	5	9	2	6	5	6	4	9	7	7
<i>3.</i>												

<i>országcsoport</i>												
Albánia	2	2	1	2	2	3	2	3	4	5	5	3
Norvégia	3	9	2	2	2	1	1	4	3	2	2	4
Svájc	23	55	58	62	67	72	61	58	64	67	68	84
Törökország	2	7	2	4	5	4	7	7	6	7	8	12
Bosznia- Hercegovina	2	14	18	19	19	22	22	28	32	28	38	21
Horvátország	14	44	43	43	42	48	51	47	52	48	54	47
Macedónia		2	1	1	1	2	2	1	2	2	2	2
Együtt	46	133	125	133	138	152	146	148	163	159	177	173
Jugoszlávia	420	622	510	502	522	576	617	218	245	210	207	394
Egyéb	138	156	122	136	145	159	183	220	235	304	328	309
	6	9	7	5	3	3	8	5	6	4	4	7
Mindösszesen	476	676	514	569	599	724	849	896	102	110	117	119
	4	7	4	6	8	5	2	8	06	76	86	76

50–59 éves, együtt

<i>Állampolgárság</i>	<i>1996</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>
<i>EU tagállamokból</i>											
Nagy-Britannia	112	188	87	92	104	110	68	180	238	284	346
Ausztria	143	216	169	196	180	165	111	299	468	523	601
Belgium	15	26	16	18	16	25	12	28	45	50	61
Dánia	6	15	7	10	9	7	5	10	10	13	21
Finnország	18	35	31	33	29	28	19	25	46	44	50
Franciaország	55	145	80	94	78	79	49	118	143	146	203
Görögország	60	41	31	36	40	56	65	76	79	89	106
Hollandia	41	93	58	66	67	73	38	90	206	241	249
Írország	6	8	1	3	6	3	2	10	17	19	21
Luxemburg		1	1	1	2	2	2	3	6	5	5
Németország	388	1142	1038	1241	1344	1527	1620	2244	3474	3509	3678
Olaszország	114	179	113	118	108	113	90	126	168	193	241
Portugália	4	6	3	3	4	5	2	5	8	10	16
Spanyolország	11	13	9	8	6	7	4	9	15	15	17
Svédország	69	100	45	43	40	38	35	59	78	79	82
Együtt	1042	2208	1689	1962	2033	2238	2122	3282	5001	5220	5697
<i>1. országcsoport</i>											
Ciprus	1	2	2	4	4	4	5	5	7	9	9
Csehország	1	3	3	4	4	5	4	11	10	11	15
Lengyelország	504	793	395	422	400	555	608	659	758	785	825
Észtország	1	2	1	1	1	1	3	2	2	3	2
Szlovénia	2	7	3	3	4	10	2	8	12	12	16
Együtt	509	807	404	434	413	575	622	685	789	820	867
<i>2. országcsoport</i>											
Bulgária	249	263	225	211	206	216	216	206	189	184	187
Szlovákia	11	34	25	54	34	95	82	159	201	258	328
Románia	4518	4882	3000	3268	3415	4252	5439	5390	5735	5706	6176
Málta										2	2
Fehéroroszország	7	8	3	9	10	13	6	10	10	11	13
Lettország	6	1	2	1	1	1	1			2	3
Litvánia	4	3	3	4	5	6	5	6	7	8	9
Moldova	2	3	1		2	6	4	11	11	13	16
Ukrajna	318	933	695	793	857	1234	1352	1639	1762	2082	2299
Oroszország	66	248	145	162	146	227	338	389	383	412	464
Együtt	5181	6375	4099	4502	4676	6050	7443	7810	8298	8678	9497
<i>3. országcsoport</i>											
Albánia	3	5	2	3	3	4	4	8	10	11	9
Norvégia	9	17	5	6	5	3	1	10	6	7	9
Svájc	41	97	96	105	111	116	103	103	117	123	120
Törökország	21	43	23	24	21	28	38	47	51	59	67
Bosznia-Hercegovina	14	35	34	32	34	45	52	60	70	67	94
Horvátország	47	116	105	102	94	99	115	118	129	124	141
Macedónia	1	4	3	3	3	4	3	1	4	4	5
Együtt	136	317	268	275	271	299	316	347	387	395	445
Jugoszlávia	1108	1581	1221	1171	1191	1304	1433	558	642	562	563
Egyéb	2434	3112	2167	2421	2562	2790	3274	4259	4668	6017	6542
Mindösszesen	10410	14400	9848	10765	11146	13256	15210	16941	19785	21692	23611

60–69 éves, férfi

Állampolgárság	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	18	40	24	26	33	42	25	73	104	136	155	166
Ausztria	54	68	55	77	77	97	78	209	368	455	473	604
Belgium	6	11	2	4	6	11	7	15	25	33	34	35
Dánia	2	4	3	5	5	5	4	3	7	6	9	7
Finnország	2	4	1	2	4	4	2	9	16	15	20	14
Franciaország	10	19	12	15	16	15	14	22	39	43	48	46
Görögország	25	31	24	24	20	22	24	27	26	27	25	27
Hollandia	9	18	15	22	21	30	23	54	115	133	144	227
Írország		4	1	2	2	2	1	3	9	10	14	10
Luxemburg	1				2	2	1	2	2	2	2	8
Németország									170	184	192	234
	128	400	352	424	454	520	403	832	7	2	3	3
Olaszország	28	67	43	46	41	45	43	69	112	127	156	164
Portugália		2	3	2	2	3	3	3	4	3	2	3
Spanyolország	2	6	4	4	1	2	4	6	6	8	7	6
Svédország	21	39	15	20	26	31	27	54	75	72	72	66
Együtt								138	261	291	308	372
	306	713	554	673	710	831	659	1	5	2	4	6
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	1					1	1	1	1	1	1	1
Csehország	1	1	1	1			1	4	6	6	6	6
Lengyelország	73	127	27	25	27	34	45	51	81	82	103	87
Észtország	1										1	1
Szlovénia		1				1	2	1	6	7	9	11
Együtt	76	129	28	26	27	36	49	57	94	96	120	106
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	83	81	71	50	47	56	63	66	82	83	90	86
Szlovákia	2	10	6	6	9	9	8	11	20	28	33	45
Románia	101	166	103	107	123	163	221	191	173	157	158	145
	1	9	0	7	7	7	2	2	7	4	0	6
Málta												
Fehéroroszország		2	1	4	2	2	4	6	6	6	7	5
Lettország	1	2										
Litvánia	1										1	1
Moldova												1
Ukrajna	127	384	268	279	293	417	430	439	438	440	493	511
Oroszország	12	53	38	38	36	38	54	61	66	74	90	95
Együtt	123	220	141	145	162	215	277	249	234	220	229	220
	7	1	4	4	4	9	1	5	9	5	4	0
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	3	6	3	3	2	2	2	1	2	1	2	1
Norvégia	1	4	1	2	2	2	1	3	3	3	3	2
Svájc	17	48	42	47	51	48	50	62	76	86	104	154
Törökország	5	8	5	6	6	8	10	11	16	17	20	17

Bosznia- Hercegovina	2	11	12	14	16	19	17	17	16	15	18	10
Horvátország	16	34	35	36	33	36	36	32	36	42	50	51
Macedónia		1	1	2	1	2	1	1	1	2	2	2
Együtt	44	112	99	110	111	117	117	127	150	166	199	237
Jugoszlávia	298	454	337	322	368	426	469	157	178	167	174	319
Egyéb										126	141	143
	500	578	340	371	384	350	481	764	840	6	9	9
Mindösszesen	246	418	277	295	322	391	454	498	622	681	729	802
	1	7	2	6	4	9	6	1	6	2	0	7

60–69 éves, nő

<i>Állampolgárság</i>	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	12	24	15	21	30	33	31	53	80	83	85	112
Ausztria	21	39	34	38	37	53	52	106	211	258	274	381
Belgium	6	7	4	6	7	7	7	5	8	7	8	18
Dánia		1	1	2	1	2	2	1	2	3	4	3
Finnország	3	8	4	5	6	7	7	7	13	12	13	8
Franciaország	14	15	9	12	14	18	18	23	31	31	37	43
Görögország	37	30	26	23	18	17	19	18	22	18	16	14
Hollandia	2	8	5	6	5	12	10	25	67	87	102	142
Írország	1	2				1		1				1
Luxemburg	1	1	1					1	1	1	1	3
Németország									133	146	153	190
	81	276	251	321	371	411	378	686	7	6	1	6
Olaszország	19	13	10	13	11	15	14	15	17	20	28	23
Portugália	1	1										
Spanyolország	3	5	4	5	5	3	6	4	6	4	4	1
Svédország	11	10	6	7	10	12	13	25	36	34	46	48
Együtt									183	202	214	270
	212	440	370	459	515	591	557	970	1	4	9	3
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus										1	1	
Csehország		1	1	1	1	2	1		2	2	5	4
Lengyelország	55	91	83	87	75	98	110	124	142	163	179	174
Észtország	2	1					1	1	2	2	3	3
Szlovénia	1								1	1	3	4
Együtt	58	93	84	88	76	100	112	125	147	169	191	185
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	83	64	51	55	62	65	81	80	88	90	94	89
Szlovákia	4	7	5	7	8	12	11	20	25	28	36	69
Románia	122	205	145	160	185	251	335	298	269	240	241	205
	8	6	2	5	0	1	9	6	4	7	7	8
Málta												
Fehéroroszország												
g	3	4	1	1	2	3	5	6	9	8	7	12
Lettország	2	2	1	2	3	2	2	2	2	2	2	2
Litvánia	2						1					
Moldova	1	1	1			1	1					2
Ukrajna	186	600	437	475	514	679	656	710	719	724	763	759
Oroszország	19	77	60	75	66	88	144	148	161	159	157	191
Együtt	152	281	200	222	250	336	426	395	369	341	347	318
	8	1	8	0	5	1	0	2	8	8	6	2
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia		1	1	2	1				1		1	1
Norvégia			1	1	2	3	3	3	5	7	8	11
Svájc	9	46	45	54	60	69	82	88	108	111	112	138
Törökország	4	2	2	2	3	3	3	4	2	4	5	11

Bosznia- Hercegovina		7	5	6	7	9	8	10	10	11	22	15
Horvátország	7	20	20	25	26	31	30	30	31	36	44	42
Macedónia		1	1	1	2	3	1	1	1	1		
Együtt	20	77	75	91	101	118	127	136	158	170	192	218
Jugoszlávia	226	367	321	331	345	397	458	166	172	154	134	259
Egyéb									100	143	156	174
	862	817	675	660	653	605	749	914	3	8	4	6
Mindösszesen	290	460	353	384	419	517	626	626	700	737	770	829
	6	5	3	9	5	2	3	3	9	3	6	3

60–69 éves, együtt

<i>Állampolgárság</i>	<i>1996</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	30	64	39	47	63	75	56	126	184	219	240	278
Ausztria	75	107	89	115	114	150	130	315	579	713	747	985
Belgium	12	18	6	10	13	18	14	20	33	40	42	53
Dánia	2	5	4	7	6	7	6	4	9	9	13	10
Finnország	5	12	5	7	10	11	9	16	29	27	33	22
Franciaország	24	34	21	27	30	33	32	45	70	74	85	89
Görögország	62	61	50	47	38	39	43	45	48	45	41	41
Hollandia	11	26	20	28	26	42	33	79	182	220	246	369
Írország	1	6	1	2	2	3	1	4	9	10	14	11
Luxemburg	2	1	1		2	2	1	3	3	3	3	11
Németország	20							151	304	330	345	424
	9	676	603	745	825	931	781	8	4	8	4	9
Olaszország	47	80	53	59	52	60	57	84	129	147	184	187
Portugália	1	3	3	2	2	3	3	3	4	3	2	3
Spanyolország	5	11	8	9	6	5	10	10	12	12	11	7
Svédország	32	49	21	27	36	43	40	79	111	106	118	114
Együtt	51	115		113	122	142	121	235	444	493	523	642
	8	3	924	2	5	2	6	1	6	6	3	9
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	1					1	1	1	1	2	2	1
Csehország	1	2	2	2	1	2	2	4	8	8	11	10
Lengyelország	12											
	8	218	110	112	102	132	155	175	223	245	282	261
Észtország	3	1					1	1	2	2	4	4
Szlovénia	1	1				1	2	1	7	8	12	15
Együtt	13											
	4	222	112	114	103	136	161	182	241	265	311	291
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	16											
	6	145	122	105	109	121	144	146	170	173	184	175
Szlovákia	6	17	11	13	17	21	19	31	45	56	69	114
Románia	22	372	248	268	308	414	557	489	443	398	399	351
	39	5	2	2	7	8	1	8	1	1	7	4
Málta												
Fehéroroszország	3	6	2	5	4	5	9	12	15	14	14	17
Lettország	3	4	1	2	3	2	2	2	2	2	2	2
Litvánia	3						1				1	1
Moldova	1	1	1			1	1					3
Ukrajna	31					109	108	114	115	116	125	127
	3	984	705	754	807	6	6	9	7	4	6	0
Oroszország	31	130	98	113	102	126	198	209	227	233	247	286
Együtt	27	501	342	367	412	552	703	644	604	562	577	538

3.	65	2	2	4	9	0	1	7	7	3	0	2
<i>országcsoport</i>												
Albánia	3	7	4	5	3	2	2	1	3	1	3	2
Norvégia	1	4	2	3	4	5	4	6	8	10	11	13
Svájc	26	94	87	101	111	117	132	150	184	197	216	292
Törökország	9	10	7	8	9	11	13	15	18	21	25	28
Bosznia- Hercegovina	2	18	17	20	23	28	25	27	26	26	40	25
Horvátország	23	54	55	61	59	67	66	62	67	78	94	93
Macedónia		2	2	3	3	5	2	2	2	3	2	2
Együtt	64	189	174	201	212	235	244	263	308	336	391	455
Jugoszlávia	52											
	4	821	658	653	713	823	927	323	350	321	308	578
Egyéb	13	139	101	103	103		123	167	184	270	298	318
	62	5	5	1	7	955	0	8	3	4	3	5
Mindösszesen	53	879	630	680	741	909	108	112	132	141	149	163
	67	2	5	5	9	1	09	44	35	85	96	20

70–79 éves, férfi

<i>Állampolgárság</i>	<i>1996</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	8	8	7	6	6	8	10	16	29	35	50	55
Ausztria	19	22	19	22	27	25	30	50	87	119	151	206
Belgium	4	3	2	1	2	1	2	6	9	9	13	13
Dánia		1		1	2	3	2	2	2	1	2	4
Finnország	1	2	1	1	1	1			2	2	2	3
Franciaország	6	8	4	5	4	5	6	8	10	9	15	15
Görögország	20	21	10	9	9	11	12	12	17	17	20	21
Hollandia	3	8	4	4	5	5	6	9	27	33	40	53
Írország	1	1	1	1		1	1			2	2	2
Luxemburg		1	1	1		1	1	1	3	3	3	2
Németország												111
	64	136	127	149	160	185	172	294	609	742	882	3
Olaszország	10	14	9	10	11	13	13	15	30	43	51	54
Portugália	1	1							1	1	2	1
Spanyolország					1	2	2	2	4	3	3	3
Svédország	6	12	13	12	11	11	13	18	25	32	37	36
Együtt										105	127	158
	143	238	198	222	239	272	270	433	855	1	3	1
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus		1										
Csehország					1	2	2	1	3	3	5	3
Lengyelország	31	30	16	16	10	13	15	18	19	21	23	18
Észtország		1	1	1	1	1	1	1				
Szlovénia	1	1						1	2	2	2	3
Együtt	32	33	17	17	12	16	18	21	24	26	30	24
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	82	73	63	60	55	58	57	51	49	49	45	50
Szlovákia	1	6	5	5	4	5	5	4	9	8	7	12
Románia							116	102				
	380	689	481	545	654	901	6	0	986	916	957	886
Málta												
Fehéroroszország	1	1	1			1		1	1	2	2	3
Lettország												
Litvánia												
Moldova					1	2						
Ukrajna	52	166	131	131	153	238	226	249	269	249	267	271
Oroszország	4	18	9	12	11	22	23	26	35	37	51	58
Együtt						122	147	135	134	126	132	128
	520	953	690	753	878	7	7	1	9	1	9	0
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia		1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	1
Norvégia	2	2	1	1	1	2	2	3	2	2	3	3
Svájc	7	18	11	11	15	25	30	33	44	50	51	72
Törökország	1	5	2	1		1	4	5	6	5	5	5

Bosznia- Hercegovina		1		2	3	3	6	8	9	8	10	10
Horvátország	4	17	16	16	17	19	18	17	18	17	19	19
Macedónia						1	2	2	3	2	2	2
Együtt	14	44	31	32	37	52	63	69	83	86	92	112
Jugoszlávia	86	180	166	167	175	205	231	79	98	88	80	160
Egyéb	263	328	191	193	205	182	273	351	375	545	558	550
Mindösszesen	105	177	129	138	154	195	233	230	278	305	336	370
	8	6	3	4	6	4	2	4	4	7	2	7

70–79 éves, nő												
Állampolgárság	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	6	7	5	5	6	8	10	13	14	24	28	34
Ausztria	11	19	13	21	20	26	21	33	48	65	90	111
Belgium	4	3	1	1	1	2	2	3	3	6	5	7
Dánia						1	1	1	1	1	1	2
Finnország	1	1						1	2	4	5	6
Franciaország	3	7	5	5	6	9	9	9	9	13	13	13
Görögország	8	20	10	10	12	14	16	19	28	22	24	18
Hollandia	3	3	2	4	4	5	5	4	8	9	10	23
Írország												
Luxemburg				1		1	1	1	2	2	2	2
Németország	37	116	107	114	113	129	136	186	355	427	530	702
Olaszország	16	21	18	13	11	13	16	16	11	9	9	7
Portugália												
Spanyolország	1	1				1	2	3	4	5	5	5
Svédország	5	9	7	6	6	7	9	15	12	16	16	13
Együtt	95	207	168	180	179	216	228	304	497	603	738	943
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus												
Csehország		1			1	2	2	4	5	5	5	5
Lengyelország	51	48	37	37	32	40	42	39	50	56	66	52
Észtország		2	2	1	1	1	1	1	1	1	1	
Szlovénia								1			1	
Együtt	51	51	39	38	34	43	45	45	56	62	73	57
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	121	107	93	82	75	77	69	62	52	54	51	46
Szlovákia	2	11	7	6	6	10	6	12	20	18	20	22
Románia		111			105	132	161	150	153	151	156	155
	672	2	887	964	1	7	5	9	1	1	3	6
Málta												
Fehéroroszország	2					1	1	2	3	3	4	6
Lettország	1							1	1	1	2	2
Litvánia									1	1	1	
Moldova	1				1	1	1	2	2	1	1	
Ukrajna	70	270	215	238	264	401	401	485	527	511	537	514
Oroszország	19	64	56	69	68	87	102	108	120	132	142	206
Együtt		156	125	135	146	190	219	218	225	223	232	235
	888	4	8	9	5	4	5	1	7	2	1	2
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia										1	1	2
Norvégia									1	2	1	1
Svájc	10	10	9	9	10	19	18	19	29	39	50	58
Törökország	2	5	3	2	2	3	3	3	2	2	2	3
Bosznia-Hercegovina	1	3	4	3	3	3	3	4	4	5	9	5
Horvátország	3	10	15	14	15	14	18	12	11	14	15	13
Macedónia												
Együtt	16	28	31	28	30	39	42	38	47	63	78	82
Jugoszlávia	100	207	181	184	191	217	236	78	102	93	98	155
Egyéb	394	430	370	382	401	395	484	535	552	715	743	809
Mindösszesen	154	248	204	217	230	281	323	318	351	376	405	439
	4	7	7	1	0	4	0	1	1	8	1	8

70–79 éves, együtt

<i>Állampolgárság</i>	<i>1996</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	14	15	12	11	12	16	20	29	43	59	78	89
Ausztria	30	41	32	43	47	51	51	83	135	184	241	317
Belgium	8	6	3	2	3	3	4	9	12	15	18	20
Dánia		1		1	2	4	3	3	3	2	3	6
Finnország	2	3	1	1	1	1		1	4	6	7	9
Franciaország	9	15	9	10	10	14	15	17	19	22	28	28
Görögország	28	41	20	19	21	25	28	31	45	39	44	39
Hollandia	6	11	6	8	9	10	11	13	35	42	50	76
Írország	1	1	1	1		1	1			2	2	2
Luxemburg		1	1	2		2	2	2	5	5	5	4
Németország										116	141	181
	101	252	234	263	273	314	308	480	964	9	2	5
Olaszország	26	35	27	23	22	26	29	31	41	52	60	61
Portugália	1	1							1	1	2	1
Spanyolország	1	1			1	3	4	5	8	8	8	8
Svédország	11	21	20	18	17	18	22	33	37	48	53	49
Együtt									135	165	201	252
	238	445	366	402	418	488	498	737	2	4	1	4
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus		1										
Csehország		1			2	4	4	5	8	8	10	8
Lengyelország	82	78	53	53	42	53	57	57	69	77	89	70
Észtország		3	3	2	2	2	2	2	1	1	1	
Szlovénia	1	1						2	2	2	3	3
Együtt	83	84	56	55	46	59	63	66	80	88	103	81
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	203	180	156	142	130	135	126	113	101	103	96	96
Szlovákia	3	17	12	11	10	15	11	16	29	26	27	34
Románia	105	180	136	150	170	222	278	252	251	242	252	244
	2	1	8	9	5	8	1	9	7	7	0	2
Málta												
Fehéroroszország	3	1	1			2	1	3	4	5	6	9
Lettország	1							1	1	1	2	2
Litvánia									1	1	1	
Moldova	1				2	3	1	2	2	1	1	
Ukrajna	122	436	346	369	417	639	627	734	796	760	804	785
Oroszország	23	82	65	81	79	109	125	134	155	169	193	264
Együtt	140	251	194	211	234	313	367	353	360	349	365	363
	8	7	8	2	3	1	2	2	6	3	0	2
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia		1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	3
Norvégia	2	2	1	1	1	2	2	3	3	4	4	4
Svájc	17	28	20	20	25	44	48	52	73	89	101	130
Törökország	3	10	5	3	2	4	7	8	8	7	7	8

Bosznia- Hercegovina	1	4	4	5	6	6	9	12	13	13	19	15
Horvátország	7	27	31	30	32	33	36	29	29	31	34	32
Macedónia						1	2	2	3	2	2	2
Együtt	30	72	62	60	67	91	105	107	130	149	170	194
Jugoszlávia	186	387	347	351	366	422	467	157	200	181	178	315
Egyéb										126	130	135
	657	758	561	575	606	577	757	886	927	0	1	9
Mindösszesen	260	426	334	355	384	476	556	548	629	682	741	810
	2	3	0	5	6	8	2	5	5	5	3	5

80-X éves, férfi												
Állampolgárság	199 6	200 0	200 1	200 2	200 3	200 4	200 5	200 6	200 7	200 8	200 9	201 0
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	4	8	2	2	3	1	3	5	8	10	14	20
Ausztria	8	19	8	7	6	8	8	14	21	28	36	45
Belgium	2	3	3	4	4	4	3	6	9	7	7	6
Dánia										1	1	
Finnország		1	1	1		1	2	1	1	1	1	
Franciaország	4	7	4	5	5	6	4	2	4	7	7	5
Görögország	6	6	4	3	3	4	6	6	14	9	10	12
Hollandia	2	2		1	1	2	3	2	2	1	3	4
Írország								1	1	1	1	
Luxemburg												
Németország	14	51	34	35	38	46	43	59	109	127	154	174
Olaszország	7	4	2	3	1	4	7	6	10	9	10	8
Portugália												
Spanyolország	3	1	1				1	1	1		1	
Svédország	3	2				1	1	2	8	7	10	6
Együtt	53	104	59	61	61	77	81	105	188	208	255	280
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus												
Csehország												
Lengyelország	26	28	25	18	20	25	27	23	20	19	18	19
Észtország												
Szlovénia			1	1	1	1		1	1	1	1	1
Együtt	26	28	26	19	21	26	27	24	21	20	19	20
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	58	46	48	41	46	56	64	61	67	68	71	68
Szlovákia	1				1	2	2	6	5	7	8	6
Románia	174	222	126	140	180	243	318	320	364	379	423	456
Málta												
Fehéroroszország	1											
Lettország												
Litvánia												
Moldova							1	1	1	1	1	1
Ukrajna	13	36	25	24	34	61	55	79	93	95	107	84
Oroszország	3	9	6	6	8	11	11	11	16	18	22	28
Együtt	250	313	205	211	269	373	451	478	546	568	632	643
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia												
Norvégia	1	1		1	1	1	1	1	2	2	1	1
Svájc	1	4	6	7	8	7	6	8	12	14	18	19
Törökország	1	1	1	1	1	1	1		1	1	2	
Bosznia- Hercegovina							1	2	2	2	1	1
Horvátország		2	2	3	3	3	2	3	5	3	5	5
Macedónia												
Együtt	3	8	9	12	13	12	11	14	22	22	27	26
Jugoszlávia	13	15	19	24	33	44	61	29	40	40	42	70
Egyéb	160	176	95	87	100	99	124	153	188	180	222	217
Mindösszesen									100	103	119	125
	505	644	413	414	497	631	755	803	5	8	7	6

80-X éves, nő												
Állampolgárság	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	4	7	6	8	7	9	5	5	13	11	11	8
Ausztria	15	13	8	7	8	8	8	15	21	24	28	25
Belgium	3	2	3	2	2	2	2	3	4	2	4	4
Dánia										1	1	1
Finnország			1	1	1	1						
Franciaország	6	9	6	5	4	5	6	9	13	12	14	7
Görögország	5	5	3	5	3	5	7	7	12	8	10	14
Hollandia	4	5	5	5	5	6	6	7	8	9	9	8
Írország												
Luxemburg					1	1	1	1				
Németország	25	41	27	28	34	51	50	79	144	144	179	176
Olaszország	8	14	13	12	13	15	15	15	22	25	27	25
Portugália	1	1										
Spanyolország	3	2	1	1	1	1	2	1	2	1	1	1
Svédország	3	4	2	1	1	1	1	3	10	14	15	16
Együtt	77	103	75	75	80	105	103	145	249	251	299	285
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus												
Csehország	1	1	1	2			3	2	2	2	2	1
Lengyelország	19	27	23	23	22	33	37	38	37	38	38	35
Észtország	1						1	1	1	1	1	3
Szlovénia		1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1
Együtt	21	29	25	26	23	35	42	42	41	42	42	40
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	39	56	53	62	68	78	95	88	98	100	100	103
Szlovákia	4	7	6	6	5	9	9	15	18	27	30	25
Románia	385	493	343	365	461	593	727	778	908	913	976	987
Málta												
Fehéroroszország	2	1										1
Lettország		1	1	1	1	1						
Litvánia										1	1	1
Moldova										1	1	3
Ukrajna	26	72	60	59	71	124	121	183	224	237	269	250
Oroszország	12	29	23	24	28	40	43	58	66	65	87	108
Együtt								112	131	134	146	147
	468	659	486	517	634	845	995	2	4	4	4	8
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia												
Norvégia			1	1							1	
Svájc	3	6	5	7	8	8	13	11	11	12	15	16
Törökország	1	2	2	2	2	1	1	2	4	4	4	5
Bosznia-Hercegovina	1	1	1	1		2						1
Horvátország	2	7	7	6	7	10	6	7	7	7	8	9

Macedónia												
Együtt	7	16	16	17	17	21	20	20	22	23	28	31
Jugoszlávia	49	64	63	61	71	98	115	62	74	65	65	109
Egyéb	292	284	191	183	201	233	296	290	337	369	394	431
Mindösszesen		115			102	133	157	168	203	209	229	237
	914	5	856	879	6	7	1	1	7	4	2	4

80-X éves, együtt												
Állampolgárság	199 6	200 0	200 1	200 2	200 3	200 4	200 5	200 6	200 7	200 8	200 9	201 0
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	8	15	8	10	10	10	8	10	21	21	25	28
Ausztria	23	32	16	14	14	16	16	29	42	52	64	70
Belgium	5	5	6	6	6	6	5	9	13	9	11	10
Dánia										2	2	1
Finnország		1	2	2	1	2	2	1	1	1	1	
Franciaország	10	16	10	10	9	11	10	11	17	19	21	12
Görögország	11	11	7	8	6	9	13	13	26	17	20	26
Hollandia	6	7	5	6	6	8	9	9	10	10	12	12
Írország								1	1	1	1	
Luxemburg					1	1	1	1				
Németország	39	92	61	63	72	97	93	138	253	271	333	350
Olaszország	15	18	15	15	14	19	22	21	32	34	37	33
Portugália	1	1										
Spanyolország	6	3	2	1	1	1	3	2	3	1	2	1
Svédország	6	6	2	1	1	2	2	5	18	21	25	22
Együtt	130	207	134	136	141	182	184	250	437	459	554	565
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus												
Csehország	1	1	1	2			3	2	2	2	2	1
Lengyelország	45	55	48	41	42	58	64	61	57	57	56	54
Észtország	1						1	1	1	1	1	3
Szlovénia		1	2	2	2	3	1	2	2	2	2	2
Együtt	47	57	51	45	44	61	69	66	62	62	61	60
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	97	102	101	103	114	134	159	149	165	168	171	171
Szlovákia	5	7	6	6	6	11	11	21	23	34	38	31
Románia							104	109	127	129	139	144
	559	715	469	505	641	836	5	8	2	2	9	3
Málta												
Fehéroroszország	3	1										1
Lettország		1	1	1	1	1						
Litvánia										1	1	1
Moldova							1	1	1	2	2	4
Ukrajna	39	108	85	83	105	185	176	262	317	332	376	334
Oroszország	15	38	29	30	36	51	54	69	82	83	109	136
Együtt						121	144	160	186	191	209	212
	718	972	691	728	903	8	6	0	0	2	6	1
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia												
Norvégia	1	1	1	2	1	1	1	1	2	2	2	1
Svájc	4	10	11	14	16	15	19	19	23	26	33	35
Törökország	2	3	3	3	3	2	2	2	5	5	6	5
Bosznia- Hercegovina	1	1	1	1		2	1	2	2	2	1	2
Horvátország	2	9	9	9	10	13	8	10	12	10	13	14
Macedónia												
Együtt	10	24	25	29	30	33	31	34	44	45	55	57
Jugoszlávia	62	79	82	85	104	142	176	91	114	105	107	179
Egyéb	452	460	286	270	301	332	420	443	525	549	616	648
Mindösszesen	141	179	126	129	152	196	232	248	304	313	348	363
	9	9	9	3	3	8	6	4	2	2	9	0

50–X éves, férfi

Állampolgárság	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	95	176	92	99	118	129	88	231	319	390	473	479
Ausztria	194	261	202	240	235	249	193	461	768	928	1061	1288
Belgium	24	38	20	24	25	35	24	49	73	82	96	103
Dánia	6	15	8	13	12	12	9	11	17	19	27	23
Finnország	13	30	22	27	22	25	15	26	45	42	51	48
Franciaország	50	120	71	80	71	74	53	110	140	160	200	167
Görögország	90	84	60	59	59	75	83	93	107	113	131	126
Hollandia	42	94	56	70	69	83	57	121	265	305	330	506
Írország	6	10	3	6	7	6	4	13	24	26	32	26
Luxemburg	1	1	1	1	2	3	2	4	9	8	8	12
Németország	445	1138	941	1057	1095	1176	950	1821	3572	3856	4173	5155
Olaszország	135	231	145	149	138	145	129	189	293	343	428	426
Portugália	4	6	4	3	3	4	3	6	10	10	15	10
Spanyolország	10	15	9	9	7	8	10	14	22	22	23	20
Svédország	74	115	55	56	58	64	59	105	150	153	167	151
Együtt	1189	2334	1689	1893	1921	2088	1679	3254	5814	6457	7215	8540
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	2	3	2	2	2	3	3	3	5	6	6	3
Csehország	1	3	3	3	2	3	4	11	14	15	19	17
Lengyelország	468	714	201	206	194	252	271	299	357	373	401	321
Észtország	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2	3
Szlovénia	2	7	2	2	3	6	3	9	18	17	21	28
Együtt	474	728	209	214	202	265	283	323	395	412	449	372
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	358	339	301	266	261	289	297	288	301	304	313	305
Szlovákia	9	32	19	27	24	35	37	88	125	162	209	252
Románia	4046	5026	3048	3316	3687	4804	6201	5921	6078	5869	6329	6503
Málta										1	1	
Fehéroroszország	6	8	5	9	7	10	7	10	10	12	14	15
Lettország	2	2										
Litvánia	2	1	2	3	4	4	3	4	3	3	5	6
Moldova	1	1	1		2	7	3	9	9	10	10	6
Ukrajna	324	982	701	766	843	1272	1368	1564	1678	1862	2082	2065
Oroszország	52	206	126	144	127	182	221	264	274	310	352	385
Együtt	4800	6597	4203	4531	4955	6603	8137	8148	8478	8533	9315	9537
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	4	10	5	5	4	4	5	7	9	9	8	5
Norvégia	10	15	5	8	7	7	4	13	10	12	14	13
Svájc	43	112	97	108	118	124	128	148	185	206	225	319
Törökország	26	50	29	28	23	34	46	56	68	75	86	80
Bosznia- Hercegovina	14	33	28	29	34	45	54	59	65	64	85	56
Horvátország	53	125	115	114	105	109	120	123	136	138	161	155
Macedónia	1	3	3	4	3	5	4	3	6	6	7	6
Együtt	151	348	282	296	294	328	361	409	479	510	586	634
Jugoszlávia	1085	1608	1233	1182	1245	1403	1577	605	713	647	652	1126
Egyéb	1971	2625	1566	1707	1798	1828	2314	3322	3715	4964	5457	5177
Mindösszesen	9670	14240	9182	9823	10415	12515	14351	16061	19594	21523	23674	25386

50–X éves, nő

Állampolgárság	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	69	106	54	61	71	82	64	114	167	193	216	227
Ausztria	77	135	104	128	120	133	115	265	456	544	592	766
Belgium	16	17	11	12	13	17	11	17	30	32	36	57
Dánia	2	6	3	5	5	6	5	6	5	7	12	11
Finnország	12	21	17	16	19	17	15	17	35	36	40	29
Franciaország	48	90	49	61	56	63	53	81	109	101	137	122
Görögország	71	70	48	51	46	54	66	72	91	77	80	74
Hollandia	22	43	33	38	39	50	34	70	168	208	227	330
Írország	2	5			1	1		2	3	6	6	8
Luxemburg	1	2	2	2	3	4	4	5	5	5	5	9
Németország	292	1024	995	1255	1419	1693	1852	2559	4163	4401	4704	5310
Olaszország	67	81	63	66	58	73	69	73	77	83	94	90
Portugália	3	5	2	2	3	4	2	2	3	4	5	3
Spanyolország	13	13	10	9	7	8	11	12	16	14	15	10
Svédország	44	61	33	33	36	37	40	71	94	101	111	116
Együtt	739	1679	1424	1739	1896	2242	2341	3366	5422	5812	6280	7162
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus				2	2	2	3	3	3	5	5	4
Csehország	2	4	3	5	5	8	9	11	14	14	19	16
Lengyelország	291	430	405	422	392	546	613	653	750	791	851	740
Észtország	4	5	3	2	2	2	5	5	5	6	6	6
Szlovénia	2	3	3	3	3	8	2	4	5	7	12	10
Együtt	299	442	414	434	404	566	632	676	777	823	893	776
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	357	351	303	295	298	317	348	326	324	324	325	325
Szlovákia	16	43	35	57	43	107	86	139	173	212	253	324
Románia	4322	6097	4271	4648	5161	6660	8635	7994	7877	7537	7763	7368
Málta										1	1	1
Fehéroroszország	10	8	1	5	7	10	9	15	19	18	19	27
Lettország	8	4	4	4	5	4	3	3	3	5	7	7
Litvánia	5	2	1	1	1	2	3	2	5	7	7	5
Moldova	3	3	1		2	3	4	5	5	6	9	14
Ukrajna	468	1479	1130	1233	1343	1882	1873	2220	2354	2476	2653	2704
Oroszország	83	292	211	242	236	331	494	537	573	587	661	824
Együtt	5272	8279	5957	6485	7096	9316	11455	11241	11333	11173	11698	11599
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	2	3	2	4	3	3	2	3	5	6	7	6
Norvégia	3	9	4	4	4	4	4	7	9	11	12	16
Svájc	45	117	117	132	145	168	174	176	212	229	245	296
Törökország	9	16	9	10	12	11	14	16	14	17	19	31
Bosznia-Hercegovina	4	25	28	29	29	36	33	42	46	44	69	42
Horvátország	26	81	85	88	90	103	105	96	101	105	121	111
Macedónia		3	2	2	3	5	3	2	3	3	2	2
Együtt	89	254	247	269	286	330	335	342	390	415	475	504
Jugoszlávia	795	1260	1075	1078	1129	1288	1426	524	593	522	504	917
Egyéb	2934	3100	2463	2590	2708	2826	3367	3944	4248	5566	5985	6083
Mindösszesen	10128	15014	11580	12595	13519	16568	19556	20093	22763	24311	25835	27041

50-X éves, együtt

<i>Állampolgárság</i>	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	164	282	146	160	189	211	152	345	486	583	689	706
Ausztria	271	396	306	368	355	382	308	726	1224	1472	1653	2054
Belgium	40	55	31	36	38	52	35	66	103	114	132	160
Dánia	8	21	11	18	17	18	14	17	22	26	39	34
Finnország	25	51	39	43	41	42	30	43	80	78	91	77
Franciaország	98	210	120	141	127	137	106	191	249	261	337	289
Görögország	161	154	108	110	105	129	149	165	198	190	211	200
Hollandia	64	137	89	108	108	133	91	191	433	513	557	836
Írország	8	15	3	6	8	7	4	15	27	32	38	34
Luxemburg	2	3	3	3	5	7	6	9	14	13	13	21
Németország	737	2162	1936	2312	2514	2869	2802	4380	7735	8257	8877	10465
Olaszország	202	312	208	215	196	218	198	262	370	426	522	516
Portugália	7	11	6	5	6	8	5	8	13	14	20	13
Spanyolország	23	28	19	18	14	16	21	26	38	36	38	30
Svédország	118	176	88	89	94	101	99	176	244	254	278	267
Együtt	1928	4013	3113	3632	3817	4330	4020	6620	11236	12269	13495	15702
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	2	3	2	4	4	5	6	6	8	11	11	7
Csehország	3	7	6	8	7	11	13	22	28	29	38	33
Lengyelország	759	1144	606	628	586	798	884	952	1107	1164	1252	1061
Észtország	5	6	4	3	3	3	7	6	6	7	8	9
Szlovénia	4	10	5	5	6	14	5	13	23	24	33	38
Együtt	773	1170	623	648	606	831	915	999	1172	1235	1342	1148
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	715	690	604	561	559	606	645	614	625	628	638	630
Szlovákia	25	75	54	84	67	142	123	227	298	374	462	576
Románia	8368	11123	7319	7964	8848	11464	14836	13915	13955	13406	14092	13871
Málta										2	2	1
Fehéroroszország	16	16	6	14	14	20	16	25	29	30	33	42
Lettország	10	6	4	4	5	4	3	3	3	5	7	7
Litvánia	7	3	3	4	5	6	6	6	8	10	12	11
Moldova	4	4	2		4	10	7	14	14	16	19	20
Ukrajna	792	2461	1831	1999	2186	3154	3241	3784	4032	4338	4735	4769
Oroszország	135	498	337	386	363	513	715	801	847	897	1013	1209
Együtt	10072	14876	10160	11016	12051	15919	19592	19389	19811	19706	21013	21136
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	6	13	7	9	7	7	7	10	14	15	15	11
Norvégia	13	24	9	12	11	11	8	20	19	23	26	29
Svájc	88	229	214	240	263	292	302	324	397	435	470	615
Törökország	35	66	38	38	35	45	60	72	82	92	105	111
Bosznia- Hercegovina	18	58	56	58	63	81	87	101	111	108	154	98
Horvátország	79	206	200	202	195	212	225	219	237	243	282	266
Macedónia	1	6	5	6	6	10	7	5	9	9	9	8
Együtt	240	602	529	565	580	658	696	751	869	925	1061	1138
Jugoszlávia	1880	2868	2308	2260	2374	2691	3003	1129	1306	1169	1156	2043
Egyéb	4905	5725	4029	4297	4506	4654	5681	7266	7963	10530	11442	11260
Mindösszesen	19798	29254	20762	22418	23934	29083	33907	36154	42357	45834	49509	52427

60–X éves, férfi

Állampolgárság	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	30	56	33	34	42	51	38	94	141	181	219	241
Ausztria	81	109	82	106	110	130	116	273	476	602	660	855
Belgium	12	17	7	9	12	16	12	27	43	49	54	54
Dánia	2	5	3	6	7	8	6	5	9	8	12	11
Finnország	3	7	3	4	5	6	4	10	19	18	23	17
Franciaország	20	34	20	25	25	26	24	32	53	59	70	66
Görögország	51	58	38	36	32	37	42	45	57	53	55	60
Hollandia	14	28	19	27	27	37	32	65	144	167	187	284
Írország	1	5	2	3	2	3	2	4	10	13	17	12
Luxemburg	1	1	1	1	2	3	2	3	5	5	5	10
Németország	206	587	513	608	652	751	618	1185	2425	2711	2959	3630
Olaszország	45	85	54	59	53	62	63	90	152	179	217	226
Portugália	1	3	3	2	2	3	3	3	5	4	4	4
Spanyolország	5	7	5	4	2	4	7	9	11	11	11	9
Svédország	30	53	28	32	37	43	41	74	108	111	119	108
Együtt	502	1055	811	956	1010	1180	1010	1919	3658	4171	4612	5587
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	1	1				1	1	1	1	1	1	1
Csehország	1	1	1	1	1	2	3	5	9	9	11	9
Lengyelország	130	185	68	59	57	72	87	92	120	122	144	124
Észtország	1	1	1	1	1	1	1	1			1	1
Szlovénia	1	2	1	1	1	2	2	3	9	10	12	15
Együtt	134	190	71	62	60	78	94	102	139	142	169	150
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	223	200	182	151	148	170	184	178	198	200	206	204
Szlovákia	4	16	11	11	14	16	15	21	34	43	48	63
Románia	1565	2580	1637	1762	2071	2781	3696	3252	3087	2869	2960	2798
Málta												
Fehéroroszország	2	3	2	4	2	3	4	7	7	8	9	8
Lettország	1	2										
Litvánia	1										1	1
Moldova					1	2	1	1	1	1	1	2
Ukrajna	192	586	424	434	480	716	711	767	800	784	867	866
Oroszország	19	80	53	56	55	71	88	98	117	129	163	181
Együtt	2007	3467	2309	2418	2771	3759	4699	4324	4244	4034	4255	4123
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	3	7	4	4	3	3	3	2	3	3	4	2
Norvégia	4	7	2	4	4	5	4	7	7	7	7	6
Svájc	25	70	59	65	74	80	86	103	132	150	173	245
Törökország	7	14	8	8	7	10	15	16	23	23	27	22
Bosznia- Hercegovina	2	12	12	16	19	22	24	27	27	25	29	21
Horvátország	20	53	53	55	53	58	56	52	59	62	74	75
Macedónia		1	1	2	1	3	3	3	4	4	4	4
Együtt	61	164	139	154	161	181	191	210	255	274	318	375
Jugoszlávia	397	649	522	513	576	675	761	265	316	295	296	549
Egyéb	923	1082	626	651	689	631	878	1268	1403	1991	2199	2206
Mindösszesen	4024	6607	4478	4754	5267	6504	7633	8088	10015	10907	11849	12990

60–X éves, nő

Állampolgárság	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	22	38	26	34	43	50	46	71	107	118	124	154
Ausztria	47	71	55	66	65	87	81	154	280	347	392	517
Belgium	13	12	8	9	10	11	11	11	15	15	17	29
Dánia		1	1	2	1	3	3	2	3	5	6	6
Finnország	4	9	5	6	7	8	7	8	15	16	18	14
Franciaország	23	31	20	22	24	32	33	41	53	56	64	63
Görögország	50	55	39	38	33	36	42	44	62	48	50	46
Hollandia	9	16	12	15	14	23	21	36	83	105	121	173
Írország	1	2				1		1				1
Luxemburg	1	1	1	1	1	2	2	3	3	3	3	5
Németország	143	433	385	463	518	591	564	951	1836	2037	2240	2784
Olaszország	43	48	41	38	35	43	45	46	50	54	64	55
Portugália	2	2										
Spanyolország	7	8	5	6	6	5	10	8	12	10	10	7
Svédország	19	23	15	14	17	20	23	43	58	64	77	77
Együtt	384	750	613	714	774	912	888	1419	2577	2878	3186	3931
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus										1	1	
Csehország	1	3	2	3	2	4	6	6	9	9	12	10
Lengyelország	125	166	143	147	129	171	189	201	229	257	283	261
Észtország	3	3	2	1	1	1	3	3	4	4	5	6
Szlovénia	1	1	1	1	1	2	1	2	2	2	5	5
Együtt	130	173	148	152	133	178	199	212	244	273	306	282
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	243	227	197	199	205	220	245	230	238	244	245	238
Szlovákia	10	25	18	19	19	31	26	47	63	73	86	116
Románia	2285	3661	2682	2934	3362	4431	5701	5273	5133	4831	4956	4601
Málta												
Fehéroroszország	7	5	1	1	2	4	6	8	12	11	11	19
Lettország	3	3	2	3	4	3	2	3	3	3	4	4
Litvánia	2						1		1	2	2	1
Moldova	2	1	1		1	2	2	2	2	2	2	5
Ukrajna	282	942	712	772	849	1204	1178	1378	1470	1472	1569	1523
Oroszország	50	170	139	168	162	215	289	314	347	356	386	505
Együtt	2884	5034	3752	4096	4604	6110	7450	7255	7269	6994	7261	7012
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia		1	1	2	1				1	1	2	3
Norvégia			2	2	2	3	3	3	6	9	10	12
Svájc	22	62	59	70	78	96	113	118	148	162	177	212
Törökország	7	9	7	6	7	7	7	9	8	10	11	19
Bosznia-Hercegovina	2	11	10	10	10	14	11	14	14	16	31	21
Horvátország	12	37	42	45	48	55	54	49	49	57	67	64
Macedónia		1	1	1	2	3	1	1	1	1		
Együtt	43	121	122	136	148	178	189	194	227	256	298	331
Jugoszlávia	375	638	565	576	607	712	809	306	348	312	297	523
Egyéb	1548	1531	1236	1225	1255	1233	1529	1739	1892	2522	2701	2986
Mindösszesen	5364	8247	6436	6899	7521	9323	11064	11125	12557	13235	14049	15065

60–X éves, együtt

<i>Állampolgárság</i>	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	52	94	59	68	85	101	84	165	248	299	343	395
Ausztria	128	180	137	172	175	217	197	427	756	949	1052	1372
Belgium	25	29	15	18	22	27	23	38	58	64	71	83
Dánia	2	6	4	8	8	11	9	7	12	13	18	17
Finnország	7	16	8	10	12	14	11	18	34	34	41	31
Franciaország	43	65	40	47	49	58	57	73	106	115	134	129
Görögország	101	113	77	74	65	73	84	89	119	101	105	106
Hollandia	23	44	31	42	41	60	53	101	227	272	308	457
Írország	2	7	2	3	2	4	2	5	10	13	17	13
Luxemburg	2	2	2	2	3	5	4	6	8	8	8	15
Németország	349	1020	898	1071	1170	1342	1182	2136	4261	4748	5199	6414
Olaszország	88	133	95	97	88	105	108	136	202	233	281	281
Portugália	3	5	3	2	2	3	3	3	5	4	4	4
Spanyolország	12	15	10	10	8	9	17	17	23	21	21	16
Svédország	49	76	43	46	54	63	64	117	166	175	196	185
Együtt	886	1805	1424	1670	1784	2092	1898	3338	6235	7049	7798	9518
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	1	1				1	1	1	1	2	2	1
Csehország	2	4	3	4	3	6	9	11	18	18	23	19
Lengyelország	255	351	211	206	186	243	276	293	349	379	427	385
Észtország	4	4	3	2	2	2	4	4	4	4	6	7
Szlovénia	2	3	2	2	2	4	3	5	11	12	17	20
Együtt	264	363	219	214	193	256	293	314	383	415	475	432
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	466	427	379	350	353	390	429	408	436	444	451	442
Szlovákia	14	41	29	30	33	47	41	68	97	116	134	179
Románia	3850	6241	4319	4696	5433	7212	9397	8525	8220	7700	7916	7399
Málta												
Fehéroroszország	9	8	3	5	4	7	10	15	19	19	20	27
Lettország	4	5	2	3	4	3	2	3	3	3	4	4
Litvánia	3						1		1	2	3	2
Moldova	2	1	1		2	4	3	3	3	3	3	7
Ukrajna	474	1528	1136	1206	1329	1920	1889	2145	2270	2256	2436	2389
Oroszország	69	250	192	224	217	286	377	412	464	485	549	686
Együtt	4891	8501	6061	6514	7375	9869	12149	11579	11513	11028	11516	11135
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	3	8	5	6	4	3	3	2	4	4	6	5
Norvégia	4	7	4	6	6	8	7	10	13	16	17	18
Svájc	47	132	118	135	152	176	199	221	280	312	350	457
Törökország	14	23	15	14	14	17	22	25	31	33	38	41
Bosznia- Hercegovina	4	23	22	26	29	36	35	41	41	41	60	42
Horvátország	32	90	95	100	101	113	110	101	108	119	141	139
Macedónia		2	2	3	3	6	4	4	5	5	4	4
Együtt	104	285	261	290	309	359	380	404	482	530	616	706
Jugoszlávia	772	1287	1087	1089	1183	1387	1570	571	664	607	593	1072
Egyéb	2471	2613	1862	1876	1944	1864	2407	3007	3295	4513	4900	5192
Mindösszesen	9388	14854	10914	11653	12788	15827	18697	19213	22572	24142	25898	28055

Összes tartózkodó, férfi

<i>Állampolgárság</i>	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU</i>												
<i>tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	457	844	402	456	589	634	282	973	1282	1429	1643	1632
Ausztria	497	697	461	517	504	508	337	979	1413	1650	1915	2355
Belgium	87	137	71	89	101	104	64	163	235	245	329	338
Dánia	37	65	26	39	38	49	31	83	87	82	136	112
Finnország	60	138	123	145	102	110	51	192	230	201	320	214
Franciaország	261	617	310	343	418	449	193	772	912	919	1287	1165
Görögország	994	1159	433	342	260	224	187	228	261	262	322	298
Hollandia	172	384	207	226	247	269	162	420	679	732	835	1074
Írország	25	61	28	42	40	47	22	111	151	157	198	206
Luxemburg	2	3	3	2	3	4	2	5	12	9	10	17
Németország	1552	3801	2808	2983	2780	2853	2380	4656	7104	7034	8378	9835
Olaszország	400	592	409	423	402	397	287	599	805	955	1183	1248
Portugália	17	30	14	15	14	16	14	45	66	55	87	116
Spanyolország	48	68	37	41	35	42	29	100	118	121	166	248
Svédország	219	367	165	172	162	156	99	280	364	367	447	477
Együtt	4828	8963	5497	5835	5695	5862	4140	9606	13719	14218	17256	19335
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	108	216	217	220	153	149	40	130	90	74	196	71
Csehország	4	23	15	33	29	58	27	81	114	136	171	148
Lengyelország	2645	2363	835	824	734	802	761	878	1025	1031	1104	999
Észtország	16	12	10	8	11	11	11	13	14	15	20	21
Szlovénia	45	71	46	51	35	41	18	49	69	82	102	107
Együtt	2818	2685	1123	1136	962	1061	857	1151	1312	1338	1593	1346
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	878	784	626	576	545	570	596	568	558	583	592	599
Szlovákia	204	716	593	718	572	704	401	1521	1761	2056	2653	2637
Románia	35675	28700	20086	21873	23002	27071	32683	32802	33401	33225	33753	39009
Málta		1				1		2	2	3	4	9
Fehéroroszország	53	54	39	44	38	52	55	60	59	63	66	62
Lettország	23	10	3	3	3	3	1	3	3	5	6	13
Litvánia	21	28	18	22	22	27	20	27	29	32	37	37
Moldova	30	29	20	23	33	37	38	54	62	70	70	86
Ukrajna	2104	4951	3919	4408	4481	6033	6616	7295	7573	8594	8810	8551
Oroszország	485	1374	795	853	729	908	1019	1086	1089	1101	1171	1188
Együtt	39473	36647	26099	28520	29425	35406	41429	43418	44537	45732	47162	52191
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	41	46	30	40	32	27	25	28	37	43	45	51
Norvégia	90	292	264	264	209	156	24	183	144	148	295	303
Svájc	97	207	147	174	179	196	196	208	266	288	323	451
Törökország	475	706	380	462	398	460	499	590	685	818	841	1187
Bosznia-												
Hercegovina	125	243	194	204	189	206	184	208	213	218	273	204
Horvátország	351	719	529	527	434	494	476	439	463	501	534	557
Macedónia	14	32	24	29	21	33	37	38	43	51	56	79
Együtt	1193	2245	1568	1700	1462	1572	1441	1694	1851	2067	2367	2832
Jugoszlávia	9337	8792	6990	6516	6329	6640	6724	2077	2339	1941	1898	3106
Egyéb	16712	19769	12301	13150	12777	12534	14061	19415	20315	24642	25548	25909
Mindösszesen	74361	79101	53578	56857	56650	63075	68652	77361	84073	89938	95824	104719

Összes tartózkodó, nő

<i>Állampolgárság</i>	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	303	534	222	244	283	329	158	478	629	678	776	795
Ausztria	197	356	233	268	246	272	207	515	812	921	1041	1350
Belgium	56	84	42	55	64	67	43	107	140	130	181	198
Dánia	25	39	15	19	21	36	26	63	59	58	107	80
Finnország	74	165	120	129	98	103	54	188	199	174	298	192
Franciaország	182	419	201	258	293	316	137	544	594	562	898	757
Görögország	594	744	277	219	164	133	112	144	160	147	177	165
Hollandia	92	201	117	120	126	146	74	246	417	469	540	660
Írország	12	36	10	26	20	24	5	62	76	74	110	153
Luxemburg	3	4	2	2	3	4	4	5	8	8	9	13
Németország	1535	5830	4685	4693	4320	4540	4528	5848	7933	7402	8366	8856
Olaszország	168	201	133	140	143	154	117	178	215	252	329	350
Portugália	14	20	8	7	9	12	6	18	28	27	41	62
Spanyolország	31	51	27	27	22	22	21	81	82	78	121	190
Svédország	164	260	134	139	122	123	82	274	323	292	412	460
Együtt	3450	8944	6226	6346	5934	6281	5574	8751	11675	11272	13406	14281
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	58	137	112	94	61	52	9	42	38	35	75	73
Csehország	16	51	43	60	59	84	45	88	112	148	173	163
Lengyelország	1876	1781	1444	1403	1211	1394	1417	1486	1656	1614	1672	1516
Észtország	24	19	23	18	24	22	19	40	33	32	58	50
Szlovénia	37	59	36	37	30	40	16	30	46	51	69	66
Együtt	2011	2047	1658	1612	1385	1592	1506	1686	1885	1880	2047	1868
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	742	715	574	570	540	548	581	572	565	545	540	611
Szlovákia	286	1001	983	1495	964	1768	824	2076	2515	2888	3453	3787
Románia	30030	28643	21475	23104	24279	28605	34846	33381	33550	32611	32615	33711
Málta				1	1	1	1	2	1	3	4	7
Fehéroroszország	135	55	38	44	44	57	63	76	80	87	89	123
Lettország	60	20	15	17	21	18	11	21	30	36	45	54
Litvánia	34	24	18	26	24	29	25	33	38	44	46	49
Moldova	29	37	28	54	69	81	79	86	94	111	107	151
Ukrajna	2328	6065	5028	5427	5372	7063	7317	8042	8293	8695	8800	8690
Oroszország	639	1628	1098	1195	1065	1336	1623	1673	1671	1686	1752	2087
Együtt	34283	38188	29257	31933	32379	39506	45370	45962	46837	46706	47451	49270
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	33	68	52	55	50	47	39	41	41	44	44	47
Norvégia	82	281	343	374	314	239	49	322	249	181	495	471
Svájc	114	215	183	203	223	247	244	238	282	299	323	391
Törökország	85	114	75	82	71	97	116	166	201	302	304	475
Bosznia-Hercegovina	47	158	130	152	136	154	129	157	155	131	179	123
Horvátország	181	443	388	404	366	408	361	339	350	351	380	359
Macedónia	3	11	5	10	11	17	15	17	19	26	25	49
Együtt	545	1290	1176	1280	1171	1209	953	1280	1297	1334	1750	1915
Jugoszlávia	6836	6779	5674	5459	5364	5727	5881	1594	1840	1524	1446	2579
Egyéb	18468	16715	12289	12775	12856	12673	14217	17796	18423	22043	22434	23187
Mindösszesen	65593	73963	56280	59405	59089	66988	73501	77069	81957	84759	88534	93100

Összes tartózkodó, együtt

<i>Állampolgárság</i>	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	760	1378	624	700	872	963	440	1451	1911	2107	2419	2427
Ausztria	694	1053	694	785	750	780	544	1494	2225	2571	2956	3705
Belgium	143	221	113	144	165	171	107	270	375	375	510	536
Dánia	62	104	41	58	59	85	57	146	146	140	243	192
Finnország	134	303	243	274	200	213	105	380	429	375	618	406
Franciaország	443	1036	511	601	711	765	330	1316	1506	1481	2185	1922
Görögország	1588	1903	710	561	424	357	299	372	421	409	499	463
Hollandia	264	585	324	346	373	415	236	666	1096	1201	1375	1734
Írország	37	97	38	68	60	71	27	173	227	231	308	359
Luxemburg	5	7	5	4	6	8	6	10	20	17	19	30
Németország	3087	9631	7493	7676	7100	7393	6908	10504	15037	14436	16744	18691
Olaszország	568	793	542	563	545	551	404	777	1020	1207	1512	1598
Portugália	31	50	22	22	23	28	20	63	94	82	128	178
Spanyolország	79	119	64	68	57	64	50	181	200	199	287	438
Svédország	383	627	299	311	284	279	181	554	687	659	859	937
Együtt	8278	17907	11723	12181	11629	12143	9714	18357	25394	25490	30662	33616
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	166	353	329	314	214	201	49	172	128	109	271	144
Csehország	20	74	58	93	88	142	72	169	226	284	344	311
Lengyelország	4521	4144	2279	2227	1945	2196	2178	2364	2681	2645	2776	2515
Észtország	40	31	33	26	35	33	30	53	47	47	78	71
Szlovénia	82	130	82	88	65	81	34	79	115	133	171	173
Együtt	4829	4732	2781	2748	2347	2653	2363	2837	3197	3218	3640	3214
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	1620	1499	1200	1146	1085	1118	1177	1140	1123	1128	1132	1210
Szlovákia	490	1717	1576	2213	1536	2472	1225	3597	4276	4944	6106	6424
Románia	65705	57343	41561	44977	47281	55676	67529	66183	66951	65836	66368	72720
Málta		1		1	1	2	1	4	3	6	8	16
Fehéroroszország	188	109	77	88	82	109	118	136	139	150	155	185
Lettország	83	30	18	20	24	21	12	24	33	41	51	67
Litvánia	55	52	36	48	46	56	45	60	67	76	83	86
Moldova	59	66	48	77	102	118	117	140	156	181	177	237
Ukrajna	4432	11016	8947	9835	9853	13096	13933	15337	15866	17289	17610	17241
Oroszország	1124	3002	1893	2048	1794	2244	2642	2759	2760	2787	2923	3275
Együtt	73756	74835	55356	60453	61804	74912	86799	89380	91374	92438	94613	101461
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	74	114	82	95	82	74	64	69	78	87	89	98
Norvégia	172	573	607	638	523	395	73	505	393	329	790	774
Svájc	211	422	330	377	402	443	440	446	548	587	646	842
Törökország	560	820	455	544	469	557	615	756	886	1120	1145	1662
Bosznia-Hercegovina	172	401	324	356	325	360	313	365	368	349	452	327
Horvátország	532	1162	917	931	800	902	837	778	813	852	914	916
Macedónia	17	43	29	39	32	50	52	55	62	77	81	128
Együtt	1738	3535	2744	2980	2633	2781	2394	2974	3148	3401	4117	4747
Jugoszlávia	16173	15571	12664	11975	11693	12367	12605	3671	4179	3465	3344	5685
<i>Egyéb</i>	35180	36484	24590	25925	25633	25207	28278	37211	38738	46685	47982	49096
Mindösszesen	139954	153064	109858	116262	115739	130063	142153	154430	166030	174697	184358	197819

60-X évesek aránya, férfi (%)

Állampolgárság	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	6,6	6,6	8,2	7,5	7,1	8,0	13,5	9,7	11,0	12,7	13,3	14,8
Ausztria	16,3	15,6	17,8	20,5	21,8	25,6	34,4	27,9	33,7	36,5	34,5	36,3
Belgium	13,8	12,4	9,9	10,1	11,9	15,4	18,8	16,6	18,3	20,0	16,4	16,0
Dánia	5,4	7,7	11,5	15,4	18,4	16,3	19,4	6,0	10,3	9,8	8,8	9,8
Finnország	5,0	5,1	2,4	2,8	4,9	5,5	7,8	5,2	8,3	9,0	7,2	7,9
Franciaország	7,7	5,5	6,5	7,3	6,0	5,8	12,4	4,1	5,8	6,4	5,4	5,7
Görögország	5,1	5,0	8,8	10,5	12,3	16,5	22,5	19,7	21,8	20,2	17,1	20,1
Hollandia	8,1	7,3	9,2	11,9	10,9	13,8	19,8	15,5	21,2	22,8	22,4	26,4
Írország	4,0	8,2	7,1	7,1	5,0	6,4	9,1	3,6	6,6	8,3	8,6	5,8
Luxemburg	50,0	33,3	33,3	50,0	66,7	75,0	100,0	60,0	41,7	55,6	50,0	58,8
Németország	13,3	15,4	18,3	20,4	23,5	26,3	26,0	25,5	34,1	38,5	35,3	36,9
Olaszország	11,3	14,4	13,2	13,9	13,2	15,6	22,0	15,0	18,9	18,7	18,3	18,1
Portugália	5,9	10,0	21,4	13,3	14,3	18,8	21,4	6,7	7,6	7,3	4,6	3,4
Spanyolország	10,4	10,3	13,5	9,8	5,7	9,5	24,1	9,0	9,3	9,1	6,6	3,6
Svédország	13,7	14,4	17,0	18,6	22,8	27,6	41,4	26,4	29,7	30,2	26,6	22,6
Együtt	10,4	11,8	14,8	16,4	17,7	20,1	24,4	20,0	26,7	29,3	26,7	28,9
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	0,9	0,5	0,0	0,0	0,0	0,7	2,5	0,8	1,1	1,4	0,5	1,4
Csehország	25,0	4,3	6,7	3,0	3,4	3,4	11,1	6,2	7,9	6,6	6,4	6,1
Lengyelország	4,9	7,8	8,1	7,2	7,8	9,0	11,4	10,5	11,7	11,8	13,0	12,4
Észtország	6,3	8,3	10,0	12,5	9,1	9,1	9,1	7,7	0,0	0,0	5,0	4,8
Szlovénia	2,2	2,8	2,2	2,0	2,9	4,9	11,1	6,1	13,0	12,2	11,8	14,0
Együtt	4,8	7,1	6,3	5,5	6,2	7,4	11,0	8,9	10,6	10,6	10,6	11,1
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	25,4	25,5	29,1	26,2	27,2	29,8	30,9	31,3	35,5	34,3	34,8	34,1
Szlovákia	2,0	2,2	1,9	1,5	2,4	2,3	3,7	1,4	1,9	2,1	1,8	2,4
Románia	4,4	9,0	8,1	8,1	9,0	10,3	11,3	9,9	9,2	8,6	8,8	7,2
Málta		0,0				0,0		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Fehéroroszország	3,8	5,6	5,1	9,1	5,3	5,8	7,3	11,7	11,9	12,7	13,6	12,9
Lettország	4,3	20,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Litvánia	4,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,7	2,7
Moldova	0,0	0,0	0,0	0,0	3,0	5,4	2,6	1,9	1,6	1,4	1,4	2,3
Ukrajna	9,1	11,8	10,8	9,8	10,7	11,9	10,7	10,5	10,6	9,1	9,8	10,1
Oroszország	3,9	5,8	6,7	6,6	7,5	7,8	8,6	9,0	10,7	11,7	13,9	15,2
Együtt	5,1	9,5	8,8	8,5	9,4	10,6	11,3	10,0	9,5	8,8	9,0	7,9
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	7,3	15,2	13,3	10,0	9,4	11,1	12,0	7,1	8,1	7,0	8,9	3,9
Norvégia	4,4	2,4	0,8	1,5	1,9	3,2	16,7	3,8	4,9	4,7	2,4	2,0
Svájc	25,8	33,8	40,1	37,4	41,3	40,8	43,9	49,5	49,6	52,1	53,6	54,3
Törökország	1,5	2,0	2,1	1,7	1,8	2,2	3,0	2,7	3,4	2,8	3,2	1,9
Bosznia- Hercegovina	1,6	4,9	6,2	7,8	10,1	10,7	13,0	13,0	12,7	11,5	10,6	10,3
Horvátország	5,7	7,4	10,0	10,4	12,2	11,7	11,8	11,8	12,7	12,4	13,9	13,5
Macedónia	0,0	3,1	4,2	6,9	4,8	9,1	8,1	7,9	9,3	7,8	7,1	5,1
Együtt	5,1	7,3	8,9	9,1	11,0	11,5	13,3	12,4	13,8	13,3	13,4	13,2
Jugoszlávia	4,3	7,4	7,5	7,9	9,1	10,2	11,3	12,8	13,5	15,2	15,6	17,7
Egyéb	5,5	5,5	5,1	5,0	5,4	5,0	6,2	6,5	6,9	8,1	8,6	8,5
Mindösszesen	5,4	8,4	8,4	8,4	9,3	10,3	11,1	10,5	11,9	12,1	12,4	12,4

60–X évesek aránya, nő (%)

Állampolgárság	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	7,3	7,1	11,7	13,9	15,2	15,2	29,1	14,9	17,0	17,4	16,0	19,4
Ausztria	23,9	19,9	23,6	24,6	26,4	32,0	39,1	29,9	34,5	37,7	37,7	38,3
Belgium	23,2	14,3	19,0	16,4	15,6	16,4	25,6	10,3	10,7	11,5	9,4	14,6
Dánia	0,0	2,6	6,7	10,5	4,8	8,3	11,5	3,2	5,1	8,6	5,6	7,5
Finnország	5,4	5,5	4,2	4,7	7,1	7,8	13,0	4,3	7,5	9,2	6,0	7,3
Franciaország	12,6	7,4	10,0	8,5	8,2	10,1	24,1	7,5	8,9	10,0	7,1	8,3
Görögország	8,4	7,4	14,1	17,4	20,1	27,1	37,5	30,6	38,8	32,7	28,2	27,9
Hollandia	9,8	8,0	10,3	12,5	11,1	15,8	28,4	14,6	19,9	22,4	22,4	26,2
Írország	8,3	5,6	0,0	0,0	0,0	4,2	0,0	1,6	0,0	0,0	0,0	0,7
Luxemburg	33,3	25,0	50,0	50,0	33,3	50,0	50,0	60,0	37,5	37,5	33,3	38,5
Németország	9,3	7,4	8,2	9,9	12,0	13,0	12,5	16,3	23,1	27,5	26,8	31,4
Olaszország	25,6	23,9	30,8	27,1	24,5	27,9	38,5	25,8	23,3	21,4	19,5	15,7
Portugália	14,3	10,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Spanyolország	22,6	15,7	18,5	22,2	27,3	22,7	47,6	9,9	14,6	12,8	8,3	3,7
Svédország	11,6	8,8	11,2	10,1	13,9	16,3	28,0	15,7	18,0	21,9	18,7	16,7
Együtt	11,1	8,4	9,8	11,3	13,0	14,5	15,9	16,2	22,1	25,5	23,8	27,5
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,9	1,3	0,0
Csehország	6,3	5,9	4,7	5,0	3,4	4,8	13,3	6,8	8,0	6,1	6,9	6,1
Lengyelország	6,7	9,3	9,9	10,5	10,7	12,3	13,3	13,5	13,8	15,9	16,9	17,2
Észtország	12,5	15,8	8,7	5,6	4,2	4,5	15,8	7,5	12,1	12,5	8,6	12,0
Szlovénia	2,7	1,7	2,8	2,7	3,3	5,0	6,3	6,7	4,3	3,9	7,2	7,6
Együtt	6,5	8,5	8,9	9,4	9,6	11,2	13,2	12,6	12,9	14,5	14,9	15,1
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	32,7	31,7	34,3	34,9	38,0	40,1	42,2	40,2	42,1	44,8	45,4	39,0
Szlovákia	3,5	2,5	1,8	1,3	2,0	1,8	3,2	2,3	2,5	2,5	2,5	3,1
Románia	7,6	12,8	12,5	12,7	13,8	15,5	16,4	15,8	15,3	14,8	15,2	13,6
Málta				0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Fehéroroszország	5,2	9,1	2,6	2,3	4,5	7,0	9,5	10,5	15,0	12,6	12,4	15,4
Lettország	5,0	15,0	13,3	17,6	19,0	16,7	18,2	14,3	10,0	8,3	8,9	7,4
Litvánia	5,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,0	0,0	2,6	4,5	4,3	2,0
Moldova	6,9	2,7	3,6	0,0	1,4	2,5	2,5	2,3	2,1	1,8	1,9	3,3
Ukrajna	12,1	15,5	14,2	14,2	15,8	17,0	16,1	17,1	17,7	16,9	17,8	17,5
Oroszország	7,8	10,4	12,7	14,1	15,2	16,1	17,8	18,8	20,8	21,1	22,0	24,2
Együtt	8,4	13,2	12,8	12,8	14,2	15,5	16,4	15,8	15,5	15,0	15,3	14,2
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	0,0	1,5	1,9	3,6	2,0	0,0	0,0	0,0	2,4	2,3	4,5	6,4
Norvégia	0,0	0,0	0,6	0,5	0,6	1,3	6,1	0,9	2,4	5,0	2,0	2,5
Svájc	19,3	28,8	32,2	34,5	35,0	38,9	46,3	49,6	52,5	54,2	54,8	54,2
Törökország	8,2	7,9	9,3	7,3	9,9	7,2	6,0	5,4	4,0	3,3	3,6	4,0
Bosznia- Hercegovina	4,3	7,0	7,7	6,6	7,4	9,1	8,5	8,9	9,0	12,2	17,3	17,1
Horvátország	6,6	8,4	10,8	11,1	13,1	13,5	15,0	14,5	14,0	16,2	17,6	17,8
Macedónia	0,0	9,1	20,0	10,0	18,2	17,6	6,7	5,9	5,3	3,8	0,0	0,0
Együtt	7,9	9,4	10,4	10,6	12,6	14,7	19,8	15,2	17,5	19,2	17,0	17,3
Jugoszlávia	5,5	9,4	10,0	10,6	11,3	12,4	13,8	19,2	18,9	20,5	20,5	20,3
Egyéb	8,4	9,2	10,1	9,6	9,8	9,7	10,8	9,8	10,3	11,4	12,0	12,9
Mindösszesen	8,2	11,2	11,4	11,6	12,7	13,9	15,1	14,4	15,3	15,6	15,9	16,2

60-X évesek aránya, együtt (%)

<i>Állampolgárság</i>	1996	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
<i>EU tagállamokból</i>												
Nagy-Britannia	6,8	6,8	9,5	9,7	9,7	10,5	19,1	11,4	13,0	6,8	6,8	9,5
Ausztria	18,4	17,1	19,7	21,9	23,3	27,8	36,2	28,6	34,0	18,4	17,1	19,7
Belgium	17,5	13,1	13,3	12,5	13,3	15,8	21,5	14,1	15,5	17,5	13,1	13,3
Dánia	3,2	5,8	9,8	13,8	13,6	12,9	15,8	4,8	8,2	3,2	5,8	9,8
Finnország	5,2	5,3	3,3	3,6	6,0	6,6	10,5	4,7	7,9	5,2	5,3	3,3
Franciaország	9,7	6,3	7,8	7,8	6,9	7,6	17,3	5,5	7,0	9,7	6,3	7,8
Görögország	6,4	5,9	10,8	13,2	15,3	20,4	28,1	23,9	28,3	6,4	5,9	10,8
Hollandia	8,7	7,5	9,6	12,1	11,0	14,5	22,5	15,2	20,7	8,7	7,5	9,6
Írország	5,4	7,2	5,3	4,4	3,3	5,6	7,4	2,9	4,4	5,4	7,2	5,3
Luxemburg	40,0	28,6	40,0	50,0	50,0	62,5	66,7	60,0	40,0	40,0	28,6	40,0
Németország	11,3	10,6	12,0	14,0	16,5	18,2	17,1	20,3	28,3	11,3	10,6	12,0
Olaszország	15,5	16,8	17,5	17,2	16,1	19,1	26,7	17,5	19,8	15,5	16,8	17,5
Portugália	9,7	10,0	13,6	9,1	8,7	10,7	15,0	4,8	5,3	9,7	10,0	13,6
Spanyolország	15,2	12,6	15,6	14,7	14,0	14,1	34,0	9,4	11,5	15,2	12,6	15,6
Svédország	12,8	12,1	14,4	14,8	19,0	22,6	35,4	21,1	24,2	12,8	12,1	14,4
Együtt	10,7	10,1	12,1	13,7	15,3	17,2	19,5	18,2	24,6	10,7	10,1	12,1
<i>1. országcsoport</i>												
Ciprus	0,6	0,3	0,0	0,0	0,0	0,5	2,0	0,6	0,8	0,6	0,3	0,0
Csehország	10,0	5,4	5,2	4,3	3,4	4,2	12,5	6,5	8,0	10,0	5,4	5,2
Lengyelország	5,6	8,5	9,3	9,3	9,6	11,1	12,7	12,4	13,0	5,6	8,5	9,3
Észtország	10,0	12,9	9,1	7,7	5,7	6,1	13,3	7,5	8,5	10,0	12,9	9,1
Szlovénia	2,4	2,3	2,4	2,3	3,1	4,9	8,8	6,3	9,6	2,4	2,3	2,4
Együtt	5,5	7,7	7,9	7,8	8,2	9,6	12,4	11,1	12,0	5,5	7,7	7,9
<i>2. országcsoport</i>												
Bulgária	28,8	28,5	31,6	30,5	32,5	34,9	36,4	35,8	38,8	28,8	28,5	31,6
Szlovákia	2,9	2,4	1,8	1,4	2,1	1,9	3,3	1,9	2,3	2,9	2,4	1,8
Románia	5,9	10,9	10,4	10,4	11,5	13,0	13,9	12,9	12,3	5,9	10,9	10,4
Málta		0,0		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0		0,0	
Fehéroroszország	4,8	7,3	3,9	5,7	4,9	6,4	8,5	11,0	13,7	4,8	7,3	3,9
Lettország	4,8	16,7	11,1	15,0	16,7	14,3	16,7	12,5	9,1	4,8	16,7	11,1
Litvánia	5,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,2	0,0	1,5	5,5	0,0	0,0
Moldova	3,4	1,5	2,1	0,0	2,0	3,4	2,6	2,1	1,9	3,4	1,5	2,1
Ukrajna	10,7	13,9	12,7	12,3	13,5	14,7	13,6	14,0	14,3	10,7	13,9	12,7
Oroszország	6,1	8,3	10,1	10,9	12,1	12,7	14,3	14,9	16,8	6,1	8,3	10,1
Együtt	6,6	11,4	10,9	10,8	11,9	13,2	14,0	13,0	12,6	6,6	11,4	10,9
<i>3. országcsoport</i>												
Albánia	4,1	7,0	6,1	6,3	4,9	4,1	4,7	2,9	5,1	4,1	7,0	6,1
Norvégia	2,3	1,2	0,7	0,9	1,1	2,0	9,6	2,0	3,3	2,3	1,2	0,7
Svájc	22,3	31,3	35,8	35,8	37,8	39,7	45,2	49,6	51,1	22,3	31,3	35,8
Törökország	2,5	2,8	3,3	2,6	3,0	3,1	3,6	3,3	3,5	2,5	2,8	3,3
Bosznia- Hercegovina	2,3	5,7	6,8	7,3	8,9	10,0	11,2	11,2	11,1	2,3	5,7	6,8
Horvátország	6,0	7,7	10,4	10,7	12,6	12,5	13,1	13,0	13,3	6,0	7,7	10,4
Macedónia	0,0	4,7	6,9	7,7	9,4	12,0	7,7	7,3	8,1	0,0	4,7	6,9
Együtt	6,0	8,1	9,5	9,7	11,7	12,9	15,9	13,6	15,3	6,0	8,1	9,5
Jugoszlávia	4,8	8,3	8,6	9,1	10,1	11,2	12,5	15,6	15,9	4,8	8,3	8,6
Egyéb	7,0	7,2	7,6	7,2	7,6	7,4	8,5	8,1	8,5	7,0	7,2	7,6
Mindösszesen	6,7	9,7	9,9	10,0	11,0	12,2	13,2	12,4	13,6	6,7	9,7	9,9

Forrás: Népmozgalmi adatok KSH.

Ez a dokumentum az Európai Unió pénzügyi támogatásával valósult meg. A dokumentum tartalmáért teljes mértékben a Kistérségek Fejlesztéséért Tudományos Egyesület és a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet vállalja a felelősséget, és az semmilyen körülmények között nem tekinthető az Európai Unió és/vagy az Irányító Hatóság állásfoglalását tükröző tartalomnak.

MIGRACIJSKI I REMIGRACIJSKI TOKOVI NA PODRUČJU JUŽNE MAĐARSKE I VOJVODINE (1990 – 2010)

Dr. IREN GABRIĆ-MOLNAR – Dr. ŠANDOR ILEŠ

1. Migracijski tokovi u inostranstvo

Srpsko društvo učestvuje u migracijskim tokovima već skoro pola veka, od nastanka odnosno raspada zajednice jugoslovenskih naroda. Višedecenijsko masovno zapošljavanje Jugoslovena u inostranstvu može se obrazložiti socijalnim, ekonomskim, etičkim, političkim i kulturnim razlozima. U slučaju Južnih Slovena prvenstveno govorimo o ekonomskoj migraciji (od '65. do kraja '80-ih godina). Mada je migracija iz političkih razloga, tj. zbog suprostavljanja režimu bila prisutna već od samog početka, ipak većeg maha uzima tek za vreme ratne krize '90-ih godina. Možemo razlikovati više migracijskih talasa unutar kojih nema jasno odvojivih modela, ali postoje karakteristični tipovi selidbi:

1. 1920-ih godina, talas emigracije najsiromašnijih slojeva
2. Posle Drugog svetskog rata, politički emigranti socijalističke Jugoslavije, u periodu nakon 1945. godine
3. Ekonomski emigranti '60-ih godina poznati kao „nova dijaspora”, koji i danas čine osnovu migrantskih mreža
4. Masovni odlazak „gastarbajtera” na privremeni rad u inostranstvo 70-ih godina, što je već funkcionisalo kao lančana migracija (odlasci i povraci), postepeno se suočavajući sa restriktivnom emigracijskom politikom uvedenom u zapadno-evropskim zemljama
5. Ratni migranti 90-ih godina su sa Balkana pokrenuli talas različitih oblika migranata (prisilna migracija, privatna trgovina, zapošljavanje uz protok kapitala)
6. Od 2000. godine migriranje sa ciljem razvoja preduzetništva, studiranja, građenja karijere i sjedinjenja porodice (emigracija visoko kvalifikovanih kadrova i nekvalifikovanih radnika, sezonska kretanja, cirkulacije)

Na masovna iseljavanja u inostranstvo jugoslovenska javnost i stručna literatura prvi put je obratila pažnju u doba Titove vlasti (druga polovina 60-ih godina). Tokom 70-ih godina broj emigranata koje je tadašnja državna aparaturna socijalističke Jugoslavije nazivala „*radnicima na privremenom radu u inostranstvu (temporary labour migrants)*” se stalno povećavao. To je bila jedina socijalistička zemlja koja je svojim građanima dopuštala da se zaposle u Zapadnoj Evropi. Na taj način relativno značajan deo životnog standarda stanovništva obezbeđeno je od većih prihoda ostvarenih na zapadu. Velik postotak štednih uloga građana je takođe uplaćivana iz zarada

„gostujućih radnika” (ove bankovne uloge je Slobodan Milošević zamrznuo i koristio za finansiranje rata). Devedesetih godina prošlog veka emigracija stanovništva postaje sve izraženija – sada već u značajnoj meri zbog ratova.

Motiv za traženje zaposlenja u inostranstvu omogućili su:

1. Mogućnost koju je pružila geografska i politička otvorenost zemlje;
2. Nezaposlenost, egzistencijalni problemi usocijalističkoj državi;
3. „Odliv mozgova” – kvalifikovani stručnjaci u svojoj domovini ne nalaze odgovarajući posao i nisu adekvatno materijalno nagrađivani;
4. Oskudne mogućnosti zadovoljenja socijalnih i kulturnih potreba;
5. Nedostatak dugoročne perspektive u razvoju životnog standarda.

U vreme pre tranzicije Mađarska, zbog svoje političke zatvorenosti nije ni dolazila u obzir kao odredište za emigraciju jugoslovenskih građana. Radnici iz Jugoslavije su se mogli legalno zaposliti u državama Zapadne Evrope, kao povlašćeni građani jedne „vanblokovske” socijalističke zemlje. Međutim ratovi koji su pratili raspad jugoslovenskog etničkog mozaika, čistke, embarga, dezorganizacija i ekonomska nesigurnost okončali su gotovo nesmetano iseljavanje u pravcu zapada. Tako su i susedne zemlje postale ciljne destinacije jugoslovenskih migranata.

Zahvaljujući geografskoj blizini i istorijskim tradicijama Vojvodina i Južna Nizija neguju tesne odnose. Povlačenjem granica nakon Prvog svetskog rata gotovo cela teritorija Županije Bač-Bodrog, izuzev severnog dela Bačke pripala je Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, isto kao i Županija Torontal, dok su u slučaju županija Čongrad i Čanad otcepljeni južni delovi. Pored zajedničke istorije, geografske blizine i infrastrukturnih mreža (rečni i železnički saobraćaj) ove dve regije vezuje i tradicija saradnje ovdašnjih ljudi, prijateljske i rodbinske veze, kao i zajednička kultura.

Nakon što su posleratni „zahlađeni” politički odnosi popustili, tj. 60-ih godina, počeli su se razvijati institucionalni oblici mađarsko-srpske saradnje. Glavni motivi inicijativa za saradnju naselja i stanovništva u regiji bili su pre svega međusobna ekonomska upućenost i zajednička prošlost. Devedesetih godina, nastankom jugoslovenske krize i ulaskom Mađarske u NATO, odnosi dveju zemalja su se promenili. Zbog embarga Ujedinjenih nacija većina postojećih institucioniranih odnosa se prekinula, ali su se neposredni i neformalni ljudski odnosi (naročito u pograničnim područjima) i dalje održali. U ovom periodu na teritoriju Mađarske je stigao talas emigranata iz Srbije, naime zbog egzistencijalne nesigurnosti izazvane hiperinflacijom nezaposleni i mladi stručnjaci su masovno odlazili iz zemlje, tražeći mogućnost da se zaposle ili da studiraju. Mnoge porodice iz Srbije su svoju ušteđevinu ili kapital prebacili u inostranstvo. Izgradnjom novih tržišnih odnosa veliki broj preduzetnika iz Vojvodine je otvorilo firmu u Mađarskoj. Sedišta ovih preduzeća su pre svega registrovana na teritoriji regije Južna Nizija, zatim u pravcu Kečkemeta, pa sve do Budimpešte. Integracija doseljenika u novu sredinu uzrokovala je brojne poteškoće, o čemu svedoče

novija istraživanja. Oni koji nisu potpuno prekinuli vezu sa domovinom uglavnom održavaju aktivnu prekograničnu komunikaciju i uspostavljaju kontakte i kanale saradnje. Oni u stvari uživaju najviše koristi od dvojnog državljanstva.

2. Tipovi emigracije iz Srbije/Vojvodine

Početak 1990-ih godina Srbiju je napustilo oko 200 000 mladih stručnjaka. Najveći postotak iseljavanja zabeleženo je u Vojvodini, iako se ona smatra ekonomski relativno razvijenim delom države. Mladi su masovno odlazili pre svega zbog ratne opasnosti, odnosno da bi izbegli vojne obaveze, ali i zbog ekonomskih razloga. Slabo povećavanje ili čak stagniranje broja stanovništva Vojvodine objašnjavamo nepovoljnim migracijskim saldom. Migracija stanovništva ima značajan uticaj na ljudski potencijal Vojvodine. U 2002. godini autohtono stanovništvo čini 53,1% populacije regije, a 45,9% su doseljenici. Dok je 8,5% emigranata u Pokrajinu stiglo iz Srbije, 17,9% se doselilo iz bivših republika nekadašnje SRJ: Hrvatske, odnosno Bosne i Hercegovine (Popis 2002). Vojvodina je od '90-ih godina postala „*glavna destinacija nekoliko stotina hiljada izbeglica*”. Zbog migracije koja je po veličini „*nadmašila čak i kolonizaciju '40-ih godina*” u 2002. godini 9,2% stanovništva čine izbegla lica.

Talasi doseljavanja izbeglica u Srbiju značajno je uticalo na migracijski saldo. Između 1990. i 1993., a zatim i 1995. godine u Pokrajini se nastanilo preko 270 hiljada *izbeglica*, što predstavlja 40% od ukupnog broja izbeglih i raseljenih lica u Srbiji, a 13% od ukupnog broja stanovništva Vojvodine. Oko 92% izbeglica je bilo srpske nacionalnosti, i stizali su u više talasa, za vreme jugoslovenskih ratova, pre svega iz Hrvatske, a zatim i iz Bosne i Hercegovine. Nastanili su se prvenstveno na jugozapadu Bačke i u Sremu, odnosno u većim gradovima Pokrajine. Broj izbeglica u Novom Sadu je 25 000, u Rumi 6-8000, u Somboru, Pančevu, Inđiji i Subotici 6000 lica. Naročito stanovništvo Južnobačke regije (Novi Sad, Sremski Karlovci, Beočin) možemo karakterisati kao migracijsko, naime u te krajeve se doselio najveći broj izbeglica sa ratnih područja. Najprivlačniju destinaciju predstavljao je sam glavni grad Pokrajine, odnosno Sremska regija (Inđija, Ruma, Stara Pazova, Šid), gde je 16,3% stanovništva stiglo iz Hrvatske, a 10,9% iz Bosne i Hercegovine.

U doba hiperinflacije, 1993. godine mnogi pripadnici mađarske nacionalne manjine u Jugoslaviji podneli su zahtev za trajni boravak ili za sticanje državljanstva Republike Mađarske. U tome je značajnu ulogu igrala novonastala društveno-ekonomska klima, odnosno sigurnost koju je Mađarska na prekretnici stoleća mogla pružiti, za razliku od srpskog društva (rat, mobilizacija vojske, sankcije, izolovanost zemlje, bombardovanja, osiromašenje, nezaposlenost, pad ekonomije, nedostatak investicija, nedostatak materijalnog i moralnog vrednovanja rada, nesiguran položaj manjina, korumpiranost politike i društva). Tipični emigranti bi se mogli karakterisati na sledeći način: mladi stručnjaci sa poznavanjem stranih jezika i početnim kapitalom, preduzetljivi poslovni ljudi, mladi koji se školuju/kvalifikuju u zemlji matici, domaći

„tehnološki viškovi”, sezonski radnici, lica koja redovno prelaze granicu – crnoberezijanci (šverceri, terenci). U ovoj situaciji – uzimajući u obzir efekte pogranične migracije, kroz jačanje prekograničnih veza interesnih strana, izradu zajedničkih regionalnih razvojnih elemenata, pronalaženje zajedničkog rešenja problema prekogranične fluktuacije radne snage – novi migracioni talas na prekretnici stoleća može stvoriti zajedničku mogućnost za teritorijalni razvoj obe zemlje. Profil preduzetnika iz Srbije, većinom mađarske nacionalnosti naročito pokazuje sledeće tipove preduzetništva: (1.) uhodana mala i srednja preduzeća sa stranim podizvođačima i kooperantima, i slobodno raspoloživim kapitalom; (2.) brojna fiktivna preduzeća (koja su bila neophodna za dobijanje radne dozvole, kupovinu stana ili kuće, odnosno dobijanje boravišne dozvole); (3.) porodična preduzeća po malim pograničnim selima (mali pogoni i firme koje zapošljavaju nekoliko desetina ljudi).

Fluktuacija radne snage u graničnoj zoni i dalje ima značajnu budućnost, i to u sledećim oblastima: trgovina, špedicija (revitalizacija železničkog transporta i rečnog prevoza robe na reci Tisa), građevinarstvo, specijalni logistički centri, pokretanje zajedničkih malih i srednjih preduzeća, izgradnja mreže obrazovnih i kulturnih veza. Kretanje radne snage u prekograničnim regijama zahteva koordinisan teritorijalni razvoj. Potencijalni mađarski investitori pokazuju sve veće interesovanje prema mogućnostima privatizacije i grinfild investicija u Srbiji. Osnovano je više stotina preduzeća sa mešovitim domaćim i mađarskim kapitalom, naročito u Vojvodini i Beogradu, pre svega u bankarskoj sferi, i u oblasti trgovine i uslužnih delatnosti.

3. Imigranti u Mađarskoj

Pored postojećih regionalnih razlika u zaradama, najveći uticaj na prostornu distribuciju emigranata ima geografski položaj ciljne destinacije. U izboru prebivališta najveću ulogu igraju teritorije geografskog i ekonomskog centra, odnosno periferije. U prostornoj distribuciji građana Srbije u migracionim tokovima ka Mađarskoj, prvenstveno gravitiraju prema pograničnim naseljima i ka Budimpešti, glavnom gradu, centralnom području Mađarske. Budimpešta je glavni i najatraktivniji centar u dinamičnim, međunarodnim migracionim tokovima. Kod graničnog pojasa bitna okolnost je blizina državne granice za veliki broj migranata, jer je olakšan kontakt sa porodicom u zemlji emigracije. Migranti sa graničnog pojasa Srbije se radije doseljavaju u mesta u blizini državne granice.

Pogranični regioni su prema teorijama lokacije (location theory) u prošlosti bili tradicionalno marginalizovani i nerazvijeni, prvenstveno zbog barijera u međunarodnoj trgovini i zbog pretnje vojne invazije. Nacionalne granice su tada imale negativan uticaj na regionalni razvoj pograničnog pojasa. Porezi, različiti jezici, različite kulture i poslovna iskustva su sprečavali razvoj prekogranične trgovine, a samim tim i lociranje domaćih i stranih proizvođača u ovim regionima. Ova nepovoljna okolnost se može izmeniti putem liberalizacije trgovinskih barijera, pospešivanjem migracijskih tokova.

Ovi regioni mogu biti aktivna „kontakt-područja“. Na srpsko-mađarskoj granici, pogranični okruzi i naselja su postali najatraktivnija ciljna destinacija srpskih migranata. U istraživanjima, sprovedenim u Mađarskoj u periodu između 1988-1999 – realizovane su 3 982 jugoslovenske investicije, tj. registracija firmi, 16% ukupnih osnivanja firmi inostranih investitora. Od njih je 70% registrovano u južnom regionu (Dél-Alföld), dok je svega 20% u glavnom gradu Mađarske. 1993. godine broj registrovanih preduzeća dostiže zavidni nivo od hiljade malih i srednjih preduzeća i preduzetnika. Ovaj period karakteriše i odlazak jugoslovenske intelektualne elite, evakuacija kapitala. Vezano za pogranične regione ističemo i kategoriju etničke migracije u kojoj su najviše pogođeni vođanski mađari.

Iz rezultata istraživanja je uočena tendencija permanentnog rasta srpskih migranata u Mađarskoj, posle 2001. godine. Desetogodišnja istorija od okončanja jugoslovenskih ratova još ne znači i promptno smanjenje migracione sklonosti srpskog društva.

Istraživanje tokova migracije u Srbiji u nedostatku adekvatnih podataka nije kontinuirano. Sporan je period između 1991. i 2002. Bez tačnih podataka migracioni tokovi ovog perioda se teško argumentuju. Stručna literatura nakon 2000. godine se oslanja na procene. Iz 2002. godine, zbog izmene u metodologiji popisa, istraživačima stoji na raspolaganju veoma malo podataka. Mišljenja smo, da zbog ove okolnosti, najprecizniji rezultati istraživanja se mogu bazirati na statističkim bazama podataka ciljnih država. Države imigracije su do 1998. godine generalno kanalisali emigrante po mestu emigracije u „bivšu-Jugoslaviju“, otežavajući istraživanja za regionalnu komparaciju. Relevantne baze podataka u Mađarskoj (Zavod za doseljavanje i državljanstvo odnosno Zavod za statistiku Mađarske) poseduju podatke po naseljima emigracije.

U Mađarsku iz Srbije odlaze sledeći tipovi migranata:

1. Izbeglice

Mogućnost useljavanja u Mađarsku stvorena je promenom režima i priključenjem međunarodnim sporazumima o pitanjima migracije. Kao posledica eskalacije ratnog konflikta Mađarsku su zahvatila četiri talasa izbeglica sa teritorije Jugoslavije u raspadu. Godine 1991. i '92 stiglo je blizu 50 hiljada izbeglica i azilanata koji su 1993–94. većinom napustili zemlju. Ratna kriza u Bosni 1995. godine, a zatim zaoštavanje situacije na Kosovu 1999. godine doveli su do novog izbegličkog talasa, sa po 5 hiljada izbeglih lica. Nova kriza na Kosovu koja je kulminirala 2009. godine je za tri godine donela još blizu 5 hiljada izbeglica.

2. Imigranti

Kao posledica tranzicije pred građanima bivših jugoslovenskih republika, među njima naravno i građanima Srbije otvorili su se i drugi kanali migracije. Mislimo tu pre svega na sticanje useljeničkog statusa baziranog na boravku u Mađarskoj preko godinu dana.

Sa relevantnim i autentičnim statističkim podacima o ovom krugu imigranata raspolazemo počev od 1995. godine. Broj onih koji su status izbeglica/azilanata zamenili statusom useljenika, zajedno sa novopridošlim imigrantima je do 1996. godine dostigao cifru od 16 173 lica sa teritorije aktuelne „Male Jugoslavije“. Ovaj broj se do 2005. godine polako smanjio na 12 605 lica. 2006-a bila je godina velike revizije statističkih podataka i značajnih promena u granicama, te je broj lica sa teritorije današnje Srbije koja su boravila u Mađarskoj opao na 3 671. Nakon toga broj srpskih državljana se u većoj meri povećao samo do 1. januara 2010. godina, kada je ukupno registrovano 5 685 lica. Ovaj rast je rezultovao talas migracije 2008–2009. godine. Postavlja se pitanje koji slojevi stanovništva su u najvećoj meri doprineli ovom rastu? Pri prvom pristupu, kao okvir ispitivanja celishodno je koristiti Rodžersovu krivu prikazanu u ovom radu. Zbog nedostatka tradicije zapošljavanja u Mađarskoj, kao i zbog ekonomske krize malo je verovatno da se radilo o povećanju migracije sa ciljem zapošljavanja. Tipično je useljavanje bračnih parova sa teritorije Vojvodine, u ranim srednjim godinama, sa decom, koji većinom raskidaju veze sa svojom domovinom (prodaju kuće i često dovode sa sobom i roditelje) i žele se trajno nastaniti u Mađarskoj.

3. Studentska migracija

Drugi karakteristični sloj migranata čine đaci i studenti. Pod njima pre svega podrazumevamo srednjoškolce i studente viših škola i fakulteta, koje većinom trebamo smatrati samostalnim migrantima, nezavisnim od svojih roditelja. Oko 86% učenika i studenata se u Mađarsku doseljava samostalno, znači svoj život moraju organizovati nezavisno od roditelja. U njihovom motivacionom sistemu prvo mesto zauzima obrazovanje na maternjem jeziku, odnosno obrazovanje koje je kvalitetnije od domaćeg. U manjoj meri se pozivaju na mogućnost sticanja stipendije, što im omogućava jeftinije školovanje. Prema mađarskim statističkim podacima o obrazovanju broj državljana Republike Srbije koji pohađaju srednju školu u Mađarskoj je oko 2000. godine prelazio 600 lica, da bi se taj broj do 2010. godine smanjio na oko 400 učenika. Suprotno od toga, broj studenata je sa oko 800 lica, koliko je registrovano 2000. godine do 2010. – uz određenu fluktuaciju – povećao na oko 1 000 lica. Prema podacima Godišnjaka obrazovanja 2009–2010. na višim školama i fakultetima u Mađarskoj studiralo je 1009 državljana Republike Srbije. Ovim brojem zauzimaju treće mesto iza studenata iz Slovačke (1943 lica) i Rumunije (1697 lica), a ispred Ukrajinaca (896 lica) i Hrvata (128 lica). Velika većina učenika i studenata iz Srbije pripada mađarskoj nacionalnoj manjini i poreklom je iz Vojvodine. Školovanje i studiranje možemo smatrati kao „pedsoblje“ useljenja u neku zemlju, jer 77% studenata od svog znanja želi profitirati u Mađarskoj, 17% njih bi se želelo zaposliti u trećoj zemlji, a svega 7% planira da se vrati u Vojvodinu.

4. Migracija u starije životno doba

Posmatrajući iz aspekta ciklusa ljudskog života možemo ustanoviti da treći značajni sloj useljenika čine osobe starije od 60 godina. Među imigrantima sa srpskim državljanstvom brojčani odnos lica starijeg doba se povećao u odnosu na ukupan broj useljenika u Mađarsku. Dok je 1996. godine svega 4,8% imigranata pripadalo starijoj populaciji, za svega deceniju i po, do 2010. godine njihovo učešće u ukupnom broju useljenika iz Srbije povećalo se na 18,9%. Među srpskim državljanima starijeg doba 1996. godine još nije bilo markantnih razlika u brojčanom odnosu polova (muškaraca je bilo 4,3%; a žena 5,5%). U posmatranom periodu razlika u broju polova se stalno povećavala, da bi do 2010. godine dostigla 2,5 postotna boda (muškarci 17,7%; žene 20,3%). Pojava međunarodne migracije starije populacije na relaciji Srbija-Mađarska postala je proces. U krugu migranata starijeg doba koji stižu iz Srbije, odnosno državljana Republike Srbije koji starije doba dožive u Mađarskoj najznačajniji tip čini grupa indukovana kriznom situacijom.

Zatim sledi tip migranata motivisan porodičnim razlozima, koji obuhvata slučajeve ponovnog sjedinjenja i zasnivanja porodice. Treći po značaju je tip migranata sa motivima vezanim za posao, i obuhvata činioce koji su povezani sa materijalnim faktorima egzistencije. U ovu grupu spadaju radnici zaposleni kod drugih subjekata, osobe koje egzistenciju obezbeđuju samozapošljavanjem ili prihodima od kapitala. Podaci iz stručne literature nedvosmisleno pokazuju da je u krugu migranata koji dolaze iz Srbije zapošljavanje kod drugih subjekata u odnosu na prosek manje prisutno, dok je odnos preduzetnika i onih koji žive od ušteđevine mnogo veći od proseka. Možda je diskutabilno pitanje zašto je tip klasičnog etničkog migranta dospao čak na četvrto mesto, s obzirom da se većinom radi o imigraciji vojvođanskih Mađara. Kao obrazloženje možemo navesti da je u odnosu na broj useljenika sa rumunskim i ukrajinskim državljanstvom srazmer lica mađarske nacionalnosti je bio manji. Nadalje, kao što to potvrđuje i dosad više puta citirano istraživanje, među imigrantima mađarske nacionalnosti koji su stigli iz Vojvodine težina jezičkih i etničkih problema nije bila relevantna. Mada je primetno da su imigranti starijeg doba poreklom iz Vojvodine relativno dobro situirani, ipak se postavlja pitanje u kojoj meri je za njih karakterističan tip migranta koji traži dobrobit i prijatan život. Peto mesto je najverovatnije pravilno postavljeno po težini i zastupljenosti motiva. Među useljenicima iz Srbije tip migranata „lovaca na penzije” se mogao pojaviti samo u retkim slučajevima, jer između Jugoslavije (odnosno kasnije država sukcesora) i Mađarske postoji konvencija o uređenju pitanja socijalnog osiguranja njihovih državljana, koja se zasniva na modernim principima i načelima srazmernog obračunavanja troškova. To je u praksi značilo da u zavisnosti od radnog staža i nekih drugih faktora obe zemlje su isplaćivale srazmerni deo penzije onim licima koja su u obe zemlje ostvarila radni staž. U stvarnosti takvih slučajeva je bilo veoma malo, a realan iznos penzije je bez obzira na mesto boravka ostao nepromenjen. Međutim u kriznim periodima mogla je biti od važnosti i činjenica da penzija koja se isplaćivala u

Mađarskoj nije nestala, tj. izgubila vrednost. Po zastupljenosti (težini) na sedmom mestu nalazi se tip migranata koji se vraćaju u matičnu zemlju, tj. u Mađarsku. U ovaj tip najverovatnije spadaju ona lica koja su se udajom/ženidbom nastanila u Srbiji, tj. brakovi sklopljeni između različitih državljana.

5. Kupovina nekretnina u Mađarskoj od strane državljana Republike Srbije

Moramo spomenuti i značaj kupovine nekretnina u Mađarskoj od strane državljana Srbije, koja pojava pokazuje specifične vremenske i teritorijalne karakteristike, i nije nezavisna od teritorijalne podeljenosti srpskih državljana u Mađarskoj. U suštini radi se o privatnim investicijama što spada u kategoriju kretanja kapitala. Pojava je bila srodna sa masovnim otvaranjem privatnih bankovnih računa, odnosno osnivanjem preduzeća od strane srpskih državljana na teritoriji Južne Nizije. Kao posledica opšte liberalizacije i deregulacije mađarske privrede, od samog početka procesa tranzicije neprestano se smanjuju i ukidaju ograničenja u vezi investicija stranih državljana na teritoriji Mađarske. Sastavni deo ovog procesa je i postepeno olakšavanje uslova za zapošljavanje stranaca odnosno za kupovinu nekretnina od njihove strane. Među najtraženije lokacije spadaju pojedini kvartovi glavnog grada, županije u okolini Balatona i nekoliko banjskih odnosno regionalnih centara. Više od trećine nekretnina koje su kupili stranci je u vlasništvu nemačkih državljana, vlasnici petine su Austrijanci, a po desetinu su kupili Rumuni i Holanđani. Nemački vlasnici su u dominantnom broju prisutni u glavnom gradu i u 13 županija Mađarske (gde su u datoj županiji prisutni u najvećem srazmeru), znači u njihovom slučaju se ne može utvrditi konkretna teritorijalna preferencija. Za njih celo područje države predstavlja potencijalno mesto za kupovinu nekretnina. Susedstvo i blizina pri kupovini nekretnine u Mađarskoj najveću ulogu igraju kod državljana Austrije, Ukrajne i Srbije (Jugoslavije). Kod izbora mesta za kupovinu nekretnine u slučaju kupaca austrijskog, rumunskog i srpskog (jugoslovenskog) državljanstva zapazili smo klasične procese prostornog širenja u jednom pravcu. Kao što sledi iz geografskog položaja dveju zemalja pravac kretanja austrijskih državljana se širio prema istoku, državljana Rumunije prema severozapadu, a državljana Srbije (Jugoslavije) u pravcu severoistoka. Između 2001. i 2003. godine među kupcima nekretnina u Županiji Čongrad dominirali su državljani Srbije zajedno sa državljanima Nemačke. Od ukupnog broja stranih kupaca nekretnina čine 25,9%, čime za 0,7 postotna boda zaostaju za Nemcima. Po kupovini nekretnina na trećem su mestu među strancima u Županiji Bekeš sa 5,3%, a u drugim županijama je njihovo prisustvo sporadično, i zauzimaju tek četvrto ili niže mesto.

6. Cirkulacija građana između Mađarske i Srbije

Poimanje migracije koje se temelji na koncepciji uobičajenog (stalnog, konačnog) prebivališta sve je manje pogodno za opis i analizu migracijskih procesa današnjice. Tokom svog životnog veka pojedinci sve češće menjaju prebivalište. Usled jačanja domaćih i međunarodnih migracijskih tokova postaje sve jasnije da se pojam

prebivališta u uobičajenom smislu više ne može koristiti kod pojedinih procesa u stvarnosti, na primer u slučaju cirkulacije. Definicija cirkulacije u kontekstu međunarodne migracije bi mogla biti sledeća: cirkulacija je sistem mobilnosti u prostoru na posebnoj teritoriji i u posebnom vremenskom periodu, sastavljen od najmanje tri međusobno povezanih elemenata protoka, u kojem dolazi do više puta ponovljenih, povratnih kretanja pojedinaca.

Na osnovu našeg celokupnog istraživanja zasnovanog na administrativnoj bazi može se konstatovati da se cirkulacija stranih državljana u našu zemlju kao državu primaoca pojavila u okviru međunarodnih migracijskih tokova. U 2007. godini preko 15% imigranata u Mađarsku može se smatrati cirkulirajućim migrantima. Zbog ranijeg imigrantskog statusa imaju prethodna lična iskustva o državi, jer su tu živeli duže vreme (preko godinu dana). Od 2001. godine među cirkulirajućim migrantima, značima koja su imigracione vlasti ranije već registrovale kao useljenike, 42,9% je onih koji se drugi put, 50,8% treći put, a 6,3% već četvrti put vraćaju u Mađarsku.

Unutar grupe međunarodnih imigranata cirkuliranje je karakteristično pre svega za radno sposobne neoženjene/neudate građane Rumunije, Ukrajne i Kine. Podela po polovima kod cirkulirajućih imigranata se ne razlikuje od brojčanih odnosa kod ostalih koji su se doselili 2007. godine, tj. broj muškaraca je neznatno veći. Među onima koji su se više puta useljavali ima manje studenata i starijih osoba, deca (0–14 godina) i noričto radno aktivna lica su međutim 2007. godine u mnogo većem procentu reprezentovana u ovoj grupi. Ustanovili smo da među cirkulirajućim migrantima dominiraju mlada, radno aktivna lica između 25 i 44 godina. Na osnovu toga možemo pretpostaviti da je ono što ove ljude motiviše na cirkulaciju pre svega da ih posao kojim obezbeđuju egzistenciju vezuje za državu primaoca, ali paralelno sa time ne žele da se trajno odvoje od domovine. Višestruka migracija tamo i nazad pre svega je karakteristična za neoženjene odnosno neudate osobe, što ukazuje na to da sklapanje braka već može biti prepreka za međunarodnu cirkulaciju, odnosno da krug onih koji migriraju zajedno, tj. migracione jedinice uglavnom čine pojedinci a ne male grupe. Ovi migranti se uglavnom nastanjuju u Budimpešti, duž istočnu granicu, odnosno sa ove strane Dunava, i na područjima oko saobraćajnih koridora. Interesantan je podatak da pri izboru mesta prebivališta istaknuti značaj imaju prethodna iskustva, naime više od tri četvrtine njih se nastao u istoj županiji kao i ranije.

Nihov demografski sastav, podeljenost po zemlji porekla i značajna koncentrisanost mesta nastanjenja ukazuje na to da cirkulirajuće migrante možemo smatrati višestruko selektovanom subpopulacijom. Njihovom prvom migracijom u Mađarsku su se možda izdoviji samo iz grupe imobilnog stanovništva, ali njihova druga imigracija ih je već izdvojila iz grupe emigranata, uvrstivši ih u grupu cirkulirajućih imigranata. Povećavanjem broja useljenja postali su članovi sve manjih i manjih, sebi sve sličnijih subpopulacija. Verovatno su ovi selektivni mehanizmi doveli do toga da je procenat mladih, radno aktivnih neoženjenih/neudatih osoba značajno veći, i da su u

odnosu na ukupan broj imigranta Rumunija kao zemlja porekla i Budimpešta kao prijemna destinacija mnogo više zastupljeni.

Sa velikom verovatnoćom možemo pretpostaviti da od onih koji su u Mađarsku prešli iz susednih zemalja, višestruki imigranti su mađarske nacionalnosti, iz mešovitih brakova ili čak druge nacionalnosti koji govore mađarski jezik, rešavajući dilemu ostanka u domovini i zapošljavanja ili studiranja u zemlji matici cirkulacijom između dve zemlje. Treba napomenuti da, dok se inicijative za rešavanje ovih dilema pokrenute od strane viših nivoa vlasti, zbog raznoraznih okolnosti nisu realizovale, cirkulacija bi mogla predstavljati jedno od rešenja pokrenutih „odozdo” za rešavanje mađarsko-mađarske dileme, ako bi se nastojanja za njeno proširenje uvrstila među ciljeve imigrantske politike. Cirkulacija je pojava koja dotiče više hiljad ljudi, i u pravcu Mađarske kanališe populaciju koja po svojoj prilici ima pozitivna iskustva o ovoj državi. Njihovi motivacioni sistemi, mreže kontakata i društveni kapital se zacelo mogu istražiti empiričkim ispitivanjima, i nizom terenskih radova uz primenu raznovrsne metodičke aparature. Pri uzimanju uzoraka, odnosno izbora lokacija za terenski rad u značajnoj meri se možemo osloniti na podatke i korelacije iz registra, kao i na relevantna međunarodna saopštenja. Najbitniju korelaciju predstavlja možda to da su migranti koji cirkulišu u pravcu Mađarske između 2006. i 2007. godine po nekim obeležjima produkovali priličnu raznolikost, kao što se to pokazalo i u slučaju najrazličitijih cirkulirajućih migranata po celom svetu.

Prema sažetim podacima trogodišnjeg perioda od 2006. do 2008. godine od svih cirkulirajućih migranata koji su imali veze sa Mađarskom 6,5% su bili državljani Srbije. Među cirkulirajućim migrantima sa većim brojem uzastopnih useljenja reprezentovanost državljana Srbije je značajna. Srpski državljani su do 2008. godine često podnosili zahtev za ponovno sticanje imigrantskog statusa, umesto da su tražili državljanstvo. Međutim sasvim sam siguran da se ova karakteristika kasnije promenila. Tokom jeseni 2011. godine od upitanih 178 imigranata mađarske nacionalnosti poreklom iz Vojvodine koji su se preselili u Mađarsku samo njih 24 nije posedovalo mađarsko državljanstvo. Pre doseljavanja u Mađarsku svega 16 osoba je posedovalo mađarsko državljanstvo, što znači da je 138 njih kasnije steklo taj status.

Migracioni dobitak odnosno gubitak sa obe strane granice je ljudskog, materijalnog i demografskog karaktera. Sumirajući rezultate istraživanja zaključujemo da su migracioni odnosi između Mađarske i Srbije jaki i koncentrisani, broj doseljenih državljana Srbije u Mađarskoj iznosi 17186, a od 1993. godine njih 12 556 je steklo državljanstvo Republike Mađarske (97% njih je po nacionalnosti mađar). Prema tome broj doseljenih u Mađarsku u proteklih 15 godina je oko 30000.

3. Karakteristika migracijskih tokova iz Srbije – rezime

Na području Južne Evrope migracijski saldo je već sto godina negativan. Najčešći oblici srpskih migracijskih pojava:

4. *Unutrašnja migracija*, koja je stvorila tri karakteristična teritorijalna modela na području države: koncentrisana područja etničkih grupa, autohtona područja i migracijska područja gde je većinu stanovništva čine pridošlice, izbeglice ili useljenici.
5. *Spoljašnja migracija*, koja u proteklom stoleću obuhvata migracijske talase siromašnih slojeva 1920-ih godina, koje su sledili posleratni politički emigranti. U titovskoj eri su se pojavili ekonomski migranti '60-ih godina, tzv. „gastarbajteri“. Ratne godine 90-ih su dovele do migracijskog egzosusa, a zatim, od 2000. godine slede novi migranti – preduzetnici, studenti i karijeristi.
6. *Međudržavna pogranična* (u srpsko-mađarskoj graničnoj regiji sve intenzivnija) *cirkulacija* stanovništva je nova pojava u regiji. Jednosmerna preseljenja u sve većem broju zamenjuju dvosmerne ili višesmerne međunarodne migracije. Traženje posla preko granice, profesionalna migracija i građenje karijere rezultuje čestim putovanjem većih masa ljudi i promenom životnog stila.

Tokom poslednjih decenija u graničnoj zoni između Srbije i Mađarske stvorili su se sledeći karakteristični migracijski tipovi:

C. Po statusu:

6. Nastanjeni imigranti (dugoročna/konačna migracija; većina njih poseduje dvojno državljanstvo)
7. Preseljeni cirkulirajući migranti (često odlaženje u domovinu, radna aktivnost na obe strane granice)
8. Putujući sezonski migranti, koji obavljaju privremene poslove (od 3 meseca do godinu dana)
9. Učenici, studenti
10. Izbeglice/azilanti

D. Po ciljevima migracije

7. Ekonomska migracija, tražioci posla
8. Kreativni tipovi: preduzetništvo, posredovanje nekretninama, trgovina (relativno dugotrajan boravak, ali u mnogim slučajevima i povratna migracija)
9. Osobe koje usavršavaju stručno znanje ili grade karijeru (odliv mozgova, „brain gain“, ili profesionalna cirkulacija)
10. Sjedinjavanje porodice (sklapanje braka, izdržavanje starih osoba)
11. Podnosioci zahteva za državljanstvo
12. Rekreativci, turisti

Tokom migracije veliki deo stanovništva se prilagođava novoj mobilnosti koja postaje stil života. Njihove živote karakterišu česta putovanja, promena životnog prostora, trgovina nekretninama i promena radnog mesta. Pojavljuju se smetnje pri integraciji u novo okruženje. Međunarodna stručna literatura se bavi identifikacijom transnacionalnih praksi (istraživanje saplitanja izmenjenog životnog stila i identiteta). U

slučaju dugoročnih migranata se formira neka vrsta promene identiteta: „dal i mi je ovo dom, ili sam tamo kod kuće?”; pojavljuje se kriza ili čak i promena regionalne, jezičke i etničke identifikacije.

Ono iz čega jedna pogranična regija usled masovne migracije može profitirati, jeste iskorišćavanje novih komunikacijskih kanala, i preduzetničkih, poslovnih i privatnih veza i kontakata. Nastale migrantske životne strategije pružaju nove mogućnosti kreativnim slojevima društva, jačajući njihove radne i preduzetničke sposobnosti.

Ovaj dokument je odštampan uz finansijsku podršku Evropske unije. Za sadržaj ovog dokumenta je odgovoran isključivo Academic Society for the Development of the Micro-regions ili Zavod za kulturu vojvođanskih Mađara i sadržaj ovog dokumenta ne odražava zvanično mišljenje Evropske unije i/ili Direktorata.

ENGLISH SUMMARY

**Authors':
Gábrity Molnár Irén, Illés Sándor**

1. Introduction

Quantitative and qualitative changes began in 1988 after four decades of controlled and restrictive migration. Mainly under the effect of the change of political regimes in Eastern Europe there was a modification in the international migrations in Hungary, too. At a significant growth of migration flows to Hungary – which up to that time was a sending country – became a receiving and a transit country, too. This transformation was in connection with the collapse of GDR, the last phase of Ceausescu's rule in Romania, the civil war of former Yugoslavia. In 1990-1991 the number of immigrants to Hungary reached a peak and thereafter fell steeply. The figures for the last years show the absolute number of foreign immigrants stabilising around 15 000 and 20 000 the number of non-Hungarian emigrants stabilising at the 1000-3000 level. From 1993 until 1997 the international migration flows decreased to an average of 15 thousand immigrants and 3 thousand emigrants annually. A relatively new period started in 1998 when, related to closer relationships during the accession procedure to the EU, Hungary became a popular destination among 'second-round country' citizens. As a result of the continuous inflows and moderate outflows the number of foreign citizens staying in Hungary rose steadily. At the end of 2009 more than 197 819 long-term immigrant were living in Hungary, so their share within the total population grew to over 1.9%. We must mention it is a low share in the European context.

In the last third of the 20th century the citizens of the countries desiring the accession to EU could not join the main stream of the labour flow to the west, except for former Yugoslavia. All in all, till the period of transformation because they belonged to the eastern block and during the transformation in consequence of the introduction of a restrictive immigration policy of the potential receiving countries. Because of the great differences in wages and in general in the quality of life the migratory movement existing in reality means to get a job in the west but it is not a great mistake to say that especially in case of Hungary at present this is not a mass phenomenon moving hundreds of thousands. The fears from the large-scale flows and other unfounded views played a very great role in these questions. It is not sure at all that a new emigration wave will start from the eastern part of Europe including successor states of Yugoslavia because of the admission postponed grows the probability to the potential migrants remain the original country and migrant workers do not return home.

2. Mobility forms

Tourism and migration are two of the principal elements of human mobility. The developmental phases, causes and consequences of migration are not independent of another and more recent form of mobility, tourism, and *vice versa*. Changes in the volumes and directions of tourism and migration often complement and substitute each other. While a substantial part of migration flows is motivated by aspirations of improving life conditions (broadly defined), tourism is driven by the motivation to acquire experiences. Both involve searches for advantageous locations, and sometimes these coincide. The authors argue that the connections between tourism and migration, and the exploration of the points of interaction between these two major phenomena, can only take place when analyzing the role of spatiality. Additionally, connections between tourism and migration have been examined in relation to Hungary's geographical position, historical heritage and resulting geopolitical relations.

The research adopted a holistic approach that, in particular, has meant combining quantitative and qualitative methods. An initial analysis of the literature from *Irén Molnár Gábrity* in this field was the main tool for identifying the key themes in migration relation between Hungary and Serbia. Except for the general description of the context, we utilized shares and rates as statistical tools in the analysis. This avoids the distortions that are associated with relying on absolute numbers and facilitates an analysis of underlying migratory processes. However, in some cases we will utilize absolute data in order to clarify the meaning of the relative data. Cartographic presentations are also used to explore further some of relationships between migration flows.

Several researchers working in the field of migration and tourism have noted that one of the more important forms of mobility is a unique form of commercial activity – that is, shopping (trading) tourism. Commercially motivated travel in border regions has increased drastically in the past decade. Trading tourism is probably a side effect of the transition period in post state socialist societies but it is survived along the Serbian and Hungarian borderline. Based on the authors' opinion, it is a short-lived phenomenon, which emerged temporarily and in changing forms on the boundaries between the one-time shortage economies and the functioning market economies, often constituting a strategy for survival and original capital accumulation on the part of the citizens. These forms of trading or shopping based mobility are constantly changing in response to institutional and economic changes. It is not difficult to understand that this sort of border is slowly relocating to the south-east following EU enlargement.

The seasonality of tourists arriving from the southern Slavic states reflects a different pattern because of the timing of holidays amongst their employers. It is interesting that, in the case of Slovenia and Croatia, the local maximums of both

visitors and tourists occurred in the spring and autumn months. This phenomenon probably goes back to the fact that Slovenes and Croats spent their summer months at the Adriatic seaside, either as providers of accommodation or as tourists in the classic sense of the term, tending to visit Hungary either before or after the main season, for instance for shopping. In terms of the third ex-Yugoslav state, Serbia-Montenegro, later Serbia, the above-mentioned double maximum only occurs with respect to those who take advantage of commercial accommodation. It is interesting that Serbian visitors show a summer peak in their monthly distribution and there is no double maximum. This phenomenon may be in connection with the summer harvest period in Hungarian agriculture.

From 1996 until 2001 the majority of the 103 thousand immigrants (who stayed more than one year in Hungary) arrived from Romania (39.6%), the Ukraine (11.5%), Serbia-Montenegro (8.2%), China (7.1%), Germany (4.1%), Slovakia (3.0%) and the USA (2.6%). The citizens of Russia accounted for 2.3 percent followed by Vietnam with 1.8 percent, while neighbouring Croatia (1.0%) and Austria (0.8%) were relatively unimportant. There were also immigrants from France (1.1%), the United Kingdom (1.0%) and the Netherlands (0.6%). The largest increases are observed in the case of Romania and Ukraine; in the former, the yearly number of immigrants has tripled since 1996 in the latter case it has doubled in the same period. Chinese immigration has been decreasing continuously since 1996, and a similar process is observable in the case of the Vietnamese since 1998.

The distribution according to the nationality of foreign property purchasers for the start of the new century shows that the majority of foreign-owned property (more than one-third) belongs to Germans, while further significant participants are Austrians (one-fifth), Romanians (less than one-tenth) and Dutch people (less than one-tenth). If we examine the national groups, which dominate the various counties of Hungary, we come to so interesting results. Germans represent the majority of foreign property owners in more than half of counties and in Budapest. At the start of the decade, in Smoggy county their rate among foreign citizens is 70.9 percent, which means the highest rate in contrast to Budapest, where Germans although also the leading buyers only accounted for 20.7 percent of foreign owners. Austrians dominate in Győr–Moson–Sopron and Vas counties in the common borderland. In the first they are 63.6 percent, in the second they represent 54.0 percent. Not surprisingly, Romanians are in a majority in two counties (Hajdú–Bihar, Békés) in the southeast part of Hungary. Ukrainians dominate in Szabolcs–Szatmár–Bereg county (31.5%) and citizens of Serbia-Montenegro in Csongrád county (28.1%). These indicators allow us to conclude that Germans can be considered potential buyers in the whole of the country, and do not display particular territorial preferences (except for Tolna and Baranya counties, which contain a considerable ethnic German minority). One of the factors explaining the dominance of German purchasers, and their spatial distribution, is likely to be the

presence of other German-origin buyers in Hungary. As an example of the role of ethnic networks, they recruited new investors from their circle of friends and relatives due to their positive experiences of property ownership in Hungary. Research on the seasonality of tourism, in addition to foreign property purchase, was conducted in the blurred zone between international tourism and migration to Hungary. The composition of the tourism and migration flows in terms of the country of origin, and the vast discrepancy between the number of tourists and the amount of money spent, reflected the role of ethnicity. In other words, a significant portion of tourists was not arriving to Hungary in order to spend money and take advantage of commercial accommodation but to earn money and to stay with friends and relatives. Another proof of the presence of ethnic factors is related to the difference among seasonal patterns of arrivals and overnight visitors in the case of Romania, Ukraine and Serbia-Montenegro, where ethnic Hungarians lived in large numbers. The distance dependency is high, but the purchasing power and ethnic network of buyers - together with the uneven economic, social spaces in the receiving country – could modify the quasi-linear relationship. Other citizens, mainly those from the surrounding countries, prefer to buy in the counties near the border with their own country, which is probably motivated by access considerations, combined with different attractions. Moreover, the possibility of circulation between the countries would play an important role.

In global scale, mass elderly migration emerged from the 1950's and developed as a diffusive process. The expansion in numbers combined with spatial spreading and the growth of completely new forms in advanced societies. The spatial diffusion was twofold: from internal to international within continents, and from continent to continent. It was interesting that the spread of this eastward-facing process was not encountered in Central and Eastern European countries. Is it possible that warm coastal areas with Mediterranean milieu are only preferred by elderly international migrants and that the attractions of inland is outside of the scope of interest of retirees in this part of Europe? The literature echoes the multiple motivational system of international elderly migration. From this reason, the taxonomy of international elderly migration related to Hungary could *bee* created from different angles. International elderly migrants were not a homogeneous group. Exploring some Hungarian types were one of the most important aims of this research. We analyzed this heterogeneous mass from demographic, spatial, historical and legal point of view. Based on the relevant literature and the empirical results of the authors' surveys we can distinguish seven different groups fit for the Hungarian context: family oriented, work-related, and return, amenity seeking, crises-led, ethnic related and higher pension hunting. The typology would be useful to judge the distinct impact of each migrant type on country of destination. For instance the crisis-related international retirement migration is the most relevant category for our research. It was constructed for the special purpose because the situation was more complex than classical refugee

flows. The relevant processes happened during the civil war in successor states of Yugoslavia.

In the following section we anticipate that purely one-motif-form of international retirement migration did not exist in reality and we emphasized again to the interconnectedness of different classes. We weight the types by countries and compass typologies into a coherent motivational system in order to make international comparison. Indirect estimation was made for testing the relative weight of each type mentioned by previous chapter, on the one hand, to draw comparison with another research, on the other hand. We construct a hierarchical motivational system on the citizens of top 12 sending countries (encompasses more than four-fifth of elderly migrants in Hungary in 2008) in which classify the elderly immigrants in Hungary by the most reliable three groups of international retirement migration, supposedly that the fourth one that is the ethnic factor related to all country. In other words, we categorize the sending countries according to their firstly; secondly and thirdly dominant retirement migrant types living in Hungary completed a constant fourth, namely ethnic Hungarian background. We suppose each migration class associated with separable motivations for migration and had different effects to the receiving country but the type reflected the main motive of migration or migrants. In the light of the distinct impacts that different types exert, we may create some conclusions. The types ranked are as follows in diminishing order: family oriented 32.9%, work related 21.0%, return 13.3%, higher pension hunting 10.4%, ethnic related 10.0%, amenity seeking 6.8% and crisis related 5.6%. If we compare this motivational structure to King et al.'s results of all listed reasons given for residence in four southern European destinations we can conclude some remarks on the differences between international retirement migration to inland with dry continental climate and international retirement migration to coastal areas with Mediterranean climate. The role of family related links was significantly higher in inland (32.9%) compared to the coastal areas (7.5%). The situation was the same on the work or business related reasons (21.0% and 3.3%) just as family orientation. However, the amenity related motivators as climate, environment, peace of life, health, lower living cost, social advantages (presence of national community, many friends, lively social life, opportunity for relatives to visit, friendly local population) and admiration of destination country had overwhelmingly higher proportion of the British retirement migration to the Mediterranean than elderly immigration to Hungary (76.9% and 6.8%). The ethnic related sub-reasons were found in the factors of social advantages (the presence of British community) and practical advantages (English widely spoken) in the Mediterranean survey. All in all we receive a total of 5% of ethnic related motives, which is the half of the relevant Hungarian percentage erected from the constant (10%).

3. Circulation

The next section of this summary presents the findings of research on international circular migration related to Hungary as a receiving country. Unfortunately, there is scarce information on migratory phenomena interlinked by serial numbers in literature, so we provide empirical evidences on international circular migrant based on the registered-type of data arises from the Office of Immigration and Nationality in Hungary. Firstly, we draw on a conceptual framework for a sort of definition of international circular migration. We deal with the phenomenon of circulation as one of the parts of the international migration and concentrate on Hungary as a receiving country. We can distinguish the first parity immigrants, too as the reference group. Secondly, we seek to gain further insight into the demographic composition of international circular immigrants in Hungary by gender, age, family status and country of citizenship with special reference to the immigrants from Serbia. Unfortunately, there is scarce information on migratory phenomena interlinked by serial numbers, which become system of migration. We would like to contribute to fill this gap. What is perhaps most symptomatic, but not yet well documented is the increase of circulatory movements within migration systems. The interest of this research lies in spontaneous international circular migration where the government of receiving country did not take any attempts to encourage it.

In this section we suggest introducing the old-new notion to migration studies – *circulation*. Circulation refers to a system of multiple, recurring spatial movements of individuals, while the characteristic of *multiplicity* is as significant as the spatial moves and the system itself. Circulation is one of the newly emerging phenomena in which recurring moves have been flooding among multiple residences. In other words international circular migration constitutes multiple return moves within the same spatial system. Utilize the specific classification of regional sciences on the conditions of overtime and across space whereas migration is not a mono-space process. However, as noted above it was a hetero-space process. If we interconnect the hetero-space character with the simplest duality of time relation we get two possible solutions (hetero-space and one-time processes, hetero-space and discrete-time processes). The hetero-space and one-time international migration systems are separated by the centres of attraction. In global scale it can be distinguished only three gravity centres: North America, European Economic Area and Australia. The attraction power of continental scale has many sub-gravity centres, for instance the international migration system of South Africa, Middle East and Singapore with hetero-space and one-time character of the system. The simple sum of moves characterizes these kinds of relations with the prevalence of one gravity centre. The interconnection of separate flows with discrete-time character is not illustrative of the system. The hetero-space and discrete-time international migration systems have at least two attraction centres.

We address the central concern of this study, including the returns to destination country (Hungary) and we point to that three interlinked and recurring migration steps are necessary for the creation of circulation.

Scholars of transnational's might specify a level international circular migration that would clearly undermine the traditional paradigm of usual place of residence. Ravenstein claimed that every single significant migration flow – after a certain time period – creates its reflection, the counter-flow. All in all the notion of transnational migration has the largest amount of literature in this respect. The analysis of transnational migrants' activities from historical perspective proved that, transnational's was not a brand new phenomenon emerged at the end of the twentieth century. In early nineteenth century travel to the home country and sending remittances back was sporadic practice. It is only a matter of time that the travel to the country of origin as tourist and the remittances became monthly and weekly routine. The personal communication without physical contact was made the people possible to change information smaller and smaller time gaps (a message back via persons, send a postcard, send a telegram, make a phone call, and write an e-mail...). As consequences of mass influx to America, transnational phenomena have been happening since XIX. century:

- In the course of the assimilation process to the host society, the link of migrant to the receiving society was not disrupted completely;
 - migration networks developed;
 - due to gaining citizenship of country of destination large amount of double citizens developed but it was inessential both the sending and receiving sides and the migrants themselves could not make any advantage from their multiple legal status;
 - different sorts of migrant organisations could be founded in the receiving countries;
 - some groups specialised peculiar economic activities (it was also erected from the home country) but they did not create interconnection between two countries.

The end of obligatory military service, the prohibition of multiple tax legislation within international relations, the supranational rules of economic integrations broke through the absolute sovereignty of nation states, before the epoch of recognition of double citizenship. The last logical argument of the political community of receiving country against the double citizenship was the broke of the rule of "one person had one vote". The immigrants may enjoy the consequences of their wise political decisions without barriers but in the case of negative consequences they could emigrate easier than the natives. The transnational's runs into a new level after the rapid development of communication technology and transportation.

One of the core question is what the content of transnational status is, how do the transnational status extend? The main problem is how long does the transnational status maintain during an individual life course? Open question remains whether the multiple belongings to two or more nations will be a transitional phase of the immigrant life or we can expect their permanence across generations? Which conditions are necessary to maintain the transnational status of immigrants? Which kind of relationship does exist among phenomena? What the cause is and what the consequences are? Or simply coexistences do work created by common deep-rooted causes?

The research aims to enrich our knowledge of circulation within international migration context, focusing on Hungary as a receiving country. One of the main shortcomings of research of circulation is the lack of reliable data. Few circular movements are documented quantitatively so data gathering is. Naturally, Hungary is an individual (maybe exceptional) case, however, nonetheless its statistical system provides us to create unique database on international circular migrants. The empirical analysis below on international circular migrants limited to Hungarian immigration data. This choice has several advantages. The data set came from full-scope register, the data gathering and methods unified fit for international recommendations. The database originated from the continuous registration system of Office of Immigration and Nationality and contains of individual data files on immigrants each year between 2001 and 2008. We were not dealing with emigrant from Hungary directly. In this subsection we concentrated on the immigration side of multiple movers. As reference group, of course, we can distinguish the first parity immigrants, too.

Men dominate among international circular migrants just as all international migrants but smaller extent. The propensities that international migrant women become circulars is higher than corresponding men's values. The vast majority of circular migrants are single people (53.6%). The most characteristic age group comprised of those who got the immigrant status for more than once is 25-54. Labour mobility would be the overwhelming part of cycles of repeated migration, and many of migrants are involved in one or more system of emigration and return. It suggests that the female age composition was younger than male counterpart. The average ages of female international circular migrants are younger by parity than male counterparts. We can hypothesize with grand probabilities that women started their immigration careers earlier to Hungary than men.

The analysis of spatial distribution of all immigrants shows that they are concentrated in two typical areas in Hungary. Firstly, 60.1% of them live in Budapest and its surroundings. Budapest and Pest County is the general dynamic migration centres of Hungary, while the proximity of the border is an important geographic motive, which is not a barrier but a contact zone from the aspect of migration flows. Secondly, migrants from neighboring countries prefer to settle in the Hungarian side of

the border and become frequently commuters or self employed/entrepreneurs. Border counties were traditionally considered as disadvantageous territories according to location theories, because of the barriers in international trade and the threats of military invasions. The alteration of this unfavorable image could generate a new increase in traffic in the border counties through greater international economic integration – with lower trade barriers. These counties (Csongrád, Hajdú–Bihar and Szabolcs–Szatmár–Bereg) have characteristics by which they can be defined as active contact regions.

The residence of international circular migrants highly concentrated in the capital, Budapest (51.2%) and its surrounding area, namely in Pest county (12.1%). The capital was the main receiving areas of Hungary. The circulation is more or less typical for border regions of neighbouring countries (Romania, Ukraine, and Serbia) as well, but the level was below the average. We can explore an extreme territorial pattern among the fourth parity circular immigrants. Their shares are relatively high the border counties of Serbia (Csongrád), Romania (Hajdú–Bihar, Szabolcs–Szatmár–Bereg) and Austria (Vas). We can presume that this phenomenon is strongly correlated with growing importance of cross border activities. Significant Hungarian minority lived in Slovakia without high share of international circular migrants (1.6%) to Hungary. But this phenomenon focused on the west part of the common border. In case of long geographical distances between certain countries this phenomenon drastically decreases.

We could shade the county-level analysis of the territorial distribution of international circular migrants if we depict the small-region-level share of circular migrants within all immigrants. But any attempt to identify the emergent spatial characteristic in international circular migration over a period of investigated must inevitably full of caveats, to some degree speculative, certainly debatable. However, it is out of the scope of the current study. Another interesting aspect of international circular migration concerned spatiality is the latest choice of residence of international circular migrants. Our insight is limited by virtue of our exclusive focus on counties. Based on the county-level matrix we conclude that the county of residence of the international circular migrants changed in small extent. The share of the resettlement of the same county was above 75% all Hungarian counties. Data demonstrates that returnees back to their Hungarian county of emigration accounted for three-fourths of the total.

According to the arguments pro and con listed above we can conclude that the Hungarian residence of international circular migrants highly concentrated in the capital, Budapest (51.2 per cent) and its surrounding area, namely in Pest county (12.1 per cent). The capital was the main receiving areas of Hungary. The circulation is more or less typical for border regions of neighbouring countries (Romania, Ukraine, and Serbia) as well, but the level was below the average. The multiple selection

mechanisms caused the peak of the economically active singles, the high proportion of Romanian citizens and Budapest just the main destination.

Through the process of circulation thousands of return migrants flowed to Hungary who had former positive experiences on the country year by year. The themes that emerged from this study raised several questions for the future research. Finally, we can draw a framework for our future research steps planned. We can explore their individual motivational systems, social networks and social capitals with the series of ground works with large variety of adequate methods. For the sampling and the choice of the places of surveys it relies on data and research results of administrative registers (for instance see this contribution) and the relevant international literature, too.

4. Summary of the migratory movements from the point of view of Serbia (Vojvodina)

In Southern Europe the net migration has been negative for the last century. The relevant forms of migration in Serbia are as follows:

7. Internal migration in which three spatial models could be separated: ethnic areas, autochthon terrains and migration destination areas, where the majority of population first, second or third generation migrants, asylum-seekers or refugees.
8. International migration in which large variety of migrants are included: mass out flux to America, political emigrants after the Second World War, from the era of Tito regime migrant workers faced to the West countries, refugees and asylum-seekers during the civil war in former Yugoslavia and finally after the change of the regime new types of migrants appeared namely students, highly qualified workers, entrepreneurs, elders and circulars,
9. The circulation has become more and more intensive along the areas of common Serb-Hungarian borderline. The significance of settlement type of international migration has been eroding since the end of inner upheaval. Back and forth international migration has emerged. Job seeking in international space, brain circulation, multiple citizenship, identity, property owning, consumption of origin and destination places result completely new life styles.

The most recent types of migrants along the Serb–Hungarian border areas are as follows:

E. By status:

11. Settlers (with double citizenship); 2. Circulars and seasonal migrants; 3. Pendulum migrants (from 3 months to 1 year); 4. Students (secondary and third level); Refugees and asylum seekers.

F. By the causes and purposes of migration

1. Economic migrants, migrant workers;
2. Creative class: entrepreneurs, businessmen, international traders (between the continuum of settlers and circulars);

3. Investors and career builders (brain drain, brain gain, brain circulation);
4. Family unification or reunification (marriage as family formation and for instance retirement movement as family reunification);
5. Applicants for citizenship;
6. Recreational migrant-tourists.

Transnational and peripatetic life styles have been emerging along the border zone with heavy travels, property purchases and changes of working places. The complete integration is not necessary in the destination areas because of the frequent spatial movements. In the other side of the coin new sorts of problems have been appearing just as crises of identity, where the real home is, what my mother tongue is, who I am.

But the border regions provide large variety of communication channels and social networks. New transnational styles of life yield possibilities in order to solve the individual and ethnic level challenges first of all the members of creative class.

5. Final conclusions

1. Cross-border activities amalgamate the people, families and institutions both side of border. Regional and European identities are necessary at the same time.
2. Emigration and pendulum like movements of highly qualified youths (30-40 years) have increased from Vojvodina mainly for economic and professional career reasons.
3. In one side the regional identity is strong in Vojvodina fuelled by the Tito style multiculturalism but in the other side (mainly the Southern Great Plane, the xenophobic attitude of the locals do not disappeared completely against the ethnic Hungarians.
4. Most emigrants from Vojvodina became back and forth movers because they did not sell their properties. Most pendulum migrants worked under the umbrella of legal contracts in Hungary.
5. Personal migration networks are functioning with economic rationality: for example: „Production in Hungary but consumption in Serbia.”

This document has been produced with the financial assistance of the European Union. The content of the document is the sole responsibility of the Academic Society for the Development of the Micro-regions and of the Institute for Hungarian Culture in Vojvodina and can under no circumstances be regarded as reflecting the position of the European Union and/or the Managing Authority.